

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**XI.-XIII. YÜZYILLARDA
BİZANS KİLİSESİ**
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç Dr. Sezgin GÜÇLÜAY

HAZIRLAYAN

Betül SEZER

Elazığ-2006

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**XI.-XIII. YÜZYILLARDA
BİZANS KİLİSESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Bu tez/..../2006 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman

Üye

Üye

Yrd. Doç. Dr. Sezgin GÜÇLÜAY

**Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../...../
tarih vesayılı kararıyla onaylanmıştır.**

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****XI.-XIII. Yüzyıllarda Bizans Kilisesi****Betül SEZER****Fırat Üniversitesi****Tarih Anabilim Dalı****Elazığ 2006, s. CXLV, 145**

XI. ve XIII. yüzyıllar, dünya tarihi açısından önemli dönüm noktaları olmuştur. Bizans siyaseten çöküş sürecine girerken, bu dönemde Doğu'da da Türk ve İslam gücü dünya siyasetinde önemli bir noktaya gelmiştir. Dünya siyasetindeki dengelerin değişmesi, büyük siyasi ve dini olayları da hareketlendirmiştir. Bu hareketlilik içerisinde, Bizans kilisesinin de önemli rolü olmuştur. Zira, yüzyıllardan beri aralarındaki rekabete rağmen Bizans ile Roma kilisesi XI. yüzyıla kadar birlikteliğine devam ederken XI. yüzyıldan itibaren, Bizans kilisesi Roma Kilisesi ile dini yönden resmen ayrılmıştır. Ancak dünya siyasetindeki gelişmeler Bizans kilisesini yeniden Roma Kilisesine yönelmesine sebep olmuştur. Bu yöneliş de Haçlı seferlerini başlatmıştır. Bu seferler yalnız dini nitelikli koruma savaşları olmamış, bu seferlerle birlikte yeni bir dönem başlamış, batı boğulma sürecinden çıkıp, gelecek yüzyılların en büyük gücü haline gelirken, Bizans ise, Türk ve İslam yayılmasının önüne geçemeyip parçalanmaktan kurtulamayacaktır.

XI. ve XIII. yüzyıllarda, bu önemli siyasi gelişmeler içerisinde Bizans kilisesi hep var olmuş, hatta zaman zaman bu siyasi olayları bizzat yönlendiren güç olmuştur. Bunun yanı sıra Bizans kilisesinin kendi içerisindeki dini fikir ayrılıkları da siyasi ayrılıklara yol açmıştır. Bu da Bizans'ın toplumsal yapısını doğrudan etkilemiştir. Kısacası Bizans kilisesi, siyasetin ve ekonominin, ekonomi ve siyasette kilisenin içerisinde yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Roma, Kilise, Hıristiyanlık, Doğu, Haçlı Seferleri

SUMMARY**Ph Tesis****Byzantine Church in the 11th -13th****Centuries****Betül SEZER****University of Firat****Turkish History Department****Elazig 2006,p. CXLV,145**

The 11th-13th centuries are the turning points of the world history. While the Byzantine was going to the decline process as politic in this preiod the Turkish and Islam power came to the important point on the world policy in the east. The great politic and religious phenomenons got into motion because of the change of the balances of the world policy. In this action , the Byzantine church played an important role, too. But, for centuries, despite the competition among theirselves, the Byzantine and Rome Churches continued to the unity up to 11th century. But since 11th century, the Byzantine church has been separated form the Rome church about the religion as formal. But the devolopments caused that the Byzantine church tended to the Rome church again. And this tending started the Crusades. These compaigns was not only defence wars with religious quality, but also, the neue period started with those compaigns. The West went out the stifling period and was the biggest power of the fature centuries. And Byzantine didn't prevent the spreading of the Turkish and Islam and didn't escape from being torned.

In the 11th-13th centuries the Byzantine church was, in these important politic developments every time.Even, sometimes it was the power that was tended these politic phenomenors, itself. The religious idea speraments in the Byzantine church, caused the politic seperaments, this effected the social structue of the Byzantine. Briefly, Byzantine church was in the policy and economy and also the policy and economy were in the Byzantine church.

Key words: Byzantine, Rome, Church, Christianity, East, West, Crusades

İÇİNDEKİLER**Sayfa No:**

ÖZET	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER	III
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VIII
KONU VE KAYNAKLAR	IX
1. Konu	IX
2.Kaynaklar	X

GİRİŞ**HİRİSTİYANLIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI VE YAYILIŞI**

1.ROMA'DA HİRİSTİYANLIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI VE ROMA YÖNETİMİNİN HİRİSTİYANLIK İLE OLAN İLİŞKİSİ.....	4
1.1.Milan Emirnamesi.....	6
2.. IV.YÜZYILDAN VIII. YÜZYILA KADAR BİZANS KİLİSESİ VE HİRİSTİYANLIK.....	7
2.1.Constantin Ve Sonrasında Bizans'ta Hıristiyanlık Ve Kilise İlişkileri.....	7
2.2.1.Konsüller Dönemi Bizans-Roma İkili İlişkileri.....	8
2.2.2.V-VII. Yüzyıllarda Bizans Ve Roma Dini İlişkileri.....	12
3. VIII.. YÜZYILDA BİZANS KİLİSESİ VE PAPALIK İLİŞKİLERİ.....	20
3.1.Bizans'ta Tasvir Kırıcı Dönem.....	20

BİRİNCİ BÖLÜM**IX. ve XI. YÜZYILLARDA BİZANS VE ROMA KİLİSELERİ ARASINDAKİ SİYASİ-DİNİ İLİŞKİLER**

1. MAKEDONYA HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE BİZANS (867-1056).....	27
1.1. X. Yüzyılda Makedaonya Hanedanlığı Ve Bizans Kilisesi.....	32
1. 2. Roma-Bizans Kiliselerinin Resmen Ayrılığ(1054).....	37
1.3. Makedonya Hanedanlığının Son Dönemlerinde Bizans Kilisesi.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

XII. VE XIII. YÜZYILLARDA BİZANS KİLİSESİ VE HAÇLI SEFERLERİ

1. KOMNENOSLAR HANEDANI (1081- 1185) VE HAÇLI SEFERLERİ.....	46
1.1.Aleksios (1081-118) Komnenos Ve I.Haçlı Seferi.....	46
1.2. İoannis Komninos (118-1143) Manuel(1143-1180) Dönemleri Ve İkinci Haçlı Seferi.....	54
1.2.1.İoannes Komnenos Dönemi Bizans.....	54
1.2.2. Manuel komnenos (1143-1180) ve İkinci Haçlı seferi.....	56
1.3. Son Komnenoslar: Aleksios Ve Andronikos (1180-1185) Dönemleri.....	59
1.4. Komnenoslar Dönemi Bizans Ve Papalık İlişkileri.....	61
2. ANGELOSLAR DÖNEMİ BİZANS KİLİSESİ VE HAÇLI SEFERLERİ.....	62
2.1.Üçüncü Haçlı Seferi (1189-1192).....	64
2.2.Dördüncü Haçlı Seferi Ve İstanbul'un Latinler'in Eline Geçmesi.....	66
2.3. İstanbul Latin imparatorluğu ve İznik Yunan İmparatorluğu.....	72
2.3.1. İoannes Vatatzes Dönemi Kilise-Papalık İlişkileri.....	74
3. PALEOLOGOSLAR DÖNEMİ BİZANS KİLİSESİ Ve ROMA KİLİSESİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	75
3.1. Mikhail Paleologos (1261-1282) Ve İstanbul'un Yeniden Bizans'ın Eline Geçmesi.....	76
3.2.Mihail Paleologos'un Roma Ve Batı İle Olan İlişkileri.....	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİZANS KİLİSESİ VE KİLİSE TOPLUM İLİŞKİLERİ

1.ORTODOKS KİLİSESİ VE BİZANS.....	85
1.1.Bizans Kilisesi Ve Dini Görevlileri.....	87
1.1.1. Patrik Ve Kilise Kurumu.....	87
1.1.2. Kilise İçindeki Diğer Dini Görevliler.....	92
2. BİZANS KİLİSESİ VE MANASTIR KURUMLARI.....	94
2.1.Manastır Yaşamının Kökenleri.....	94
2.2.Manastırlar Ve Keşişlik.....	97
3.BİZANS İMPARATORLUĞU'NUN MANASTIR SİYASETİ.....	101
3.1. Makedonya Hanedanlığı Döneminde Bizans Manastır Siyaseti.....	102
3.2. Komnenoslar Dönemi Bizans Manastırları.....	102
3.3. Aleksios Komnenos ve Bizans Manastır Siyaseti.....	102
3.4. İmparator Manuel Ve Bizans Manastırları.....	103
4. BİZANS MANASTIR KURUMUNUN BİZANS SOSYAL HAYATINA ETKİLERİ.....	104
4.1. Manastırlar ve Sosyal Hizmetler.....	105

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HIRİSTİYAN CEMAATLERİ ve BİZANS KİLİSESİ İLE İLİŞKİLERİ

1.SÜRYANİ KİLİSESİ.....	110
2. YA'KUBİ KİLİSESİ.....	112
2.1. Antakya Ya'kubi Patrikliği.....	113
2.2.Mısır Ya'kubi Patrikliği(Kıpti Patrikliği)	113
3. MELKİ KİLİSESİ	114
3.1. Kudüs Melki Patrikliği.....	115
4.ERMENİ PATRİKLİĞİ.....	117
SONUÇ.....	122
BİBLİYOGRAFYA.....	130
EKLER.....	139
EKLER LİSTESİ.....	140

ÖNSÖZ

Ortaçağ, siyasi, dini, sosyo-ekonomik yönlerden, insanoğlunun yaşamış olduğu en karmaşık en zor ve en değişken dönemlerden biri olmuştur. Bu dönem özellikle Batılı devletler için, siyasi dengesizliklerin olduğu, dini yönden istimara en açık olayların yaşandığı, ekonomik yönden zengin fakir arasındaki dengesizliğinin uçurum derecesine vardığı dönem olmuştur. Ortaçağın Doğulu halklar için anlamı ise, zenginliğin, refahın ve gelişimin aslında ne kadar çabuk kaybedilecek şeyler olduğunu anlamaları olmuştur. Özellikle Bizans ve İslam devletleri için Ortaçağın kötü yönleri XI. yüzyıldan sonra işlemeye başlamıştır.

Doğu'da, kendini Roma'nın mirasçısı sayan Bizans İmparatorluğu, siyasi ve askeri gücünü XI. ve XIII. yüzyıllar arasında yitirip kaybetmiştir. X. yüzyıldan sonra başlayan Türk taarruzları bu dönemde daha fazla artmış, Bizans artık bu saldırılara müdahale edemez olmuştur. Ayrıca XI. yüzyıla kadar Bizans Kilisesi Roma Kilisesi ile arasındaki dini bağları zedeleyecek adımlar atmış ve netice de XI. yüzyılın sonlarında Roma Kilisesi ile dini bağlarını resmen kesmiş, Papalık ile siyasi ve dini ilişkileri de daha fazla gerginleştirmiştir. XI. ve XIII. yüzyıllar arasında Bizans'ın yaşadığı olayların temelinde yatan sebepler ise Bizans Kilisesi ve Roma Kilisesi arasında yaşanan gelgitlerle dolu olayların siyasi ve sosyal hayata yansması olmuştur. Bu olayların içinde haclı seferlerini büyük bir rolü olmuştur.

Biz de tezimizde, Bizans Kilisenin yaşanan bu olaylara karşı tavrını incelerken, Kiliseyi bir dini mekandan çok dönemler içerisinde, yaşanan siyasi ve sosyal olaylardaki rolünü, ayrıca Bizans Devletine ve Doğu-Batı ilişkilerine etkilerini de ele alarak incelemeye çalıştık. Hazırlamış olduğumuz "XI. ve XIII. Yüzyıllarda Bizans Kilisesi" adlı tezimiz de Bizans Kilisesi ile ilgili ülkemizde var olan kaynakların azlığından dolayı yazılmış siyasi kaynaklardan seçerek inceleyerek anlatmaya çalıştık .

Tezimiz bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Tezimizin Giriş Bölümünde Hıristiyanlığın yayılışı ile başlayan Bizans kilise tarihini IX. yüzyıla kadar siyasi ve dini faaliyetleri ile birlikte incelemeye çalıştık.

Birinci Bölümde, IX. ve XI. yüzyıllarda Bizans Kilisesinin Roma Kilisesi ile olan siyasi ve dini ilişkilerini, başlıklar altında incelemeye çalıştık.

İkinci Bölümde, XII. ve XIII. yüzyıllarda Bizans Kilisesi ve Haçlı Seferleri başlığı altında, Bizans kilisesinin siyasi ve sosyal olaylara etkilerini vermeye çalıştık.

Üçüncü bölümde, Bizans Kilisesinin Bizans Sosyal Hayatına etkileri başlığı altında kiliseyi bu bölümde Bizans devletinin bir dini kurumu olarak incelemeye çalıştık.

Dördüncü bölümde ise, Bizans Kilisesi ve Hıristiyan cemaatler ile olan ilişkilerini elimizdeki kısıtlı kaynaklar neticesinde incelemeye çalıştık.

Bu çalışmam da tezimle ilgilenen değerli hocam, Yrd. Doç. Dr. Sezgin GÜÇLÜAY'a, yine değerli hocalarım, Prof. Dr. M. Beşir AŞAN'a, Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK'e, ve bana desteklerini hiç eksiltmeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
Ank	: Ankara
A.Ü.İ. Fak.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
(a.s.)	: Aleyhisselam
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Edebiyat
Fak.	: Fakülte
H.z.	: Hazreti
İst.	: İstanbul
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
M.Ü	: Marmara Üniversitesi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
(Trz)	: Tarihsiz
T.T.K	: Türk Tarih Kurumu
Üniv.	: Üniveriste
Yay.	:Yayın

KONU VE KAYNAKLAR

1. Konu

Ortaçağ, dünya tarihi açısından oldukça önemli gelişmeleri içinde barındıran bir dönem olmuştur ki, etkilerini günümüze kadar sürdüren bir değişim sürecinin de baş halkası bu dönemde oluşmuştur. Batı'da Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, Doğu'da Bizans İmparatorluğu kendini Roma İmparatorluğu'nun varisi saymış ve siyasi yönlerden her türlü yetkiyi üstlendiği gibi dini ve sosyal yönlerden de üstünlüğü elinde tutmak istemiştir. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren Kilisenin siyasi yönden idaresine el koymuş bundan sonra ise, Roma Kilisesiyle XI. yüzyıla kadar dini ilişkileri Bizans Kilisesi adına devlet kendisi yürütmüş neticede ise bu ilişkileri, çok yi olmazsa da, XI. yüzyılın sonlarına kadar yürütebilmiştir. XI. yüzyıldan sonra, XIII. yüzyılların sonları ise, beklenen dini kopmanın yaşandığı ve bu dini kopmanın neticesinin, dünya siyasi, dini, ekonomik ve kültürel tarihine ne denli yön verdiğini görmemiz açısından oldukça mühim olmuştur.

XI. XIII. yüzyıllarda Bizans, siyasi ve askeri yönlerden, sınırlarının Doğusunda, önce Arap sonra da Türk taarruzlarıyla darbeler alırken, bir yandan da Roma kilisesi ile Bizans Kilisesi arasındaki istikrarsız ilerleyen ilişkiler neticesinde, Bizans idaresinde zayıflamalar olmuştur. Devlet idaresi, tüm bu sorunlar ile meşgulken, kendi kilisesine oldukça geniş haklar tanımış, verilen çeşitli ayrıcalıklarla da, kilisenin desteğini kaybetmemeye çalışmıştır. Ancak, devlet idaresinin kiliseye tanıdığı bu ayrıcalıklarla kilise, muazzam genişlikte bir zenginliğe erişmiş, Batı'daki ruhban sınıfının elde ettiği tüm mülkler ve mallar Doğu'daki ruhban sınıfının da eline geçmiştir. XI. yüzyılda, devlet, Bizans kilisesine, ordusunu genişletmek için maddi yardım talebinde bulunmuş, ancak daha sonra aldığını ödemek zorunda kalmıştır. Bizans'ın, kendi kilisesine maddi yardım için başvurmuş olması, tıpkı Batı'daki kilise teşkilatları gibi, Bizans Kilisesi'nin de sadece devletin dini bir kurumu olmasından çok öte bir teşkilat olduğu anlamını ortaya çıkarmıştır. XI. ve XIII. yüzyıllarda, hem Doğu'da hem de Batı'da, kiliselerin ve ruhban sınıfının geldiği bu son nokta ise, ruhani gücünün yanında, siyasi ve ekonomik güçlerin de kilise teşkilatlarında var olduğunu göstermiştir. Ortaçağ'daki kiliselerin bu çeşit örgütlenmesinden dolayı kiliseleri, devlet

teşkilatının etkin söz sahibi güçlerinden sayabiliriz ki, XI. yüzyılın sonlarında başlamış olan haçlı seferlerinin siyasi, dini ve sosyal etkilerinin başlangıç noktası olmuş olan kiliseler, bu seferlerin finansman kaynağı da olmuşlardır. Bizans Kilisesi de en az Roma Kilisesi kadar, bu olaylarda tüm bu güçleri içinde barındırmıştır ki bu yönüyle de önemli bir konu oluşturmuştur.

Dünya tarihi açısından dönüm noktası olan, Haçlı seferlerini başlayana kadar, Roma ve Bizans kiliseleri arasındaki sorunlar daha çok Hıristiyan dünyasını büyük ölçüde etkilerken, XI. yüzyıldan sonra tüm Doğu devletlerini, en çok da Türk-İslam devletlerini etkileyip var olan dengeleri değiştirdiği için, XI. ve XIII. yüzyıllar arası dünya tarihinin dönüm notalarını oluşturan önemli olayları da tahlil etmemizi sağlayacağı gibi, bugün yaşadığımız bu coğrafyanın tarihteki tablosunu çizerek günümüzde halen daha önemini koruyan siyasi ve sosyal olayları daha iyi tahlil etmemize yardımcı olacaktır.

XI. ve XIII. yüzyıllar arasında Bizans'ın siyasi tarihi hakkında araştırmalar ve çalışmalar ülkemizde ve dünyada yapılmış olmakla birlikte, bizzat Bizans Kilisesinin, XI. ve XIII. yüzyıllarda gelişen siyasi, dini ve sosyo-kültürel olaylara ne tür etkiler yaptığı ile ilgili yeterli bir araştırmanın ülkemizde yapılmamış olmaması bizi bu konuyu araştırmaya yönelten sebeplerden olmuştur.

2. Kaynaklar

Tezimizle ilgili taradığımız kaynaklar; Ortaçağ tarihi, Bizans siyasi tarihi, Avrupa siyasi tarihi, Hıristiyanlık dini ve kilise tarihiyle ilgili alanlardaki kaynaklardan ulaşabildiğimiz kadarıyla incelemeye çalıştık. XI.-XIII. Yüzyıllarda Bizans devleti hakkında yazılmış kaynakların çoğu yabancı dilde yazılmış kaynaklar olup, bunların pek azı dilimize çevrilmiştir. Ülkemizde Bizans tarihiyle ilgili çalışmaların sınırlı oluşunu yanı sıra çalışılanlarında daha ziyade siyasi tarih oluşu, bizim kaynak taramasında rastladığımız zorluklardan birisi olurken, bunun yanı sıra kilise ve Hıristiyanlık tarihiyle ilgili başlıca çalışmalar Bizans kilisesi ve faaliyetleri siyasetle olan ilişkilerini mevcut siyasi tarih içerisinden seçerek bilgileri toplayabildik. Bu da tabii ki çalışmamızda biraz daha fazla emek ve zaman harcayarak bilgileri toplamamıza

neden olmuştur. Tezimizde, çeviri kaynaklar, yabancı dilde yazılmış kaynaklar olduğu gibi, Kroniklerden, Ansiklopedi maddelerinden ve internetten de faydalandık .

Tezimizde kullandığımız Prokopius'un "Bizans'ın Gizli tarihi"¹ adlı kronik eserinde, İmparator Iustinianus'un döneminde yaşananlar anlatılmıştır. Iustinianus'un evliliğinden, siyasi faaliyetlerinden genel olarak dönemi hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Prokpius dışında diğer kronikler, Ioannes Kınamos'un *Hıstoriası (1118-1176)*², adlı eseri, de Haçlı seferleri hakkında ve XII. yüzyıl Bizans'ın siyasi ve dini olayları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Aguste Bailly'nin "Bizans Tarihi"³ adlı 2 ciltlik eseri tezimizin en önemli kaynaklarından birisidir. Bu eser, Bizans tarihi açısından önemli bir çeviri kaynaklarından biri olup, Bizans devletinin kuruluşundan, yıkılışına kadar ki, dönemleri daha çok siyasi tarih ağırlıklı olmak üzere, yer yer kültür ve medeniyet konularından da bahisler veren Bizans Tarihi araştırmaları için önemli bir eserdir.

Tezimizde, Aguste Bailly gibi sıklıkla kullanmış olduğum diğer bir kaynak Georg Ostrogorsky'nin "Bizans Devleti Tarihi"⁴ adlı eseridir. Bu eserde de, yine Bizans'ın kuruluşundan itibaren yıkılışına kadarki siyasi tarihinden bahsedildiği gibi, konuların arasında sosyal, dini, ekonomik gelişmelerinde de bahsedilmektedir.

Alexander Alxander Vasiliev'in "Bizans İmparatorluğu Tarihi"⁵ adlı eserinin 1. cildi Bizans İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren ki siyasi tarihi hakkında bilgiler vermesini yanı sıra kültür-medeniyet yaşamı hakkında da bilgiler bulunmaktadır.

Metrofan Vasiliyeviç Levchenko'nun, " Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi"⁶ adlı eseri, Bizans'ın ilk yıllarından başlayarak, çöküşüne kadar geçen zaman içindeki siyasi hayatını yüzyıllara ayırarak, ayrıca Bizans'ın sosyo-kültürel medeniyet hayatı hakkında da bilgiler vermektedir.

¹ Prokopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, (Çev: Orha Duru), İstanbul , 2001

² Ioannes Kınamos'un *Hıstoriası (1118-1176)*, Yay. Haz. Işın Demirkent, T.T.K. Ankara, 2001

³ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, (Çev: Haluk Şaman), c.1-2, trz.

⁴ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev: Fikret Işıltan), Ankra, 1981

⁵ A.A.Vasilliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev: Arif Müfid Mansel), c. 1, Ankara, 1943

⁶ Metrofan Vasiliyeviç Levchenko'nun, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, (Çev: Maide Selen), Özne yay. , İstanbul, 1999

Tamara Talbot Rice'in, "Bizans'ta Günlük Yaşam"⁷ adlı eseri de, oldukça önemli bir eser olup Bizans'taki, yaşam, ticaret, eğitim, din, kentli ve köylüler, müzik, çeşitli sanat dalları gibi pek çok konuda önemli bilgiler vererek, Bizans sosyal hayatını yakından tanımamızı sağlayan bir eserdir.

Steven Runciman'ın, "Haçlı Seferleri Tarihi"⁸ adlı eseri, XI. yüzyılda başlangıcından itibaren XIV. Yüzyıla kadar haçlı seferleri adını verdiğimiz hareketin anlatıldığı 3 ciltlik bir eserdir. Ayrıca tezimizde Steven Runciman'ın bir eseri daha kullanılmaktadır.

"Byzantine Civilization"⁹ adlı eserde Bizans sosyal, kültürel, ticari, sanatsal, mimari, dini yaşamıyla ilgili önemli bilgiler vermektedir.

Ernest Barker'in, "Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü"¹⁰ adlı eseri de, Bizans'ın siyasi ve toplumsal alandaki faaliyetleri, İmparatorluk ve idare yapısı, dinden, çeşitli düşünce ve uygulamalarından bahseden bir eserdir.

Tezimiz de ayrıca Bizans tarihi hakkında çeşitli çalışmalar yapmış olan Işın Demirkent'in, "Haçlı Seferler"¹¹ adlı eseri de, haçlı seferlerinin başlangıcından itibaren son devresine kadar ki gidişatından ve haçlı seferlerinin Ortaçağ Avrupasına Bizans'a olan etkilerinden bahisler veren önemli bir eserdir. Ayrıca Işın Demirkent'in, "Konstantinopolis'te Haçlılar"¹² adlı bir makalesine de tezimi de yer verdik.

Francis Dvornik'in, "Konsiller Tarihi, İznik'ten II. Vatikan'a"¹³ adlı eserinde, Hıristiyan tarihinde, dini meseleleri çözmek için yapılmış ilk konsil olan İznik konsilinden itibaren, XX. Yüzyılda yapılan II. Vatikan konsiline kadar Bizans ve Roma kiliselerinin bu konsillerdeki tavrı, konsillerde alınan kararlar hakkında bilgiler vermektedir.

⁷ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, (ev: Bilgi Altınok), İstanbul, 2001

⁸ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (ev: Fiket Işiltan), Ankara, 1992

⁹ Steven Runciman, *Byzantine Civilization*, America, 1956

¹⁰ Ernest Barker, *Bizans Toplumsal Ve Siyasal Düşünüşü*, (ev: Mete Tunçay), İstanbul, 1955

¹¹ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul, 1997

¹² Işın Demirkent, "Konstantinopolis'te Haçlılar", *Toplumsal Tarih*, c. Bizans Dünyası, 2003

¹³ Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi, İznik'ten II. Vatikan'a*, (ev: Mehmet Aydın), Ankara, 1996

Edward Gibbon'un, "Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi"¹⁴ adlı elimizdeki beş ciltlik eseri, Bizans İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren altıncı yüzyıldaki Iustinianus dönemine kadar ki siyasi, sosyal ve medeni hayatından bahsetmektedir.

G.L. Seidler'in, "Bizans Siyasal Düşüncesi, Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökeni"¹⁵ adlı eseri Bizans'ın Roma İmparatorluğu'ndan ayrılışından itibaren Bizans halk hareketlerinin (İç savaşlarının) ideolojik kökeni hakkında bilgiler verilmektedir.

Levent Öztürk'ün, "Asr-ı -Saadetten Haçlı Seferlerine Kadar İslam Toplumunda Hıristiyanlar"¹⁶ adlı eserinde, İslam dini yayılıp Bizans sınırlarına kadar geldikten sonra Bizans'ın elinden alınan yerlerdeki Hıristiyan toplumu ile Müslümanlar arasındaki ve Bizans ile aralarındaki siyasi, dini ve sosyal ilişkileri hakkında bilgiler vermektedir.

Michel Kaplan'ın, "Bizans'ın Altınları"¹⁷ adlı eserinde, Avrupa Uygarlığı ile Arap-Müslüman dünyasına aktardığı Yunan-Latin mirası arasında bir halka olan Bizans'ı çeşitli yönleriyle, dünya tarihine kattığı ayrıntılarıyla anlatan bu eser, aydınlatıcı bir nitelik taşımaktadır.

John Meyendorf'un "The Orthodox Church"¹⁸ adlı eserinde Ortodoks kilisesinin kuruluşundan itibaren ki faaliyetleri, Roma Kilisesiyle olan dini ilişkileri anlatılarak günümüzdeki Ortodoks kiliselerinden de bahisler bulunmaktadır.

¹⁴ Edward Gibbon, Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi,, (Çev:Asım Baltacıgil), c.2-5 , İstanbul, 1987-1988

¹⁵ G.L.Seidler, Bizans Siyasal Düşüncesi, (Çev: Mete Tunçay), İstanbul, 1997

¹⁶ Levent Öztürk, *Asr-ı -Saadetten Haçlı Seferlerine Kadar İslam Toplumunda Hıristiyanlar*, İst.1998

¹⁷ Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, İstanbul, 2001

¹⁸ John Meyendorf, "The Orthodox Church", Crestwood, NY 10707, 1996

GİRİŞ

HİRİSTİYANLIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI VE YAYILIŞI

Hıristiyan kelimesi, Hz. İsa'ya tahsis edilmiş bir kelime olup¹, Yeni Ahit'te christos yanlısı anlamına gelen *christianos*, şeklinde geçmektedir². Christos (Hıristos) *Mesih*'in Yunancasıdır³. İbranice'de ise Mesih (mesiah,maşiah)⁴, “Kutsal yağ sürülmüş, yağlanmış kutsanmış ve arınmış” anlamına gelmektedir⁵. Christos kelimesi, Latinceye ve günümüz Batı dillerine de “Christ” olarak intikal etmiştir⁶.

Hız. İsa (a.s), Hız.Meryem'in oğludur. O'nun (Hız.İsa) doğuşu harikulade ve mucizevi bir hadisedir. Hız. İsa, Beyt-i Makdis'e yakın Beyt-i Lahm (Filistin) köyünde birinci kanun yirmi dördüncü günü babasız olarak dünyaya gelmiştir⁷. Hız. İsa (a.s)'nın Kavmi içinde Onun mucizevi doğumuna ve Allah tarafından gönderildiğine inananlar olduğu gibi inanmayanlar da çıkmıştır.

Filistin toprakları Romalılar tarafından M.Ö. I. yüzyılda zapt edilmiş ve Hız. İsa'nın yaşadığı dönemde bu topraklar, Roma İmparatorluğu hakimiyeti altında valilikle yönetilmiştir. Romalıların, Filistin'deki ilk hedefleri vergi olmuş ve burayı vergi Krallığı haline getirmek istemişlerdir. Filistin'de halk, vergi toplanırken acımasız bir şekilde soyulmuş ve sert kanunlar ile ezilmiştir⁸. Yahudi halkının tek sorunu vergi de değildi, ayrıca mezhep ayrılıkları da ülkede huzursuz bir ortam doğurmuştur. Bölgede yaşayan Yahudiler uzun yıllardan beri atalarından kalma kemikleşmiş bir dini birikimle yönetilmişti. Bu da zamanla farklı mezheplerin doğmasını sağlamış ve daha sonra da

¹ Canan Seyfelli, “İstanbul Ortodoks Ermeni Patrikliği”, s.18; Dilaver Güner, *Fusû'l-Hikm ve Mesnevide Peygamberlerin Öyküleri*, İstanbul, 2003, s.229; Kenan Has, “Tarihsel İsa Araştırmaları”, *Dinler Tarihi Araştırmaları, III*, Ankara, 2002, s. 97; Çetin Yetkin, *Hıristiyan ve İslam Siyasal Düşüncesi*, İst.2005, s.9; William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, (Çev: Alaedin Şenel), İst.2004, s.249-250

² Canan Seyfelli, “İstanbul Ortodoks Ermeni Patrikliği”, s.18, Konya, 2002, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, s.18; Hasan Karaköse, *Ortaçağ Tarihi*, Ankara, 2002, s.255

³ Ömer Rıza Doğrul, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi* İstanbul, 1947, s.274; Ethem Ruhi Fığlalı, “Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine”, *A.Ü. İ.Fak. Dergisi*, c. 25, Ankara, 1981, s. 179-182

⁴ Komisyon, “Eski Roma'da Hıristiyanlık”, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, trz..., c.2, s.244

⁵ İsa Tatlıcan, *Hıristiyanların Gizli Tarihi*, İst. 2005, s.58

⁶ Canan Seyfelli, *İstanbul Ortodoks Ermeni Patrikliği*”, s.18

⁷ İ.Turgut Ulusoy-Veli Ertan, *Altıparmak Peygamberler Tarihi, 1.kitap*, s.56; İsa'nın Yaşamı ve Kilise Tarihi, *Luka-Resullerin İşleri-Romalılar*, İstanbul, 2001, s.12-13; *Bedrettin Cömert, Mitoloji ve İkonografi*, Ankara, 1999, s.117

⁸ İsa Tatlıcan, *Hıristiyanların Gizli Tarihi*, İst. 2005, s.53-54

mezhepler arasında fikir anlaşmazlıklarını doğurmuştur⁹. Roma'nın zulmü altında ezilen Yahudiler, kendi içlerinden çıkacak ve kurtarıcı olarak gördükleri, bir Mesih beklentisi içine girmişlerdir. Yahudiler arasında, eskiden beri var olan bu umut, Hz. İsa'nın doğumu ile bir kez daha canlanmıştır; "ilahi bir kurtarıcı", Yahudi inancına göre, İsrail Oğulları'nın hem siyasi hem dini yönden çöküntüye uğradığı dönemde Rab onları her iki yönden de kurtaracak bir lider gönderecekti. Bu lider, hem bir peygamber olarak yoldan çıkmış olan İsrail Oğullarını Rab'lerine geri döndürecek, hem de siyasi bir lider-kral yani *Mesih* olarak düşmanlarına karşı zafer verecekti¹⁰. Beklenen kurtarıcınının, *Mesih-Kral* olduğuna inanan Yahudilerle, *Peygamber* olduğunu ileri süren Yahudiler arasında bu sebepten ilk dönemler bir anlaşmazlık baş göstermişti. Gelecek kurtarıcınının peygamberliğini ilk öne sürüp inanan kişi ise, Vaftizci Yahya olmuştur¹¹.

Hz. İsa kendisini *Mesih-Kral* olarak kabul edenlere karşı olmuştur, çünkü Krallık iddiası ve düşüncesi ile gelmemiştir, O yalnız İsrail oğulları için de görevlendirilmemiştir. Hz. İsa, hem bu düşüncüyü silmek hem de İsrail'in dini merkezinde, çağrısını duyurmak için, M.S.30'un (veya 33) ilkbaharında Fısıh Bayramı yortusunu Kudüs'te kutlamaya karar vermiştir. Bu olayı fırsat bilen ve Hz. İsa'ya kin duyan rahipler ve kahinler ise Hz. İsa'yı bu yortudan sonra gizlice gece tutuklayıp, kimse duymadan cezalandırmayı düşünmüşlerdir. Hz. İsa'yı tutuklayıp, önce yargılamışlar, daha sonra da Roma cezası olan *çarmıha* mahkum etmişlerdir¹². Hz. İsa'nın sağlığında onun düşüncelerine ve peygamberliğine ilk inanlar on iki kişi idiler ve bunlara *havariler* denmiştir¹³.

⁹ İsa Tatlıcan, *a.g.e.*, s.55; Canan Seyfelli, *a.g.e.*, s.18

¹⁰ İsa Tatlıcan, *Hıristiyanların Gizli Tarihi*, s.57; Canan Seyfelli, "a.g.e." s.18

¹¹ Vaftizci Yahya, Zekerriya'nın oğlu idi Zekerriya bir Yahudi idi. Zekerriya'nın karısı Elizebet kısır olduğu halde bir oğlan çocuğu(Yahya) dünyaya getirmişti, bu yüzden Vaftizci Yahya'nın doğumu mucizevidir, Bkz. Komisyon, "Eski Roma'da Hıristiyanlık", *Dinler Tarihi*, ..c.2, s.244; İsa Tatlıcan, *Hıristiyanların Gizli Tarihi*, İst. 2005, s. 66-68; Kur'an-ı Kerim'in ve Yüce Meali, *Meryem Suresi*, 19, Diyanet Vakfı Yay/86, Ankara, 1998; İsa'nın Yaşamı ve Kilise Tarihi, *Luka-Resullerin İşleri-Romalılar*, İstanbul, 2001

¹² Mircea Eliade, *Dinsel Düşünceler Tarihi*, c.2, İst.2003, s.383-385; Felicien Challeye, *Dinler Tarihi*, (çev:Semih Tiryakioğlu), İstanbul, 2002 s.185

¹³ Havarilik, dini anlamda Rab'bi görenlerdir. Mesih'in dünyevi hayatında ona eşlik etmiş kişilerdir, Yeni Ahitte havari karşılığı olarak, Yunancada Apostolos kullanılır.Klasik Yunanca'da denizcilikle ilgili kullanımı vardır, "ulak, haber taşıyan" anlamı vardır, Havariler; Andreas, Yakup, Yuhanna, Filipius, Bartelemaus, Matta, Tomas, Alfensun oğlu Yakup, Taddeus, Gayyun Siman, İskariyot(Hz. İsa'yı ele verendir; Şem'un), Bkz:Fuat Aydın, "İsa Sonrası Tanrı Araştırmalarından Havarilik ve Pavlus'un Havarilik Anlayışı", *Dinler Tarihi Araştırmalı III*, Ankara, 2002, s.72-77; İ.Turgut Ulusoy-Veli Ertan, *Altuparmak Peygamberler Tarihi*, 1.kitap, s.57-58

Hız. İsa arkasında ne yazılı bir kitap bırakmış, ne de havarilerine bir şey yazmalarını söylemiştir. Ancak elde yazılı bir kitap olmadığı için bazı söylentiler ortaya atılarak Hıristiyan inancı Putperest inanca özgü destansı hikayeler ile doldurulmaya başlanmıştır. Kilise ise, çıkan bu söylentilere engel olamamıştır. Hız.İsa hakkında anlatılanlara, her geçen gün yepyeni ve destansı söylentiler eklenerek büyümüşür¹⁴. Hız.İsa'nın çağrısı ile ilgili destansı söylentiler ve fikir karmaşıklıkları, Pavlus'a kadar devam etmiştir. Hıristiyanlığın yayılışında ve bu güne dek gelmesinde Pavlus'un rolü oldukça önemli olmuştur. Pavlus, Hıristiyanlar tarafından, ilk kilisenin en büyük dini dahisi Mesih hizmetinde çalışanların en büyüğü olarak kabul edilmiştir¹⁵. Çünkü Pavlus, Putperest ülke ve halkları Hıristiyanlığa çekecek dini mektupları ile Hıristiyan inancını da bir anlamı ile şekillendirmeye başlamıştır. Şam, Kudüs, Kayseri, Antakya, Kıbrıs ve Anadolu'nun çeşitli kentleriyle Makedonya, Yunanistan ve özellikle de Korent'i kapsayan bölgelerde Hıristiyan inancını yaymıştır. Pavlus'un Hıristiyanlığı yayma faaliyetleri iki bakımdan önemlidir; biri Hıristiyan Kilise örgütlenmesinin temellerinin bu faaliyetler sonucunda atılmış olması diğeri de, Hıristiyan teolojisinin felsefi dayanaklarının belirginleşmesidir¹⁶. Pavlus, M.S. 50 ile 62 arasında yazılmış olan mektuplarında Hıristiyan öğretisi üzerindeki görüşlerini açıklamış ve Hıristiyanlığı dar bir Yahudi tarikatı olmaktan çıkarıp bir dünya dini haline getirmek için gerekeni yapmış ve kendisinden sonra giderek önem kazanacak bir örgütlemenin de kurucusu olmuştur¹⁷.

Pavlus'tan sonra da Hıristiyanlık hızlı bir yayılış göstermiştir. Bu hızlı yayılıştaki sebepler ise, Eski putperest dinlerin gerilemesi ve düşmesi, bu dinlerin yerine yenilerini koymak girişimleri ve artık insanlar arasında *Tek Allah* inanışına doğru eğilimin etkilerinin yanında, Helenizm medeniyetinin getirdiği yeni fikirler ve insanın yayılışı gibi sebepler de Hıristiyanlığın yayılışında oldukça önemli unsurlar olmuştur. Putperest inançların ruhani yönden doyurucu bulunmaması, ayrıca Hıristiyan dinindeki çekici kuvvetler; özellikle "Hakikat gücü" nün insanlar üzerindeki etkisi, hoşgörüyü

¹⁴ Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi*., Ank.1996, s.77

¹⁵ Bünyamin kabilesinden Tarsuslu Şaul veya Romalı adıyla Paul'dur, bkz. K.Bihlmeyer,H.Tuchle, *I. Ve IV.Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, İstanbul, 2001, s.20

¹⁶ M.Ali Ağaoğulları,Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine* , İst.2001, s.103

¹⁷ K.Bihlmeyer,H. Tuchle, *a.g.e.*, s.38

getirmesi ve insan ayırımının yapılmaması gibi sebeplerle Hıristiyanlık hızlı yayılış göstermiştir¹⁸.

1. ROMA'DA HİRİSTİYANLIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI VE ROMA'NIN HİRİSTİYANLIKLA OLAN İLİŞKİSİ

Roma İmparatorluğu köklü ve büyük bir imparatorluktu. Roma, gerek siyasi ve sosyal yönden gerekse ekonomik yönden güçlü bir devlettir. Ancak Kavimler Göçünden sonra Roma içinde çıkan ayaklanmalar ve karışıklıklarla birlikte İmparatorluğun eski gücünde bazı azalmalar olmaya başlamıştır. Ekonomik yönden, savaşlar ve fazla harcamalarla zaten hazinesi zayıf düşmüş Roma'da, bir de yıkıcı vergi oranları altında ezilmiş olan her sınıftan yurttaşı huzursuz olmaya başlamıştır. Ayrıca İmparator Dioclesius'un kötü yönetiminin sonucunda yapılan despotik düzenlemeleriyle, sanat ve edebiyattaki yaratıcılık da yok edilince İmparatorluk kötü günler yaşamıştır. Üstelik iş dünyasında ve ticaretle de bütün gelişimler çökmüştür. İmparator Dioclesius'dan sonra Roma İmparatorluğu hızla çöküşe gitmiştir. Roma'nın bu duruma gelmesinde Germanlerin ve Doğu'nun etkisi de olmuştur. Tüm yaşadıklarının üstüne diğer bir yıkıcı güç olarak ise Hıristiyanlık gelmiştir¹⁹. O vakte kadar Roma'nın eski din tanrılarından hiçbiri devlete karşı bir tehdit oluşturmamıştı, buna karşın uçtaki inanç; *Nasırılı*²⁰ İsa'nın kurduğu düşünce, giderek büyüyen bir din halini alarak İmparatorluk sınırlarında sayıca çoğalmaya başlamıştır. Önceleri atalarının dini olan Yahudilikten ayrılıp Hz.İsa'nın dinine geçenlere çoğu Romalı pek akıl erdirememiş bu inancı itici bulmuşlardır. Onların gözünde, bu da Doğu'ya özgü garip bir inanç sistemiydi. Onlar Hıristiyanlığın nasıl benzersiz güçte bir misyonerlik çalışmasıyla yayıldığını ilk zamanlar bu yüzden pek farkedememişlerdir²¹.

¹⁸ Joseph Campell, *Batı Mitolojisi Tarihi, Tanrının Maskeleri*, (Çev:Kudret Emiroğlu), Ankara,2003, s.351

¹⁹ Joseph Campell, *Batı Mitolojisi*,(Çev.Kudret Emiroğlu), Ankara, 2003, s. 351, İhsan Dinç, *Attila, Hayatı, Savaşları ve Uygarlığı*, İstanbul, 2002, s. 21

²⁰ Nasıra, Köy, Şam'ı Gazze ile Mısır'a bağlayan, Şeria Irmağı'ndan Akdeniz'e kadar uzanan büyük ticaret yolu Via Maris'e yaklaşık 16 km. uzaklıkta bir yerdendir, Bkz. Charles M. Sennott, "Hıristiyanlık ve Kelam Beden Oldu", *National Geographic, Başlangıçtan Bugüne Ortadoğu'da Tarih ve İnanç*, Doğuş Grubu Yay. Washington, 2003, s. 198; Fr.BUHL, "Nasıra", *İslam Ansiklopedisi*, c.9, 1997, s.95

²¹ Andrew Wheatcroft, "Buğulu Aynada Suretler", *National Geographic*, s.57

Roma İmparatorluğu özellikle din konusunda Yahudilere karşı genelde hoşgörülü olmuştur, çünkü bu din her şeyden önce ulusal bir temele dayanmakta olup, putperestlikten Yahudiliğe geçenler sınırlı sayı da kalmıştır. Bu durum da Roma'nın pagan inancına pek etki etmemiş, dolayısı ile Yahudiliğe de karşı olacak bir durum da yaratmamıştır. Ancak zamanla Filistin dışındaki cemaatin çoğu Yahudi asıllı Hıristiyanlardan oluşmaya başlamıştır. Bunlar da diğer Yahudiler gibi Havralara gidiyor ve Musa (a.s). şeriatına aynen uyuyorlardı²². Önce güçsüz ve sayıca az olan İsa taraftarları sayıları arttıkça ve putperest inancından dönenler çoğaldıkça bu durum devleti tedirgin etmeye başlamıştır²³. Artık devlete karşı hem sayıca hem de yayılış politikalarıyla tehdit oluşturunca Roma, Hıristiyanlara karşı baskı, zulüm ve kısımlara başlamıştır.

İmparator Diocletion, Hamursuz Bayramı (Fısıh Bayramı)²⁴ başlamak üzere iken Hıristiyanlara ait bütün kiliselerin temelinden yıkılmasını ve mukaddes kitaplarının ateşte yakılmasını, ilahlara kurban sunmayanların öldürülmesini emretmiştir. Bu yüzden ilk Hıristiyanlardan pek çok şehit verilmiştir²⁵. Bu kısımlar oldukça şiddetli bir şekilde uzun yıllar süre gelmiştir. 302'de başlayan ve "Büyük Takibat" denen bu kısımlar on yıl daha sürmüştür²⁶. Bu tutum gerçekte hoşgörü temeline dayanan ve yüzyıllar boyunca süregelen Roma siyasi iktidarının yapısıyla da çelişik bir tutum oluşturmuştur. Değişik ulusları bir arada tutabilmek için dinsel hoşgörüyü benimseyen devlet, dağılmalar başlayınca bunları engellemek için bu sefer de despotik bir otoriter yapıya bürünmüştür²⁷.

Roma'nın bütün kısımlarına rağmen Hıristiyanlığın hızlı yayılışı durmamıştır. Bir Yahudi tarikatı gibi kurulan bu din yavaş yavaş Grek-Roman toplumunun bütün sınıflarında önemli sayıda taraftar toplamıştır. İ.S. 180'de imparatorluğu yöneten hanedana mensup bir kişi Hıristiyan olunca, zulümler biraz olsun durmuştur. Birinci yüzyılın sonlarına doğru iyi örgütlenmiş bir Hıristiyan ruhban sınıfı oluşmuş ve

²² Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi*, Ankara. 1996, s.65-66

²³ Andrew Wheatcroft, "Buğulu Aynada Suretler", *National Geographic*, Washington, 2003, s.57

²⁴ Fısıh Bayramı, Bkz, Giovanni Scogramillo, *Batının İnanç Temelleri*, İstanbul, 1976, s.68; *İsa'nın Yaşamı ve Kilise Tarihi*, Luka-Elçilerin İşleri-Romalılar, s76, Mat:26,30,

²⁵ Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, c.1, s.132

²⁶ Peter Brown, *Geç Antikçağda Roma ve Bizans Dünyası*, İst. 2001, s.51

²⁷ Çetin Özek, *Devlet ve Din*, İstanbul, trz., s.29

imparatorluğun mükemmel iletişim yapısı içinde düzenli bir hiyerarşi sağlanmıştır²⁸. IV. yüzyılın başında ise bu sayı iyice artmış ve otuz milyon nüfuslu Roma İmparatorluğu'nda bu sayı yedi milyon Hıristiyan'a varmıştır ve bunların çoğunu da Doğu'da bulunan halklar oluşturmuştur²⁹.

1.1. Milan Emirnamesi

Hıristiyanlıktaki hızlı ilerleyiş, bir yandan da Hıristiyanlara yapılan kıyımlar imparatorluktaki kargaşalıkların daha fazla artmasına zemin hazırlamıştır. Diocletian'ın Hıristiyanlara karşı yürüttüğü baskı ve takibatların sonuç vermediği de açıkça görülmüştür³⁰. Bu kıyımlara rağmen Hıristiyanlar inancını terk etmemişti. Bu durum da ülkede gergin ortamın artmasına sebep olmuştur. Batı'nın yeni imparatoru unvanını alan, Konstantin ise ülkede oluşan bu gerginliği MS. 312'de tersine çevirmiştir³¹. Maksentius'a karşı kazanmış olduğu zaferden iki sene sonra Konstantin, kendisiyle evvelce ittifak aktetmiş olduğu Licinius ile karşılaştı³². Licinius ile Hıristiyanların durumunu gözden geçirdiler. Büyük Konstantin Hıristiyanlığa karşı kıyımları azaltmak için Şubat 313'de Milano'da bacanağı Licinius ile anlaşarak ülkede kıyımlara bir son vermek ve iç huzuru sağlamak için "*Milano Fermani*"³³ olarak bilinen ünlü bildiriye birlikte yayınladılar. Bu ferman gereğince, ister Hıristiyan olsun, ister başka dinden olsun herkes inancında ve istediği dine girmekte tam bir serbestiye kavuşuyordu. Aynı emirname Hıristiyanlara önceden gasp edilmiş olan kiliselerin hiçbir zorluk gösterilmeksizin geri verilmesini de emrediyordu³⁴. Diocletian'ın Hıristiyanları takibata uğratma siyaseti ters tepmiştir, ayrıca devletin merkezinin Doğuya nakletme söz konusu olmuştu, Doğu'da da Hıristiyan bir çoğunluğa rağmen halen Hıristiyanlara düşman bir tutum izlemenin mümkün olamayacağını da Konstantin görmüştür³⁵.

²⁸ Andrew Wheatcroft, "Buğulu Aynada Suretler", *National Geographic*, Washington, 2003, s.58

²⁹ K.Bihlmeyer ,H.Tuchle, *I ve IV.Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, (Çev.:Antun Güral), Fransa, 1972, s.31

³⁰ M.Çelik, *Süryani Tarihi*, Ankara,1996, s.101

³¹ Andrew Wheatcroft, "Buğulu Aynada Suretler", *National Geographic*, Washington,2003, s.66

³² A.A Vasiliev , *Bizans İmp. Tarihi*, (Çev:Arif Müfid Mansel), Ankara, 1943, c.1, s.61

³³ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu Tarihi*, (çev:Asım Baltacıgil), İst.1986, c.2 ,s.153; Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, s.22; Reginald H.Barrow, *Romalılar*, İst. 2002, s.196, Oktay Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*,İst. 1970, s.294 , Michael Gough, *The Early Christians*, London, 1961, s.57; Abdulhalik Bakır, *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler*, Ankara, 2004, s.24; Turhan Kaçar, "Ortaçağ'ın Dinsel Fermantasyou: IV. Yüzyıl-Roma İmparatorluğu'nda Doğu, Batı Kiliseleri ve Devlet", *Doğu-Batı*, Ankara, 2005, yıl:8, S.33, s.101

³⁴ Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi*, Ankara, 1996, s.100

³⁵ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev:Fikret Işıltan), Ank.1981, s.43

2. IV.YÜZYILDAN VII. YÜZYILA KADAR BİZANS KİLİSESİ

2.1. Konstantin Ve Sonrasında Bizans'ta Hıristiyanlık Ve Kilise İlişkileri

Konstantin Doğu Roma başka bir diğer deyişle *Bizans İmparatorluğunun* kurucusudur. Konstantin, 274'te Niş'te doğmuştur³⁶. Babası Konstans Klor'dan dolayı Mesya'nın asil bir ailesine mensuptu. Annesi Helen Hıristiyandı³⁷. Konstantin 306'da imparator olmuş ve 323'te saltanat ortağı Maksen'e karşı Roma surları altında bir zafer kazanarak imparatorluğun yegane hükümdarı olmuştur. *11 Mayıs 330'da* ise, Boğaziçi sahillerinde kendi adı ile anılacak(Konstanapolis) yeni pay-i tahtını muhteşem bir merasim ile tanıtmıştır. Böylece, Konstantin, Konstantinapolis ile bir devleti Bizans'ı da tam anlamı ile kurmuş oldu³⁸.

Milano Ferman'ından sekiz yıl sonra Konstantin tüm uyruklarına varlıklarını kutsal Katolik Kilisesine vasiyette bırakmalarını istemiştir³⁹. Konstantin yeni dinin (Hıristiyanlık) ruhbanlarına, putperest rahiplerin evvelce sahip oldukları bütün ayrıcalıkları bahşetmiştir. Dini görevlerin gerçekleştirilmesine engel olabilecek bütün vergilerden, devlet hizmetlerinden din adamları muaf tutulmuşlardır. Pazar günü ise resmi tatil olarak kabul edilmiştir⁴⁰. Diğer yandan piskoposluk mahkemelerine de önemli ayrıcalıklar verilmiştir⁴¹. Bu mahkemeler zamanla öyle önem kazanmıştır ki, sayıları Konstantin'in son yıllarında daha da artmıştır. Bu yargısal ayrıcalıklar piskoposların toplum içindeki konumlarını yükseltmekle beraber kiliseyle ilintilenmeyen işlerle meşgul olmaları maddi çıkarların neden olduğu çıkar çatışmalarını da kiliseye sokmuştur⁴². Kilisenin uğramış olduğu kısımlardan sonra, Konstantin'in bu ayrıcalıkları vermesi kilise için bir zafer sayılmıştı. Devlet-kilise aralarındaki düşmanlığı "ittifak" ile değiştirmişti. Konstantin adeta yeniden dirilttiği kilise üstünde

³⁶ Reşat Ekrem Koçu, *Bizans Tarihi*, İstanbul, trz. 1934, s.5; *Konstantin Bbnz.*, Joseph Voght," Eski Çağ Tarihine Kadar İlk Konferans, "İmparator Konstantin ve Hıristiyanlık", *İ.Ü.Ed.Fak.*, İst.1961, s.5-8

³⁷ A.A.Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Ankara,1943, c.1, s. 52

³⁸ Reşat Ekrem Koçu, *a.g.e.*, s.5; M.Orhan Bayrak, *İstanbul Tarihi*, İstanbul, 1996, s.10

³⁹ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu Tarihi*, (çev: Asım Baltacıgil), İstanbul, 1987, c. 2, s. 153

⁴⁰ Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi*, Ank, , s, 103

⁴¹ A.A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Ankara.1943, c.1, s.64

⁴² Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi*, Ank., 1996, s . 103

aslında egemenlik istemiştir. Devlet yönetimi sadece siyasi otoriteyi değil bunun yanı sıra dini yönetimi ve hatta ruhani sınıfların en üst mekanlarını aşan resmi tapınmanın da kendi denetiminde olması gerektiğini düşünmüştür⁴³.

2.1.1. Konsiller Dönemi Hıristiyanlık

Konstantin'in Hıristiyanlığa ve bu dinin ruhban sınıfına tanıdığı geniş haklardan sonra bu sefer de serbestlik kazanmış olan Hıristiyanlık içindeki bazı dini ihtilaflar sorunu ülkeyi sarmıştır⁴⁴. Hıristiyanlık içinde çıkan tartışmaların ana konusu ise, bütün Hıristiyan teolojisinin en merkezi ve en güç problemi olan *Hız. İsa'nın mahiyeti meselesi* olmuştur⁴⁵. Herkes Hız.İsa'yı ve Resulleri farklı şekilde benimseyip öğretmişti. Bazıları Hız.İsa'yı *Allah* kabul etmiş, bazıları ise O'nu diğerleri gibi bir *insan* olarak gördüğünü söylemiştir; daha başkaları kilise sahiplerinin iddia ettikleri kadar kutsal kişiler olmadıklarını söylemişlerdir⁴⁶. Bu tartışmalar, Hıristiyanlık içinde İsa'dan sonra ortaya çıkmış olan söylentiler gibi, engellenemeyecek boyutlara varmıştır. Din adamları arasında bazı görüş ayrılıkları olmuş ve bu görüş ayrılıkları da din adamları arasında bölünmelere ve gruplaşmalara sebep olmuştur. Bu fikri bölünmeler ve zıt görüşleri bir düzene koymak için, din adamları arasında konsüller kurma zarureti hasıl olmuştur⁴⁷. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde de birtakım dini meseleleri çözecek toplantılar yapılmıştır⁴⁸. Ancak bunlar yalnız din adamlarının inisiyatifinde toplanıp karara bağlanabilen meseleler olmuştur. IV. yüzyılda çıkan din kavgaları ise daha hassas konularda çıkan kavgalar olmuştur. IV. yüzyılda çıkan bu dini tartışmaların merkezinde ise, *Arianizm* diye anılan teolojik bir hareket yer almıştır. Bu görüşün sahibi Arius⁴⁹ 280 senesinde doğup 336'da İstanbul'da ölmüş İskenderiyeli bir papazdı⁵⁰.

⁴³ Mehmet Çelik, *a.g.e.*, s.104

⁴⁴ Süreyya Şahin, "Doğu-Batı Kiliseleri, Ayrılmaları ve Sebepleri", *M.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, İstanbul, 1986, S.4, s.318

⁴⁵ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev: Fikret Işıltan), Ankara, 1992, c.1, s. 5

⁴⁶ Süreyya Şahin, "Doğu-Batı Kiliselerinin Ayrılmaları ve Sebepleri", *M.Ü.İ.Fak. Dergisi*, S.4, 318

⁴⁷ Süreyya Şahin, *a.g.e.*, s.318-319; Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi, İznik'ten II.Vatikan'a*, (Çev:Mehmet Aydın), Ankara,1996, s. V(5)

⁴⁸ Francis Dvornik, *a.g.e.*, s.3

⁴⁹ Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *A.Ü.İ.F.ak.Dergisi*, c.XLI, Ank, 2000, s. 312; Prokopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, İst. 2001, s.16; Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi./Ortaçağ Tarihi*, İstanbul, 1997, s.44

⁵⁰ Reşat Ekrem Koçu, *Bizans Tarihi*, s.8

İskenderiyeli papaz *Arius*, IV. yüzyılın ilk çeyreğinde, Hıristiyan teolojisinin, devrin teslisçi ilahiyat anlayışının tersine bir görüş benimsemiştir⁵¹. Arius, "Allah'ın Oğlu'nun yaratılmış olduğu" fikrini ortaya atmıştı ve bu fikir Arianizmin de esasını teşkil etmiştir. Caesarea piskoposu Euvseb ve İznik Piskoposları da Arius'a inanmış ve Arius'un yanında yer almışlardır. Ancak İskenderiye piskoposu Alexander (İskender), Arius ve fikirlerine şiddetle karşı çıkmış ve onu afroz etmiştir⁵².

Bundan sonra gelişen olaylar aslında XVI. asırdaki reforma kadar Hıristiyan birliğini tehdit etmiş olan bir hareketin de başlangıcı olmuştur. Arianizm, sadece bir bölücü fırka olmakla kalmamış, müstakil bir kilise haline gelerek VII. asrın sonuna kadar resmi Hıristiyan birliğini de daima tehdit etmiştir⁵³.

Neticede Arius ve Hıristiyanlığın teolojik tartışmalarına Konstantin'de girmiştir. Hıristiyan din adamları sorunu kendi aralarında çözüme kavuşturamayınca, kendilerine Milano Fermanıyla bir anlamda dini özgürlüğü de getirmiş olan Konstantin'den yardım istemişlerdir. Sorunu bir siyaset adamı başkanlığında tartışacak olurlar ise, kimsenin saygısızlık etmeyeceğini ve sorunu çabuk çözeceklerine inanmışlardır. Din adamları Constantin'e mektupla bir haber gönderip, onu konsüle başkanlık etmesi için ikna etmeye çalışmışlar ve onu konsüle davet etmişlerdir. Devletin birliğini sarsacak kadar genişleyen kilise içindeki kristolojik tartışmalara devletin bir çözüm bulmaması ve bunları kendi devlet politikası lehinde sonuçlandırması Konstantin siyaseti için kaçınılmaz olmuştur⁵⁴. Bu yüzden Konstantin, din adamlarının bu teklifini kabul etmiştir. Bunun üzerine bütün piskoposlara davetnameler yazılarak, İznik'te toplanmaları emredilmiş; Avrupa, Anadolu, Suriye ve Filistin, Mısır ve İran'dan birçok piskopos İznik'e gelmişlerdir⁵⁵.

⁵¹ Turhan Kaçar, "Roma İmparatorluğu'nda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması:İznik Örneği", *Anadolu Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1,c.2, s.4

⁵² A.A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Ankara.1943, c.1,s. 66

⁵³ Arianizm özellikle Germen Kabilelerinde yani, Gothlar, Vandallar, Lombardlar arasında misyoner Ulphilos sayesinde yayılmıştır, Arianizm onların milli dini olmuştur, Bkz., Mehmet Aydın, "Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bakış", *A.Ü.İ.Fak.Dergisi*, Ankara, 1981, c.XXVII, s.125

⁵⁴ M. Çelik, *Süryani Tarihi*, Ank. 1996,s.106

⁵⁵ M. Çelik, *Süryani Tarihi*, s.114-115

M.S. 325'te "İzник Konsili"⁵⁶ "Arianizm başta olmak üzere kilise içi diğer ayrılıkçı gruplarının durumlarını ve çeşitli disiplin problemlerini çözmek için toplanmıştır"⁵⁷. Sonuçta konsül iman formülünü saptamıştır bu temelde teslis üzerinde birleşilmiş ancak yine de aralarında bazı farklılıklar çözülememiştir⁵⁸. Ayrıca Konsil Arianizmi ve görüşlerini red etmiş, Arius'u da aforoz etmiştir. Konsülde ayrıca birçok eyaletleri içine alan piskoposluk başkentlerin de oturan piskoposlar da Exarquesler (Genel Valiler) diye adlandırılmıştır⁵⁹. Konsil sonuçları bakımından oldukça önemli olmuştur. Bu sonuçlar kısaca, 1. İman ilkeleri saptanması açısından, 2. Ayrılıkçı açılımlar ve Aryanizm mahkum edilmesi açısından, 3. Kiliselerin örgütlenmesi açısından değerlendirmeleri ile önemli olmuştur⁶⁰.

325'te İzник'te Arius'a karşı alınan kararlar, böylece itikadi sapma (heresi) hareketlerine karşı, resmi kilise de kendi inancını bir defa daha açıklığa kavuşturmuş oluyordu. Ancak Hıristiyan toplumunda İzник Konsilinden sonrada dini itizallerin ardı arkası kesilmemiştir. Hıristiyanlığın bu evresinde Batı Roma İmparatorluğu'nun başkentinde bulunan Roma kilisesi ile IV.yüzyılın sonuna doğru İstanbul kilisesi arasında hiçbir manevi imtiyaz görülmemiştir. Ancak, Roma'nın Sen Piyer'e varan bir manevi imtiyazı vardı. Bu manevi imtiyazı Roma piskoposu daima elinde bulundurmuştur⁶¹ ve bu manevi imtiyazı zaman içinde Bizans'a karşı yürüttüğü siyasette de kullanmıştır. Konsül sonrasında, 11 Mayıs 330'da Konstantinopolis resmen açılmıştır, Konstantin ise, bundan yedi yıl sonra, yani vaftiz edilmesinin üzerinden çok geçmeden, arkasında hala tamamlanmamış, donanımsız bir şehir bırakarak vefat etmiştir(337)⁶².

⁵⁶ John Meyendorf; *The Orthodox Church*, America,1996,s.25 ;Norman H.Baynes and HSt.L.B.Boss, *Byzantium/ An Introduction to East Roman Civilization*, Oxford, trz., s.91; *Komisyon*, "Bizans", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.6, s.230, İst.1992; David Talbot Rice, *The Byzantines*, London, 1962, s.126; Georg Ostrogorsky; *Bizans Devleti Tarihi*, s.44; Edward Gibbon,a.g.e., s.160; John Murray, Albermarle Street, *History of the Eastern Church*, London, 1908, s.18

⁵⁷ M. Çelik, *Süryani Tarihi*, s. 115; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.43

⁵⁸ M. Çelik, *Süryani Tarihi*, s.119

⁵⁹ Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi*, s.7

⁶⁰ M.Çelik, a.g.e., s.121

⁶¹ Mehmet Aydın, "Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bakış", *A.Ü.İ.Fak.Dergisi*, Ank., 1981, c. XXVII ,s.126

⁶² Andrew Wheatcroft, "Buğulu Aynada Suretler", *National Geographic*, Washington, 2003, s 60

Konstantin 337'de öldüğü zaman İmparatorluğu'nu üç oğlu ve iki yeğeni arasında taksim etmiştir. Fakat oğulları ailelerinin diğer azalarını ve bu meyanda amcalarını öldürerek imparatorluğu kendi aralarında yeniden taksim etmişlerdir⁶³. Büyük oğlu Konstantios (350-361) döneminde ise dini kaynaşmalar içinde geçmiştir⁶⁴. Konstantin'in oğullarından Konstans, Ariusçu bir inanca sahip idi ve bu görüşe haksızlık edildiğini düşündüğünden tekrardan karara bağlamak için 359 yılında "*Rimini Ruhani Meclisi*" toplamıştır ve burada "Aryanizm" muzaffer çıkmıştır⁶⁵. Bundan sonra ise meseleler daha da uzamış ve tekrar bir konsül toplama ihtiyacı doğurmuştur. Bütün bunlar Roma tarafından hoş karşılanmamıştır.

Konstantinos devrindeki barış havasının yerini, Iulianus (361-363)⁶⁶ idaresinde yeniden putperestlik inancının kabulü almıştır. Bu suretle, Konstantinos hanedanının bu son temsilcisi Hıristiyanlığa karşı savaş açmıştır. Ordunun ve de halkın büyük çoğunluğunun hala putperest olmasına rağmen Iulianus'un Hıristiyan düşmanlığı güçlü bir hareket doğurmaya yeterli olmamıştır. Devletin doğu yarısında İmparator, sadece hayal kırıklığına uğramıştır. İran'a karşı giriştiği bir sefer esnasında mızrak darbesiyle ölüm derecesinde yaralanmış ve ölmüştür. O öldükten sonra Bizans'ta Hıristiyan düşmanı imparator yapısı da sönmüştür⁶⁷.

Iulianus'dan sonra Valens imparator olmuştur. Valens Arius mezhebini ve dönemi daha çok Germen saldırıları ile geçmiştir. Valens, 378'de Got saldırılarında ölmüştür. Amcasının ölümünden sonra Grasiyen, Doğu İmparatorluğu tahtına general Theodos'u davet etmiştir. İşte İmparator Theodosius'dur ki, hakiki Roma İmparatorlarının sonuncusu olmuştur. Theodosius, Katolik kilisesinin istediği bir imparatoru olmuştur. Eski mabutlar ayinini ve *putperestliği* yasaklamıştır⁶⁸. Büyük Theodosius, bu suretle dört ay kadar eski büyük Roma İmparatorluğu'nun yegane hükümdarı olarak yaşamıştır. Fakat bütün Roma aleminin bir tek hükümdar tarafından

⁶³ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s. 7

⁶⁴ Komisyon, "Bizans", *Türkiye Diyanet Vakfı Yay.*, c.6, s. 23

⁶⁵ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.15; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.45

⁶⁶ A.A.Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 86; Nezahat Baydur, *İmparator IULIANUS*, İ.Ü.Ed. Fak. , İst.1982, s.124; Peter Brown, *Geç Antikçağda Roma ve Bizans Dünyası*, s. 55

⁶⁷ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 46

⁶⁸ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s.142

idare edilemeyeceğini anlamıştı. İmparatorluğu iki oğlu arasında taksim etmiş ve 395'te ölmüştür⁶⁹. Theodosius dönemindeki önemli dini olaylar ise, 359 yılında Aryanizm tasdik eden bir konsülden sonra 381 yılında toplanan *İstanbul Konsülünde* Theodosius, bütün tebalarına "İznik İman Kanunu" dini ölçü olarak kabul edilmesini emretmiş ve böylece imparatorluk, **Katolik Kilisesinin** de kurucusu olmuştur⁷⁰. İznik İman formülünün ateşli bir taraftarı olan I. Theodosius, Putperestliği ve gerekse, ayrı itikatta olan Hıristiyan mezheplerini acımasızca takibata uğratmıştır. Onun hükümeti devresinde devletin Hıristiyanlaştırılması oluşumu tamamlanmıştır. Hıristiyanlık devletin resmi dini olarak tek başına kalmış, bütün diğer dinlerin ve inançların yaşama hakları da ellerinden alınmıştır⁷¹.

2.2. V. ve VII. Yüzyıllarda Bizans Ve Roma Arasındaki Dini İlişkiler

Doğu devleti'nin Batı(Roma) İmparatorluk tahtına tayin edilen III. Valentianus (425-455) tahta çıkışından sonra devletin iki parçası arasında uzunca bir süre lekesiz bir barış havası hakim olmuş ancak iki tarafın (Roma-Bizans) birbirine yabancılaşması gittikçe daha açık bir surette belirmiştir. Siyasi bakımdan her iki devlet yarısı kendi başına büyük bir hayat sürmekte, kültürel yönden ise zamanla ve süratle birbirinden ayrılmaktaydılar⁷².

V. yüzyıla gelindiğinde, Batı Roma'da gerilimli dönemler yaşanmıştır. Sınırları çok zayıflamış ve Roma dünyasının etrafındaki düşmanları da güçlenmişti. Batıda, ülkeyi aristokrasi yönetiyor olmuştur. Ülke batarken aristokratlar ise ancak kendilerini düşünmüşlerdir.. Doğu ise, biraz daha rahat durumdaydı. Doğu'da bu sınıf farkı yoktu herkes ülkesi için çalışmıştır⁷³. Doğu siyasi yönden biraz daha rahat bir yapıda olmuştur. Yaşanan bu bunalımlı dönemde Doğu ve Batı arasında bir dizi dini ihtilaflar yaşanmıştır. Yapılan İlk iki genel konsülde kat'i olarak;"*İsa hem Allah hem de*

⁶⁹ Reşat Ekrem Koçu, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.142; Komisyon, "Bizans", *Büyük Larousse, Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet*, İstanbul, 1986, c. 4, s.1716

⁷⁰ K.Bihlmeyer,H.Tuchle, a.g.e., s.66

⁷¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.49

⁷² Ahmet H. Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *A.Ü.İ.Fak.Dergisi*, c.XLI, s.3169

⁷³ Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, s.47-48

insandır” kabul edilmişti. Fakat, bulunan bu çareler, dini hakikate haris beyinleri tatmin etmemişti.

IV. asrın sonunda Antakya’da, “bu iki tabiatın İsa’da tamamı ile birleşmemiş olduğunu” iddia eden yeni bir doktrin vücut bulmuştu. Antakya’lı papaz *Nastorius* tarafından ortaya atılan bu görüş; “*İsa’nın insan-Allah değil, Allah taşıyıcısı*” olduğu idi. Ona göre; “Hz. İsa, Allah değil, insan olarak doğmuş ve bedenine Logos’un(kelime) girmesi ile Tanrı olmuştur”⁷⁴. Antakya’lı papaz *Nastorius* tarafından ortaya atılan bu görüş taraf bulunca, tekrardan kilise kavgalarına sebep olmamak ve bunlara bir son vermek isteyen Theodosius, *Efes*’te bir üçüncü genel konsül toplamış⁷⁵ (Efes Konsili) ve bu konsilin sonunda Nasturilik mahkum edilmiştir. Ancak Suriye ve Mezopotamya da oldukça kalabalık sayılarda var olmaya devam etmişlerdir.

Efes Konsülün’den sonra, Nasturiliğe karşı baş gösteren tepki neticesinde doğan, fakat tamamı ile zıt bir yönde meydana gelen yeni bir cereyan ortaya çıkmıştı. İsa’nın ilahi tabiatına ilah; tabiatın mevcut olduğu neticesinde ise, İsa’da yalnız bir ilahi tabiatın mevcut olduğu neticesine varmışlardır. Bu doktrine, *monofizm* denmiş ve taraftarları da *monofist* ismini almışlardır⁷⁶. 449’da imparator tarafından toplanan Efes konsilinde monofizit görüş kabul edilmişti ve monofizitizm *Ortodoks* doktrini olmuştur ve muhalifler mahkum edilmiştir. İmparator konsülün kararlarını tasdik etmiş ve bu toplantının umumi (ökümenik) mahiyette olduğunu tanımıştır. II. Theodosius öldükten sonra (450) ülkede son derece vahim bir buhran imparatorluğu karıştırmıştı⁷⁷. Yeni İmparator Markinos (450-457), 8 Ekim 451 yılında Kadıköy’de dini bazı sorunları görüşmek üzere yeni bir konsül toplamıştır⁷⁸. Konsile altı yüz piskopos katılmıştır⁷⁹.

⁷⁴Ahmet Hikmet Eroğlu, “Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”, *A. Ü. İ. Fak. Dergisi*, c. XLI, Ank. 2000, s. 312

⁷⁵Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.1, s.28; Levent Öztürk, *Asr-ı -Saadetten Haçlı Seferlerine Kadar İslam Toplumunda Hıristiyanlar*, İst.1998, s.49; C.Wilfred Griggs, *Early Egyptian Christianity*, Köln.1991,s. 204

⁷⁶A.A.Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.122, Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.1, s.40

⁷⁷A.A.Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.123

⁷⁸Georg Ostrogorsky, *Bizans Tarihi*, s.55; Charles Diehl, *Bizans Tarihi*, s.16-17; Steven Runciman, *Byzantine Civilization*, America,1956, s.29

⁷⁹Aguste Bailly, a.g.e., c.1, s. 41

Papa, kardinaller tarafından temsil edilmiştir. Konsül, Efes kararlarını mahkum etmiş ve Dieskor'a menkinden iskat etmiştir. Bundan sonra monofizit mezhebini kat'i surette reddeden ve Roma'daki Papanın noktai itibarlarına tamamiyle uygun olan yeni bir dini formül bulunmuştur. Konsül, "iki tabiatlı İsa'yı" kabul etmiştir⁸⁰. Monofizitlik ve Nasturiliğın mahkum edilmesiyle, Kadıköy dogmatik formülü bir bakıma bu iki zıt doktrin arasında ortalama bir yer almıştı; çünkü kurtuluş ancak, Khrist;"İsa hem tam bir Tanrı, hem de tam bir insan olduğunun" kabul edilmesi ile mümkün görünmüştür. Bundan sonra, İstanbul'un Kilise siyaseti bakımından kazandığı zafer dogmatik bakımdan kazandığı başarıdan hiç de daha az olmamıştı. Ancak, Yeni Roma'nın Doğu kilisesinden en yüksek mevkie sahip bulunmak iddiası 381 yılındaki 2. ökümenik konsülde zaten formüle edilmişti⁸¹. Kadıköy Konsülü'nde formüle edilen "Ortodoks" inancı tanımı ise yeni tartışmalara yol açmıştır. Bizans Kilisesi, Kadıköy (Khalkedon) konsülünün kesin biçimde iddia ettiği; "iki Doğa ya da ruhu yeniden doğan İsa Peygamberin, iki niteliği olduğu" kararına karşı çıkararak tek doğa görüşüne inanmıştır⁸².

Kadıköy konsülüyle beraber İstanbul, İskenderiye ve Antakya arasındaki dini çekişmeler daha fazla büyümüş ve birbirleri ile olan üstünlük mücadeleleri de artmıştır. Bundan böyle Doğu Kilisesi ile Batı Kilisesi daha fazla karşı karşıya kalmıştır. İktidarlarının niteliği de, onları birbirinden daha fazla ayrılmasına neden olmuştur. Yıkılmış bir dünyada sarsılmaz ve kendinden emin tek güç olan Batı kilisesi, otoritesini bütün krallarıninkinin üstüne çıkarmıştır. Ama yine de, Patriğinden çok daha fazla gücü elinde tutan imparatorluğa da baş eğmek zorunda kalmıştı⁸³.

Kadıköy konsili gerçekte, iki kilise arasındaki ciddi ayrılığı getirmiş bir konsil olup ve İstanbul Patriklerinin Roma Papasının otoritesini tanımayı reddedecekleri zaman da yakınlaşmıştır⁸⁴. Bu olaylardan sonra Bizans'ta, Markinos'un yerine I. Leon (457-74) imparatorluk tahtına geçmiştir. I. Leon, İmparator tacını İstanbul Patriğinin

⁸⁰ A.A.Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, c.1, s. 130; Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.3, s. 68

⁸¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti tarihi*, s. 55

⁸² Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, s. 84

⁸³ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.1, s. 42

⁸⁴ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.1, s. 44

eliyle giyen ilk İmparator olmuştur. Bu tarihten itibaren bütün Bizans İmparatorları devlet başkentinin Patrikleri tarafından taçlandırılmış olup, taç giyme merasimi de böylece dini bir takdis anlamını almıştır⁸⁵.

I. Leon'dan sonra, Zenon dönemi dini sorunlarda çözümsüz bir dönem olarak kalmıştır. O dönemde, Kadıköy konsülünde mahkum edilmiş olan monofizitlik Doğu bölgelerinde gittikçe artan bir nüfuza sahip olmuş ve bu sebeple devletin gerçek arazisiyle doğu eyaletleri arasındaki ayrılık da artıkça artmıştı. Uzun boylu düşünmeden Basiliskos kendisini monofizitlerin kollarına atmış ve kişisel kudretine dayanarak umuma hitaben bir imparatorluk bildirisi ile Kadıköy Konsülünü ve kararlarını ve *Tomus Leonis*'i lanetlemiştir⁸⁶. Yayınlanan bu ferman "Birlik Fermanı" (Henatikon 482)'dir. Birlik fermanının yayınlanmasına rağmen sert ve sinsî bir muhalefet sürüp gitmiştir. Diğer yandan Doğu Kilisesi'nin özerklik eğilimleri Papalığı kaygılandırmaktan geri kalmamıştır. Bu yüzden Papa II. Felix 484'te İstanbul Patriği Acace'nin görevinden uzaklaştırıldığını ve aforoz edildiğini ilan etmiştir. Roma Piskoposu şüphesiz bozguncu astlarını korku ile sindireceğini onları itaat altına alacağını sanmıştı, ancak bu olmamıştır.

Doğu kilisesinin bağımsızlığını resmen ilan etmesi artık zorunluluk haline gelmiştir. Bizans, baş eğmek yerine başkaldıran tarafı tutmuş ve iki iktidar arasında 485'ten, 518'e kadar süren bir *mezhep ayrılığına* yol açmıştır. Bu, Doğulular tarafından *Hıristiyan Kilisesi Birliğine açıkça vurulan ilk darbe olmuştur*. Aradaki bağların kopuşu o kadar belirli idi ki; 491'de Zenon'un yerini alan Anastasios, Roma nazarında dinsizlik demek olan monofizizme eğilim göstermiştir.

Doğu'daki din boğuşmaları ne kadar sert olursa olsun iç kavgalarına ve yaralarına rağmen Bizans İmparatorluğu'nun genellikle kendisini Batı'ya zincirleyen bağları giderek tam bir şekilde çözdüğünü ve her alanda kökleri Romalı olmaktan çok daha fazla Yunanlı-Doğulu olan bir devlet haline geldiği açıkça görülmüştü⁸⁷.

⁸⁵ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.56

⁸⁶ Georg Ostrogorsky, *a.g.e.*, s.58

⁸⁷ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.1, s.43 ; Charles Diehl, *a.g.e.*, s.18

İki kilise arasında zaten Miladi 445 yılından itibaren bir üstünlük mücadelesi başlamıştı ve Hıristiyan aleminin reisi olarak ilan edilen Papa, Katolik kilisesinin ilk piskoposu Aziz Petrus'un vekili olarak kendini adlandırmıştı⁸⁸. Böylece kendini zaten diğer kiliselerden üstün kabul etmiş olan Roma kendine ilahi bir üstünlük de sağlamıştır.

Doğu Batı kiliselerinin arasında meydana gelen bölünmenin şüphesiz bundan başka sebepleri de vardı. Doğu Batı kiliselerinin ayrılışına sebep olan en önemli faktörlerden biri dil farkı idi. Doğu'nun Grekçesi, Batı'nın Latincesi konsül toplantılarına dahi yansımıştı. Konsül kararlarının Roma tarafından yanlış yorumlanması dil farkından kaynaklanmıştı. Ayrıca teolojik farklar ve dini pratikler de (ayinlerin Yunanca olması) bu sebeplerdendi⁸⁹. Bizans-Roma arasındaki ayrılıklara neden olan gelişmeler zaman geçtikçe daha da artmıştı. VI.yüzyılda I.Justin, devletin sırf İstanbul Patrikliğini güçlendirmek amacıyla Antakya Patriğini tutuklatıp yerine ruhani olmayan bir devlet memuru atamıştır. Bu da Doğu'da Hıristiyanlığın kopmasına zemin hazırlamıştır. İmparatorun bunu yapma sebebi ise, başkent Patrikliğinin üstünlüğü tesis edilmedikçe dini birliğin de kurulamayacağı ve siyasi iktidarın da sağlanamayacağı düşüncesi idi.. Bunun için de Antakya, İskenderiye kiliselerinin tarihten silinmesi gerekli idi⁹⁰.

I. Justin 527 yılında ölünce yerine I. Iustinian (527-565)⁹¹ tek başına imparator olmuş ve otuz sekiz yıl tek başına hükümdarlık yapmıştır. Hemen hemen bütün VI.

⁸⁸ Petrus;"42-67 yılları arasında Roma'nın ilk piskoposu olan ve papalığın kurucusu olarak da kabul edilen Petrus'u Hz.İsa dünyada kendi vekili olarak tayin etmişti.Dirilişinden sonra da Kilisenin başı olarak seçti. Petrus öldükten sonra bu hak papaya geçmiştir.Dolayısıyla Roma böylece diğer kiliselerin de başı oluyordu; Bkz. Süreyya Şahin," Doğu-Batı Kiliselerinin Ayrılmaları ve Sebepleri", *M.Ü.İ.Fak. Dergisi*, 1986,S.4, s.320- 321; İsa Tatlıcan, *Hıristiyanlığın Gizli Tarihi*, İst.2005, s. 160

⁸⁹Ahmet Hikmet Eroğlu,"Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *A.Ü.İ.F.ak. Dergisi*, c.XLI, Ankara, 2000 , s. 316

⁹⁰ Mehmet Çelik," Fener Patrikhanesinin Ökümeniklik İddiası ve Tarihi Gerçeklere Aykırıdır" *Hatay Folklor Araştırmaları Derneği III, Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu Bildirisi*, 10-11 1994, s.13-14

⁹¹ Iustinianus bugünkü Üsküp'ün yakınlarında bulunan Tauresium'da doğmuştur. Vasiliev'e göre ya *İllirialı* (bugünkü Yugoslavya'nın güneyi ve Arnavutluk çevresi) ya da Arnavut kökenli.Yazılı emirlerinde adını şöyle yazmıştır; *Gthicus, Caesar Flavius Justinianus, Alamannicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Vandalicus, Africanus*, Bkz.; Prokopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, (Çev: Orhan Duru), Türkiye İş Bankası Yay., İst. 2001, s.18

yüzyıla damgasını vurmuştur⁹². Latin kökenli olan Justinian kendini Roma kayzerlerinin varisi saymış ve muhteşem imparatorluğu yeniden ihya etmeyi kendine vazife kabul etmişti. Dünyevi kuvvetin, din ve kilise işlerinde üstünlüğünü tesis etmeyi ve toplum fertlerinin dini inançlarının en derin noktalarına kadar girmeyi hedef alan bu politika, tarihte “*Cesarapapizm*” ismi ile tanınmaktadır⁹³.

Kilise-devlet münasebetleri tarihinde I. Justinianus devri, kilise hayatı üzerinde imparatorluk etkisinin zirvede olduğu devredir. Böylesine kayıtsız şartsız ne kendisinden önce ne kendisinden sonra gelen hiçbir Bizans imparatoru kiliseye hükmetmemiştir. Papa ve Patrikleri hizmetkarları saymış ve onlara buna göre muamelede bulunmuştur. Kilise kanunlarına tıpkı devlet yönetimine hükmeder gibi yön vermiş, kilise hayatını da idare etmiştir⁹⁴. I. Justinianus’un, dine verdiği önemden ötürü putperestliğe, ve diğer dinsel akımlara karşı sert bir tavır takınmıştır. 543’te bu konu ile ilgili bir *emirname* neşretmiştir. Batı kilisesinin bazı vekilleri İmparatorun bu emirnamesi ile kilise üyelerinin fikir hürriyetine karıştığı düşünülmüşlerdir⁹⁵. I. Justinianus’un Batı kilisesini kendi tarafına çekebilmesi için Roma’daki Papayı bu emirnameyi tasdike ikna etmesi lazım gelmiştir. Papa Vigil, İstanbul’a davet edilmiştir. Papa, burada yedi seneden fazla bir müddet kalması beklenmiştir. Ancak, Papa alenen emirnamenin aleyhinde olduğunu beyan etmiş ve İstanbul Patriği Menas’ı aforoz etmiştir. Fakat, zaman ile birtakım tesirler altında kalan Vigil, Justinian’ın ve Teodora’nın arzularına itaat etmiş ve 548’de dört Doğu Patrikinin oyuna kendi oyunu de ilave ederek, bu üç ruhani için genellikle “Judicatum” örnek olunan bir mahkumiyet kararı yayınlamıştır ve bu da Teodora’nın son zaferi olmuştur. Batı kilisesi, Vigil tarafından yapılmış olan müsamahayı tasvip etmemiştir. Hatta Afrika piskoposları bir konsül toplayarak, Papayı aforoz etmeğe karar vermişlerdir. Bu Batı hadiselerinin tesiri

⁹² Halil Demircioğlu, ”Roma, Bizans ve İusitanus”, *Belleten*, c.XXVII,, S.106, 1963,s.167; Prokopius, *Bizans’ın Gizli Tarihi*,(Çev: Orhan Duru), İst. 2001, s.18-19; G.L.Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi*, (Çev: Mete Tunçay), İstanbul, 1986, s.22

⁹³ Mehmet Çelik, ”Fener Patrikhanesinin Ökumeniklik İddiası ve Tarihi Gerçeklere Aykırıdır” *Hatay Folklor Araştırmaları Derneği III:Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu Bildirisi*, 10-11 1994, s.14

⁹⁴ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 71

⁹⁵ A.A.Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, c.1, s. 193

altında Papa, tereddüt etmeğe başlamış ve ilk kararından cayarak, Judicatum'u geri almıştır. Bu vaziyet karşısında Justinian da, bir genel konsül toplamağa karar vermiştir. Bu konsül, 553'te İstanbul'da toplanmıştır⁹⁶. Bu beşinci konsülün vazifesi, evvelki konsüllerinkine nazaran çok daha sınırlanmış idi. Herhangi bir rafizilik konusu bahis değildi. Yalnız üçüncü ve dördüncü konsüllerin; kısmen Nasturilik, fakat bilhassa monofizit doktrini hakkında iltihaz etmiş oldukları kararlarla bazı noktalarını incelemek icap etmişti. Papa Vigil'i de konsile çağırılmalarına rağmen Papa, mazeretler sunarak konsile gitmemiştir. Konsil kararlarının mecburi olduğu ilan edilmiş ve üç ruhaniyi kabul etmeyen Papa Vigil suçlu bulunup sürülmüştür. Daha sonra kararı imzalamayı kabul etmesine rağmen dönüş yolunda Siraküz'de ölmüştür.

Batı, 553 konsülü kararlarını VI. asrın sonuna kadar kabul etmemiş ve ancak Büyük I. Gregor(590-604) tarafından "üç ruhani ile meşgul olmuş olan konsülde" din hususunda hiçbir hak yenmemiş ve hiçbir değişiklik yapılmamış olduğunun ilan edilmesi üzerine 553 konsülü, bütün Batı'da, genel mahiyette ve diğer ilk dört konsil derecesinde bir konsül olarak kabul olunmuştur. I. Iustinian tarafından monofizitlerle Ortodoksları barıştırmak için açılmış olan hararetli mücadele ümit edilen neticeleri vermemiştir. Monofizitler kendilerine bahşedilmiş olan hoşgörüden memnun kalmamışlardı⁹⁷. Iustinianus dönemi, Bizans en parlak dönemini yaşamıştır. Iustinianus, kilise içinde gücünü arttırmış ve uyruklarına Ortodoksluğu zorla kabul ettirmiş, paganlığa karşı giriştiği amansız savaşı Atina Üniversitesi'ni kapatmaya kadar sürdürmüştür. İmparatoriçe Theodora'nın koruduğu monofizitlere karşı yürüttüğü eşitsizlik politikası sonucu Roma ile dahi çatışmalara girmekten kaçınmamıştır⁹⁸.

I. Iustinianus'un ölümünden Heraclius'un tahta çıkışına kadar yarım yüzyıla yakın bir süre Roma Doğu İmparatorluğu, dış ve iç bin bir tehlikenin pençesi altında kalmıştır⁹⁹. Bundan sonra sırası ile; Genç II. Justinus (565-568), Tiberus (578-582),

⁹⁶A.A.Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, c.1, s.195; Steven Runciman, *Byzantine Civilization*, America, 1956, s.31; Davit Talbot Rice, *The Byzantines*, London, Thames and Hudson, 1962, s. 127

⁹⁷A.A.Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, c. 1, s.196

⁹⁸Komisyon, "İnsan ve Tarih", *Théma Larousse*, Tematik Ansiklopedi, *Milliyet*, İstanbul, 1993-94, c.1, s. 69

⁹⁹Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 1, s. 103

Mauricus (582-602), Phocas (602-610) imparator olmuşlardır¹⁰⁰. VI.yüzyıl sonlarında, İstanbul ile Roma arasında İstanbul Patriklerinin hemen hemen bir asırdan beri kullandıkları “ökümenik Patrik” unvanına karşı Papa I. Gregorius’un, ateşli protestoları sonucunda şiddetli bir mücadele başlamıştır¹⁰¹.

Heraklius (610-641)¹⁰², VII. yüzyılın başından itibaren imparator olmuş ve bir yandan dış saldırılar ile uğraşırken bir yandan da, Ortodoksluk ile monofizitizm arasında bir anlaşma ilkesi bulmaya çalışmıştır ki, bu noktada açık görüşlülüğü ile takdire değer, “Tek İrade” (Ektesis İtikatnameleri) denilen bir formül bulmuştur: Tek İrade İsa’nın şahsındaki birbirine bağlı iki tabiatı azaltmaksızın onlara eklendiği içindir ki, Monofizitler tarafından kabul olunabilir ve Ortodokslar da buna katılabilirler. Bu ince icadın şerefi, Patrik Sergius’un din bilimi alanındaki hayal gücüne aitti. Gerçekte 633’te barışma ilan olmuştur, birlik bu ustaca formül etrafında kurulmuştu ve her iki taraf da kendi inancında fedakarlıkta bulunmamış olmakla övünülebiliyordu. Fakat müterake kısa süreli olmuştur. Bir yıldan fazla devam etmemiştir. 634’te keşiş Suphronius, Kudüs Patriği olunca, Monotehizm (barışma doktrinin adı bu idi)’in dizensizlikten başka bir şey olmadığını ilan etmiştir¹⁰³.

Babasının yerine Bizans tahtına geçen IV. Konstantinos (668-685), babasının düşüğü hataya düşmemiştir. Nasıl olsa Doğu kilisesi ile ilişkiler kesilmişti. Roma ile yakınlaşmak, ülkenin menfaatleri açısından da kaçınılmazdı. Bu nedenle gerekli ön hazırlıkları yapan imparator 680 tarihinde *İstanbul’da bir konsil* toplamıştır¹⁰⁴. Bu konsülde İstanbul-Roma kiliseleri arasında ihtilaflar sebebi olan tüm teolojik konular masaya yatırılmış ve kiliseler arasındaki ihtilaflar giderilmiştir. Böylece asırlardan beri iki kilise arasında hayal edilen barış, bir süreliğine de olsa tesis edilmiş oldu.

¹⁰⁰Aguste Bailly, *a.g.e.*, c. 1, s. 104-105

¹⁰¹Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.129

¹⁰²İşin Demirkent,”1071 Malazgirt Savaşına Kadar Bizans’ın Askeri ve Siyasi Durumu”, *İstanbul Üniv. Tarih Dergisi*, İst.1982, S.33, Mart, 190/1981, s.134

¹⁰³Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.1, s.132-133

¹⁰⁴Mehmet Çelik; *Fener Patrikhanesinin Ökümenik İddiası*, s.74; Walter E. Kaegi; *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, İstanbul, 2000, s.325

Bu barışın en önemli yönü ise, Fener Patrikhanesinin, Başkent Patrikhanesi olması sebebi ile yaklaşık iki asırdır peşinde koştuğu Ökumenik sıfatından da resmen vazgeçmiş olması idi.

İki kilise arasında başlayan bu bahar havası, bir ara İmparator II. Justinian döneminde az daha bozulma noktasına varmıştı. İmparator'un 692'de İstanbul'da bir konsül toplayarak, çeşitli dini bayram ve törenlerle ilgili kararlar almış olması; Roma'nın Bizans'a karşı öfkelenmesine sebep olmuştur. Ancak İmparator, hemen hatasını telafi etmiş, Papa I. Konstantinius'u başkente davet etmiş, önünde hürmetle eğilip ayaklarını öpmüştür. Bu jest, Papayı yumuşatıp iki kilise arasında bir uyum getirmiştir. İki kilise arasındaki bu barış havası ne yazık ki II. Justinian'nın ölümüyle tekrar yara almıştır¹⁰⁵. VIII. yüzyılın başlarından itibaren İkonaklast devre ile Bizans Kilisesi, Roma Kilisesi ile olan ilişkilerinde oldukça zor dönemler yaşayacaktır.

3.VIII. YÜZYILDAN SONRA BİZANS KİLİSESİ VE PAPALIK İLİŞKİLERİ

3.1. Bizans'ta Tasvir Kırıcı (İkonaklazm) Dönem

İkonaklazm dönem, VIII. yüzyıl Bizans'ının uğraştığı en önemli dini-siyasi sorunlardan biri olmuştur. İkonaklazm döneme kadar Bizans ve Roma arasındaki siyasi ve dini çekişmeler pek su yüzüne çıkmamıştı, ancak bu tarihten sonra, iki devlet arasındaki siyasi ve dini ilişkiler de farklı boyutlarda gelişmeye başlamıştı. İkonaklazm dönem, 726-843 yılları arasında *İkona*¹⁰⁶ kırıcılık tartışması adıyla başlamış ve Bizans'ı, dinsel çekişmeler içine düşüren uzun bir dönem olmuştur. Öyle ki bu dönem, Bizans'ın

¹⁰⁵ Mehmet Çelik, *Fener Patrikhanesinin Ökumenik İddiası*, s.75-76

¹⁰⁶ İkona dendiğinde dar anlamı ile Doğu Ortodoks dünyasındaki taşınabilir çeşitli ebatlardaki ahşap panolar üzerine yapılan dini konulu tasvirler kastedilir. Kaynağı Grekçe "Eikon"(Resim,suret,tasvir) kelimesi teşkil eder; Bkz.Tayfun Akaya, *Ortodoks İkonaları,genel Bir Bakış*, İstanbul, 2000, s.9; Emmanuel Berl, *Attila'dan Timur'a Avrupa ve Asya*, (Çev:Gülseren Devrim), İstanbul, 1999,s.55, Bilge Umar, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İstanbul, 1998, s.68; Colin Mcevedy, *Ortaçağ Tarih Atlası*, (çev: Aysen Anadol), İst.2004, s,34; Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, (Çev:Bilgi Altınok), s,65; Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, İstanbul, 2001, s.118-119; Casim Avcı, *İslam-Bizans İlişkileri*, İst.2003, s 151; Thomas F. Mathews, *Byzantium*, Newyork, 1998, s.43; Nilay Yılmaz, *Ayasofya Müzesi'ndeki İkonalar Kataloğu I*, Ankara, 1993, s.1-2

bir yüzyılını etkileyen önemli olaylardan biri olmuştur¹⁰⁷. Bizans'ta dini resimlere olan bu büyük ilgi, biraz da ilk örneklerinin insan elinden çıkmadığına inanılmış resimlerin varlığına olan inançtan ileri gelmiştir. Daha sonraları yüce, kutsanılan, aydınlatan ve ruhani bir anlam kazanarak Bizans halkının yaşamında büyük yer edinmeye başlamıştır. İnsanların gözünde İkona, sadece bir resim değil önünde saygı ile durulan bir şey olmuştur¹⁰⁸.

Bizans dini hayatında ikona inancı hızla ilerleyince, devlet de bu gidişe dur demeye başlamıştır. Bu devreden sonra ise, Bizans'ta ikona kırıncılık denen dönem başlamış oldu. Asya asıllı imparator, III. Leon, ikonalara karşı idi, ne kendisi ne de oğlu dinsiz de değillerdi; aksine dindar hatta mutasavvıf bir kişilerdi; bütün endişeleri Hıristiyan dinini putperestlikten kurtarıp ıslah etmekte

İkona inancı, putperest tabanlı bir düşünceydi ve bu düşünceyi geliştirip yaygınlaştıran da manastırlar olmuştur. Bu sebepten manastırların adedinin çokluğu ve büyümesi devlete de ciddi bir tehlike doğurmuştur. Kilise emvalinin istifade ettiği muafiyet, hazinenin varlığını küçültmüş, manastıra giren insanların çokluğu; denizci ordudan asker, devletin umumi hizmetinden memur eksiltmişti. Fakat bilhassa keşişlerin, fikirler üzerindeki nüfuzu, keşişleri korkunç bir kargaşalık unsuru yapmıştı¹⁰⁹. Tasvirler mezhebi, bütün imparatorluk yüzündeki manastırları dolduran keşişler tarafından beslenerek körüklenmişti. Kutsal tasvirler alışverişi ve mucize ticareti onlar için verimli bir sanayi halini almıştı. Yüzyıllar boyu manastırlar büyüyüp geliştirmekte idi. Yayılan güçleri korkunç derecelere varmıştı. İmparatorluk bu duruma çare arayınca da kendilerini savunmak için ruhani kimlikleri ile ilgili bazı söylentiler yayarak halkı galeyana getirmişlerdi¹¹⁰. Bu tavırlar ile devletin onlara söz geçiremez oluşu da devleti tedbir almaya itmiştir.

¹⁰⁷John Lowden, "İkona mı, Put mu? İkona kırıncılık Tartışması", (çev:Deniz Hakyemez), *SANAT Dünyamız*, S.69-70, İstanbul, 1998, s.208; *The Great Church in Cpativity*, Newyork, 1968, s. 40-41

¹⁰⁸Tayfun Akaya, *Ortodoks İkonalarına Genel Bir Bakış*, İstanbul, 2000, s.11-12

¹⁰⁹Charles Diehl, *Bizans Tarihi*, s.62

¹¹⁰Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.1, s.167

Tasvirler kültürüne karşı VIII. ve IX. asırlarda meydana gelen muhalefet tamamı ile yeni ve beklenmedik bir gelişme değildi. Bu karşı hareket düşüncesi çok daha önceden planlanmıştı¹¹¹. III. yüzyılda başlayan tasvir inancı, önceleri devlet tarafından görmezden gelinmiş, IV. ve V. yüzyıllarda, tasvirler tapınma hız kazanmıştır. Artık evler de dahi bunların koruyuculuğuna daha çok inanılmaya başlanmıştı¹¹². Bunu gören, İmparator III. Leon'da ülkede tasvirler ibadetini yasaklama yoluna gitmiştir. Böylece, halkı yanlarına çekmek için araç olarak kullanan kiliseyi de, insanların tesirinden kurtarmak istemiştir.

726 yılında III. Leon ilk defa tasvirler karşı bir ferman ilan ederek tasvirler inanca yasak getirmiştir (*Ekloga*)¹¹³. 726 yılındaki bu ferman, Hıristiyanları azizlerin resimlerine tapınmaya karşı çıkmıştır¹¹⁴. Ancak bu ferman ile Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki uçurum, daha da derinleşmiş ve ilişkiler gerginleşmiştir. Çünkü III. Leon II'un (717-741) tasvirler direkt müdahalesi Roma nazarında hoş karşılanmamıştır. Bir devlet adamının din işlerine sormadan müdahalesi Papa tarafından din işlerine karışmak olarak kabul edilmişti. İmparator Leon bu fermanın sonra, tasvir yanlısı Germain yerine bir ikonaklast patrik atamıştır. III. Gregoire'in (731-741) tasvir düşmanlarını aforozuna cevap olarak da Bizans'a bağlı olan Jabre ve Sicilya'daki piskoposlukların gelirlerine el koymuştur. Neticede Roma'da sadece bu iki eyalet de değil, Romalıların ikamet ettiği, İlyrie'yi (Arnavutluk) ve Thessalonique (Selanik)'de de Papalık naibliğini İstanbul Patrikliğine bağlamıştır. Doğu kilisesi ile Batı kilisesinin ayrılmasında bu son tedbirin çok rolü olmuştur, çünkü bu tavır kilise içinde İstanbul'un mevkiini takviye etmiş, ayrıca Doğu ile Batıyı birbirine bağlayan İlyrie'deki köprü'nün son kemerini de yıkmıştır¹¹⁵.

İmparator III. Leon ile başlayan bu karışık dönem, ölümünden sonra tahta çıkan oğlu, V. Konstantinos (741-775) döneminde de devam etmiştir. Konstantinos'da tasvirler karşı mücadeleyi devlet politikası olarak sürdürmeye kesin kararlı idi. Ancak

¹¹¹ A.A. Vasiliev, *Bizans Tarihi*, s.320,

¹¹² Mircea Eliade, *Dinsel İnaçlar ve Düşünceler Tarihi*, c.III, s-7

¹¹³ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 150-151; Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, s.67 ;Casim Avcı, *İslam-Bizans İlişkileri*, İst.2003, s.151

¹¹⁴ Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi*, s.23; Mehmet Çelik, *Fener Patrikhanesinin Ökumenik İddiası(325-1453)*, s.77-78

¹¹⁵ Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi*, s.24

İmparator V. Konstantinos'un izlediği dini siyaset Roma ile İstanbul'un arasını daha çok açmıştır. Roma'nın Grek Dpğu'dan, Bizans'ın da Latin Batı'dan koğulmasına sebep olmuştur. Bu durum ise, Bizans İmparatorluğu ile Roma Kilisesinin evrensellik iddialarını tartışılır hale getirmiştir. Bunun üstüne, V. Konstantinos, İkonaklast hareketi kilise konsülüne tasdik ettirmenin daha etkili olacağını düşünmüş ve bunun alt yapısını hazırlamaya başlamıştır. Gerekli ön hazırlıklardan sonra hepsi İkonaklast olan 398 piskoposun katıldığı konsil 10 Şubat-8 Ağustos 754 tarihleri arasında toplamış, konsül birçok toplantı yapmıştır¹¹⁶. Konsülde, "Her nerede bulunursa bulunsun, bundan böyle bütün dini resimler imha edilerek yerine dini olmayan resimler yerleştirilecektir" kararı alınmıştır. Konsil kararları ilan edildikten sonra bu kararların uygulanmasına başlanmıştır¹¹⁷.

Devletin ikonaklast politikasına karşı en büyük tepkiyi ruhban sınıfı göstermiştir. Tasvir karşıtı hareket zamanla rahiplere karşı mücadeleye dönüşmüş ve bu rahiplik karşıtı tutum halk arasında da kısmen tasvip görmüştür. Manastırlar kapatılmış veya kışla, hamam gibi kamu kurumlarına çevrilmiştir. Manastırlara ait geniş arazilere de devlet el koymuştur¹¹⁸. V. Konstantinos'dan sonra, tahta geçen IV. Leon saltanatının ilk beş senesinin (775-780) Konstantinos'unkine nazaran sakin bir dahili hayat ile temayüz etmiştir. IV. Leon dahi ikonaklazm taraftarı olmuş, fakat bu imparator keşişlere karşı derin bir husumet göstermemiştir, keşişler imparatorun saltanatında oldukça büyük nüfuz kazanmışlardı. 780'de IV. Leon ölmüş ve tasvirler mücadelesinin *birinci safhası* da sona ermiştir¹¹⁹.

Leon'un ölümünden sonra başa geçen VI. Konstantinos henüz daha 10 yaşında idi ve bu yüzden annesi İréne iktidarı ele geçirmiştir¹²⁰. İktidarın ipleri İmparatoriçe İréne'nin eline geçmişti ve imparatoriçe teolojik anlamda "ikona" ya inanır düşüncelere sahipti. İréne tasvir düşmanı bir dönemden sonra tasvirleri kabul eden bir serbestlik

¹¹⁶ Casim Avcı, *a.g.e.*, s.156 ; Francis Dvornik, s. 24-25; Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.1, s. 170

¹¹⁷ Casim Avcı, *a.g.e.*, s.157

¹¹⁸ Casim Avcı, *a.g.e.*, s. 158

¹¹⁹ A.A.Vasiliev, *Bizans Tarihi*, s.330

¹²⁰ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 1. s.173; Komisyon, "Bizans İmparatorluğu", *Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi*, İst. 1985, S.40, s.1581

getirmek istemiştir. Bu düşünceleri gerçekleştirmek için öncelikle Patrik Pavlus'u görevinden alarak, sekreteri Tarasios'u bu makama atamıştır. Gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra, 787'de *İznik'te bir konsül* toplamıştır¹²¹. Bu *Yedinci konsül*den sonra ikonaklazm mücadelesinin ilk safhası da sona ermiştir. Tasvirler taraftarı tutumu sürdüren müteakip İmparator I. Nikephoros (802-811), Stavrakios (811) ve I. Mikhael Rangabe (811-813) dönemlerinde başlıca dini ve siyasi problemler yaşanmış olmakla birlikte Bizans'ın içinde bu dönemde tasvirler ile ilgili dikkate değer bir problem yaşanmadığı anlaşılmaktadır¹²². Nikephoros döneminde Batı İmparatorluğu'na karşı Bizans hükümetinin tutumu temelinden değişmiştir¹²³. 800 senesinde Papa II. Leo, Şarlman'ın başına elleriyle kilisede taç giydirince İmparator unvanını almış, böylece Roma İmparatorluğunun varisi olduğu düşüncesine kapılmıştır. Bu hadise, imparatoru seçme hakkının İstanbul'dan tekrar Roma'ya geçtiğini göstermiştir¹²⁴.

Nikephoros ise, Büyük Karl (Charlemagne)'ın imparatorluk unvanı üzerinde iddia ettiği hakları duymak bile istememiş, hatta Patrik Nikephoros'a Papaya adet olarak gönderilen synodika'nın yollanmasını, yasaklayacak kadar ileri gitmiştir. Sadece kendi rahibine değil, onu desteklemiş olan Papalığa karşı da barışmaz bir tutuma bürünmüştü. Büyük Şarlman giderek güçlenmiş ve Bizans'ı da kendi gücü karşısında dize getirmeyi amaçlamıştı. Bizans ise işgal ettiği bölgelerin geri çekilmesi şartı ile onu tanıyacağını bildirmiştir. 812 yılında Karl, Bizans elçileri tarafından "Basieios" olarak selamlanmıştır. Böylece artık sadece fiilen değil hukuken de iki imparatorluk mevcut olmuş oluyordu¹²⁵. Roma'da sadık bir uyruk olan Papa IX. yüzyılda Charlemagne'ye taç giydirerek *Evrensel imparatorluğa* ihanet etmiştir¹²⁶. Bundan sonra, Bizans ve Roma için asıl çekişme gün yüzüne çıkmıştır.

¹²¹ Mehmet Çelik, *Fener Patrikhanesinin Ökümenik İddiası*, (325-1453), s. 84; Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi*, s.25; John Meyendorff; *The Orthodox Church*, Crertwood, 1996, s. 28; Casim Avcı, *İslam-Bizans İlişkileri*, s.159; The Great Church In Captivity, Cambridge University Press, 1998 s. 41; Bilge Umar, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, s. 69; Davit Talbot Rice, *The Byzantines*, London Thames and Hudson, 1962, s.133

¹²² Casim Avcı, a.g.e., s.159

¹²³ Georg Ostrogorsky, a.g.e., s.185

¹²⁴ A.A.Vasiliev, s.334; Halil Berktaş, "Vizörden Bizans: Haritalarla Düşünmek", *COGITO- Bizans*, S.17, İstanbul, 1999, s.93; Komisyon, "Bizans", Théma Larousse, *Tarih ve İnsan, Milliyet*, Tematik Ansiklopedi, 1994, c.1, s. 79; Henri Pirene, *Ortaçağ Kentleri*, Çev: Şadan Karadeniz, İst.2000, s.28

¹²⁵ Georg Ostrogorsky, a.g.e., s.185

¹²⁶ Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, İstanbul, 2001, s.115

813'de, annesi Ermeni olan askeri şef, V. Leon, İmparator unvanını almıştır. İmparator, V. Leon da ikona karşıtı bir hükümdardı. İréne'nin tasvir kültürünü yeniden kurmasının üzerinden çeyrek asır geçmişti; ancak İkonaklast (tasvir karşıtı) cereyanına ilgi Doğu vilayetlerinde ve orduda varlığını sürdürmeye devam etmiştir¹²⁷. İkonalara karşı başlattığı savaşta İmparator, tüm direnmelere rağmen, bu savaşı kararlı bir şekilde sürdürmüştür. Bunun için de 815'te Ayasofya Kilisesi'nde topladığı piskoposlar kurultayı ile 787'deki *İznik Konsülü*'nün kararlarını geçersiz saymış, İkonaların yok edilmesi kararlaştırılmıştır¹²⁸. Ancak İmparatorun bu çabaları boşa çıkmış İmparatorundan sonra ikona inancı tekrar geri gelmiştir. IX.yüzyıl sonlarında tasvirler kültürünün geçici olarak canlandırılması gibi, bunun kesin olarak yeniden kabulü ve yerleşmesi de Theophilos'un ölümünden sonra, yine bir kadının hakimiyeti devresinde vuku bulmuştur. Ioannes Grematikos'un azlinden ve Patriklik tahtının Methodios'a tevci edilmesinden sonra, 843 yılı Martında toplanan bir sinod da, tasvirler kültürünün yeniden kabulü törenle ilan edilmiştir¹²⁹. Böylelikle Bizans ve Roma arasında büyük sorun olan, tasvir kırıncı (ikonaklazm) dönem de tamamen kapanmış oldu (843)¹³⁰.

İkona kırıncılık dönem Bizans'a ağır patlamıştır. İkonaklast hareketinin bir blançosu yapılacak olursa, şu neticelere varılabilir: İkonaklast partisi gücünü saray ve büyük generaller de dahil olmak üzere ordudan almıştır. İstanbul ahalisi ve ruhbanliğin büyük bir kısmı da tasvirler kültüne taraftarlardı. İkonaklast imparatorlar iyi generaller ve hakim idareciydiler. Bu imparatorlar, kiliseyi iyileştirmek ve Hıristiyanlığı temizlemek için çalıştıklarına samimi surette kani olduklarından dolayı bu dini tedbirleri almışlardır. Hatta bu imparatorların dini reformları çoğu zaman siyasi bakımdan kötü dahili karışıklıklar meydana getirmiş ve siyasi bakımdan imparatorluğun zayıf düşmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda Bizans ile Batı kilisesi arasında bir ayrılığın ortaya çıkmasına ve İtalya'nın kademe kademe Bizans'tan uzaklaşmasına sebep olmuştur. Yalnız İkonaklast İmparatorlar tarafından keşişler ve manastırlara karşı

¹²⁶Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, İstanbul, 2001, s.115

¹²⁷A.A.Vasiliev, s. 355

¹²⁸Bilge Umar, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İstanbul, 1998, s. 69

¹²⁹Georg Ostrogorsky, s.204-205

¹³⁰A.A.Vasiliev, Bizans Tarihi, s. 361; Komsiyon, "Bizans", *Théma Larousse, Tematik Ansiklopedi*, c. İnsan ve Tarih, Milliyet, 1994-94, c.1, s. 69-70

tatbik edilen politikası siyasi amillerle izah olunabilmiştir. İkonaklastların dini doktrinlerine gelince, bu doktrine dair teferruatlı bir bilgi vermek oldukça güç bir iştir, çünkü bu mesele ile ilgili bütün yazıları zamanında tasvirler taraftarları imha etmişlerdir¹⁹

¹⁹ A.A.Vasiliev, Bizans Tarihi, s. 361;

BİRİNCİ BÖLÜM

IX. VE XI. YÜZYILLARDA BİZANS VE ROMA KİLİSELERİ

ARASINDAKİ SİYASİ VE DİNİ İLİŞKİLER

Bizans İmparatorluğu, VIII yüzyıldan IX. yüzyılın ortalarına kadar Tasvir kırımcılık denen siyasi ve dini yönden Bizans'ı oldukça kötü etkileyen bir dönem yaşamış, bu dönemle birlikte Roma Kilisesi ile kurmak istediği siyasi ve dini bağların kopmasına zemin hazırlamıştır. Tasvir karşıtı bu dönem IX. yüzyılın ortalarında, Bizans açısından çözüme kavuşturulmuş ancak, Papalık ile arası doldurulmaz bir uçurumu da daha fazla derinleştirmiştir.

Tasvir kırımcılık hareketinin başarısızlığa uğraması, kilisenin, devlet iktidarına boyun eğdirme teşebbüsünün de başarısızlığı uğradığı anlamını taşıyordu. Aslında Bizans Kilisesi, ne o zaman ne de daha sonraki devirlerde, başlarında Theodoros Studios bulunan zelot'ların talep ettikleri bağımsızlığını hiçbir şekilde elde edememiştir. Bizans, kilise-devlet ilişkilerinin yapısında, devlet ve kilisenin birlikte hareketleri doğal bir durum olarak kalmış ve bu ölçüde devlet iktidarının vesayetinde kalması şeklinde kendini göstermiştir¹.

1. MAKEDONYA HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE BİZANS (867-1056)

IX. yüzyıl sonlarında devlet idaresinde bir değişiklik olmuş ve Makedonya Hanedanlığı Bizans'ta hüküm sürmeye başlamıştır. Bizans'ta Tasvirler karşıtı hareket sonucunda Papalık ile bozulan dini ilişkilerden sonra, Makedonyalılar Hanedanlığı döneminde siyasi olarak da hem Papanın hem de Batının gözünde Bizans'ın önem kaybettiği dönemin de başlangıcı olmuştur.

IX. yüzyıl sonlarındaki devlet idaresindeki bu değişiklik kilise idaresinde değişikliği beraberinde getirmiştir. Ancak bu İkonaklazmın ikinci devresinde ikonalara

¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.205

temayülleri ile tanınan İgnos Patriklikten azledilmiş, bu makam Photios'a verilmiştir². İşte bu devreden sonra 858'de alim Photios ile Patriklik tahtı, görüp yaşadığı en büyük devri yaşamıştır. Photios, İstanbul Patrikliği makamına yükselmiş olanların fikir bakımından en önemlisi, siyaset bakımından en göze çarpıcı, diplomat olarak ise en ustası olmuştur³. Ancak Ignatius'un da ülkede çok fazla taraftarı vardı ve bunlar da Photios'un Patrikliğine karşı çıkmışlardır. Mesele, taraflar arasında büyüyünce, İmparator III. Mikhael, bir konsül toplamak mecburiyetinde kalmıştır. Bu meseleye bir süre sonra Papa da karışmıştır. Papa bu olayda, İgnatius'un tarafını tutmuş ve onun haksızlığa uğradığını düşünüp, konsüle kendi elçilerini göndermiştir. Konsülde ise yine Ignatius lehine bir karar çıkınca, Papa bu karara oldukça sinirlenmiş ve Roma'da (863) kendisi bir konsül toplayarak Photios'u aforoz etmiş, İgnatius'u ise temize çıkarmıştır. Bunun üzerine İmparator bir mektupla İstanbul Kilisesi olarak, Papanın cihan kilisesi üzerindeki hak iddiasının ve Papanın Hıristiyanlığını kabul etmediğini bildirmiştir. Bu hadise, Bulgar Kralının (Ortodoks) Hıristiyanlığı kabul ettiği esnada vuku bulmuştu. Bu surette, Roma ve Bizans'ın menfaatleri, Bulgarları Hıristiyanlaştırma hususunda vahim surette birbirleri ile çarpışmıştır⁴. Bu da Bizans'a karşı Roma'nın tepkisine neden olmuştur. Bulgaristan'ın Hıristiyanlığı kabulü de, Bizans uygarlığına, bağlanışının ve siyasal etkisine girişinin ilk adımını oluşturmuştu. Ama bu gidiş, Ortodoks Bizans ile Katolik Roma kiliseleri arasındaki ilişkileri oldukça gerginleştirmiştir⁵

867'de, İmparator III. Mikhael, Roma'nın üstünlük iddiasını reddederek, tekrar bir *konsül* toplamıştır. Konsil, Papayı rafizi doktrininden ve İstanbul kilisesi işlerine gayr-i kanuni bir tarzda müdahale ettiğinden ötürü aforoz etmiştir. Papa ve Patrik müteakibilen birbirini aforozladılar ve bu surette kilise dahilinde ayrılık meydana gelmiştir⁶. Roma Kilisesinin tüm Hıristiyanlar üzerinde egemenlik kurmaya çalışması ve Bizans'ı ikinci plana itmesi artık Bizans'ın Roma'ya karşı daha çok kinlenmesine sebep olmuştu. Bizans'ın dini iç işlerine her seferinde bir bahane ile karışması ise, Bizans'ı daha çok kızdırmıştı. Bu olaylar da iki kilise arasında iplerin kopmaya başladığının göstergesi olmuştur.

²A. A.Vasiliev, *Bizans Tarihi*, s.364; Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, s.114

³Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.210

⁴A.A.Vasiliev, *a.g.e.*, s.364

⁵M.V.Levtchenko, *Bizans Tarihi*,s.160

⁶A.A.Vasiliev, *Bizans Tarihi*, s.364

Kötü giden Roma-Bizans ilişkileri I. Basileios döneminde biraz olsun değişmiştir. Bu dönem, Bizans İmparatorluğu'nda Makedonya Hanedanlığının da başlangıcı olmuştur (867-1056). I. Basileios, III. Mikhael'den sonra tahta geçince (867), Mikhael'in dostu Photios Patriklik makamında bulunuyordu. Bu durum I. Basileios için tehlike demektir. Yeni imparatorun ilk işi Patriği tutuklatıp, bir manastıra hapsedmek oldu. Çünkü Photios'un Patrik olması demek Papalık ile ilişkilerin kötü olması demektir. Basileios bunu değiştirmek için, Patrik İgnatius'u yeni Patrik olarak atamıştır (867). Böylece imparator bir taşla iki kuş vuracağını hesaplamıştı: Roma'nın ismine dahi tahammül edemediği Photios'u azlettirerek böylece Papa'ya yeşil ışık yakmış ve Roma ile yeniden bir bağlantı kurmuştur.

Yeni imparator ve Patrik İgnatios, Photios döneminde perçinleştirilen Bizans kilisesinin bağımsızlığını siyasi nedenlerle ve Papaya gönderdikleri mektuplarla tekrardan yok etmişlerdir. İmparator, tahtının meşruiyetini ruhani camiaya iyice tescilleştirmek ve Papayı yanına çekmek için 869-870 yılında Photios'u aforoz eden bir konsülü İstanbul'da toplamıştır⁷. Bu konsüle, Papa II. Hadrianus'un temsilcileri de katılmışlardır. VIII. Ökumenik konsül olacak olan bu konsülün ilk oturumuna sadece on iki piskopos katılmıştır. Son oturumunda ise yüz iki piskopos hazır bulunmuştur⁸. İmparator I. Basil'e Papaya delege gönderilmesini istemiştir ancak Papa, Roma'da yapılan bir sinod da seleflerinin Photios'a karşı aldıkları bütün kararları tasdik etmiş ve Konsil Babalarına, Roma konsili kararlarını imzalatmak üzere yeni konsile (IV. İstanbul Konsili-869-870) üç kişilik bir delege göndermiştir. Roma sinodunda alınan karar ile, diğer konularla birlikte Roma'nın üstünlüğü net olarak açıklanmıştır.

Papanın bu tutumu ise, Bizans İmparatoru ve piskoposları kendinden uzaklaştırmıştır. İmparatorun ısrarı üzerine Photios'a da kendini savunma hakkı verilmiştir. Photios, masumluğunu ve suçsuzluğunu belirtmek de ısrar etmesine rağmen konsülde yargılanmış ve aforoz edilmekten kurtulamamıştır. Kilise ricalinin Photios'a

⁷ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.218; Francis Dvornik, *Konsüller Tarihi*, s.29

⁸ Georg Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 91-92

bağlı kalmasından dolayı Ignace, Patrikliğinin yönetiminde ciddi sorunlarla karşılaşmıştı. Üstelik bir de Papa VIII. Jean'la Bulgaristan'daki Bizans haklarını savunarak mücadeleye girişmişti. Neticede Bulgar şefi Boris, Roma'dan ayrılmıştır⁹.

İmparator I. Basileios, Kilise siyaseti bakımından yaptığı değişikliğin hiçbir işe yaramamış olduğunu anlamak zorunda kalmıştır. Photios'u uzaklaştırmak sureti ile Bizans'ta mevcut olan kilise anlaşmazlığını ortadan kaldırmak girişimi başarısızlığa uğramış, düşünülen patriğin yandaşları yenilgiyi kabul etmemişlerdi. Böylelikle kilise partilerinin birbiri ile mücadelesi de uzun zaman sürüp gitmiştir¹⁰. İmparator 875 senesinde sürgünde olan Photios'u geri çağırdı. Photios, İmparator tarafından sürgünden çağrılınca, Ignace onunla uzlaşmış ve Roma'da Bizans kilisesini rahatlatacak yeni bir konsüle delege göndermesini istemiştir. Fakat Roma delegeleri, İstanbul'a Ignace'ın ölümünden sonra (3 Ekim 877) gelmişler ve patriklik makamında Photios'u bulmuşlardır. Papa ise, Photios'u anacak özür dilemesi şartı ile terfisini kabul edeceğini bildirmiştir. Photios da meşru şekilde seçildiği ve şartsız şekilde saygınlığa layık olduğu konusunda delegeleri ikna etmiştir¹¹. Bütün bunlara rağmen 869-870 konsülü, Doğu Kilisesi genel konsülleri listesinde yer almamıştır¹².

Bu devreden sonra imparator Basieios I, bir adım daha atarak, Roma'nın İstanbul Patrikliği üzerindeki manevi hakimiyeti iddiasını da kurtarmak için bir konsül daha toplamak istemiştir¹³. 879-880 konsili olan bu konsül, Roma'nın delege gönderdiği Doğu'da toplanan son konsül olmuştur¹⁴.

879-880 Konsilinde, Patrik Photios'un aforozunun resmen kaldırıldığı Roma delegelerince de tescil edilmiştir. Konsilde, Papanın diğer patrikler gibi, bir Patrik olduğunu ve Cihan Kilisesi üzerinde hiçbir otoriteye sahip bulunmadığını, bu yüzden de Başkent Patriğinin, Papa'dan konfirmasyon almasına ihtiyacı olmadığını beyan

⁹ Francis Dvornik, *Konsüller Tarihi*, s. 29

¹⁰ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 22

¹¹ Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi*, s.29

¹² Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi*, s.30

¹³ Mehmet Çelik, *Fener Patrikhanesini Ökümenik İddiası*, s.92-93

¹⁴ Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi*, s. 33

etmiştir. Konsülün bu kararı, Papa VIII. Johannes'ı oldukça sinirlendirmiştir. Durumu düzeltmek için Papa, İstanbul'a özel bir elçi göndermiştir. Ancak Papanın isteklerini ne imparator ne de Patrik Photios, dinlemek lütfunda dahi bulunmamışlardır. Hatta elçiye hakaretler yağdırıp, tutuklamaya dahi kalkışmışlardır. Papa, bu hadiseleri duyunca, Patrik Photios'u bir kez daha afroz ettiğini ve konsil kararlarını tanımadığını ilan etmiştir. Böylece, iki kilise (Roma-Bizans) arasındaki bir türlü iyileştirilemeyen ilişkiler yeniden kopma noktasına varmıştır¹⁵. Kiliseler arasında yakınlaşma çabalarının yeniden bozulmuş olmasına rağmen, Roma İmparatorluk merkezi ile Bizans arasındaki siyasi münasebetler tam olarak kesilmemiş; fakat tesadüfi ve belirsiz bir derecede kalmıştır.

Basielios'un saltanatı döneminde bu olaylardan başka; hala putperest olan veyahut doğru itikatten ayrılmış milletler arasında Hıristiyanlığı yaymak teşebbüsleri kendini göstermiştir. Bu devirde Bizans'ın Rusları Hıristiyan yapmağa uğraşmış olduğu anlaşılmaktadır¹⁶. Doğu Kilisesi, bu dönemde tek yenilgisini Bohemya'da almıştır; bu bölge sonunda Katolik Kilisesine katılmıştır, ama yine de Doğu Kilisesinin çabaları boşa gitmemiştir. Çünkü, misyon lideri Aziz Krillos'un oluşturduğu *KIRİL* alfabesi daha sonra Slav dillerinin standart yazısı olmuştur. Slavlar Katolik mezhebinden çok Ortodoks mezhebine girmişlerdir. 879'da Bulgarlar Ortodoksluğa geçmişti, çünkü bu tarihte Papa Bulgar kilisesine sadece başpiskoposluk vermiştir. Oysa İstanbul (Konstantinopolis) Patriği, Bulgarlarında bir Patrikleri olmasına izin vermişti. Sırlar da 870'lerde Doğu Kilisesinin ayin usulünü benimsemişlerdir. Papalık ise, VIII. yüzyıldan bu yana başlıca iş olarak, Lombardların Roma'yı ele geçirmesini önlemelerine çare aramakla vakitlerini geçirmişlerdi. Yardım için de Franklara başvurmuştur¹⁷.

Siyasi yönden elde edilen başarılar, iki kilisenin kendi mezheplerini ve Hıristiyanlığı yayma yarışına birer araç olmuştur. Siyasi yönden başarılı olmuş bir sefer neticesinde, Bizanslı ve Romalı din adamları, gittikleri ülkelerde kendi mezheplerini yöre halkına benimseterek, kendilerine, yeni siyasi ve dini bağlılık yemini etmiş sadık halklar da elde etmiş oluyorlardı.

¹⁵ Mehmet Çelik, *Fener Patrik hanesinin Ökümenik İddiası*, s. 92-93; A.A.Vasiliev, s. 419

¹⁶ A. A. VASILIEV, *Bizans Tarihi*, s.419.

¹⁷ Colin Mcevedy, *Ortaçağ Tarih Atlası*, s. 52

1.1. X. Yüzyılda Makedonya Hanedanlığı Ve Bizans Kilisesi

Bizans İmparatorluğu bir taraftan Roma ile iyi ilişkiler kurmak isterken bir taraftan da, bu ilişkileri iyileştirme yönünde tam bir istikrarsızlıkla ilerlemişti. Tüm yaşanalar ile Bizans, X. yüzyıla çalkantılar ile girmiştir¹⁸. Basieios'tan sonra, VI. Leon İmparator olmuştu. İmparator Leon, oldukça dindar olmasına rağmen, kilise kanunlarına uymayan evlilikleri yüzünden ülkesinde dini çalkantılara sebebiyet vermiş bir İmparatordu ve bu durum da Bizans'ta siyasal iktidarsızlığa sebep olmuştur.

VI. Leon, daha önce iki sefer evlenmişti. İkinci eşi 899 yılı sonunda İmparator'a bir erkek varisi bırakmadan ölmüştü. Leon da 900 yılının yazında üçüncü eşi olarak Evdoika Vayiani ile evlenmiştir. Bu üç evlilik, hem Bizans Kilisesi kanunlarına hem de Bizans geleneklerine aykırı idi. Buna rağmen İmparator, kilise çevrelerini yatıştırmayı başarmıştır. Daha üçüncü eşi ile evleneli bir yıl olmuşken, eşi ölmüştür (901). İmparator bir kez daha dul kalmıştır. VI. Leon dördüncü kez evlenmeyi göze almamıştır. Ancak *Zoe Karbonopsina* adlı bir kadın ile metres hayatı yaşamaya başlamıştır. 905 yılında Zoe İmparatora bir erkek evlat verince ortalık karışmıştır. Zira, Bizans tahtı bir varise fiilen kavuşmuş idi. Ancak bu çocuğun meşruiyeti yoktu. Patrik Mistik Nikola buna bir formül buldu. İmparator “ Zoe'yi terk edecek”, buna karşılık Patrik de yeni veli-ahtı vaftiz ederek, meşruiyetini sağlayacaktır. 906 yılında veli-ahtı Patrik tarafından vaftiz edilmiştir. Ancak İmparator, Patriğe verdiği sözden cayarak bu vaftiz hadisesinin üçüncü gününde Zoe ile evlenerek bir infiale sebep olmuştur. Ruhaniler ise, sokaklara dökülmüş, Patrik ise, bir bildiri yayınlarak İmparatorun kiliseye girmesini yasaklamıştır¹⁹. İmparator, kendi kilisesinde bu muameleye kalınca, tıpkı selefleri gibi o da yüzünü Roma'ya dönmüştür. İmparatorun bu müracaatı, Papa tarafından hemen değerlendirilmişti. Çünkü bu hareket, Roma'nın İstanbul Patrikliği üzerinde bir makam olduğunu vurgulamıştı. Üstelik bu da fiilen müsaade tezkeresi vermiştir. Papa ile

¹⁸ M.ÇELİK, *Fener Patrikhanesinin Ökumenik İddiası*, s.95

¹⁹ Mehmet Çelik, *Fener Patrikhanesinin Ökumenik İddiası*, s. 93-94; A.A. VASILIEV, *Bizans Tarihi*, c.1, s. 421

işbirliği İmparator'un konumunu da güçlendirmişti. Bu desteğinde etkisi ile, İmparator Patrik Nikola üzerindeki baskılarını artırmıştır. Nihayet patrik istifa etmek zorunda kalmış ve onun yerine Euthymios atanmıştır (907). Ancak bu olay İstanbul Patrikhanesini de ikiye bölmüştür.

VI. Leon 912 yılında ölünce, Bizans tahtının tek varisi olarak VIII. Konstantinos ise, henüz altı yaşında bir çocuktur. Bu nedenle tahta amcası Alexandros geçmiştir. Alexandros Zoe'yi hemen saraydan uzaklaştırarak bir manastıra kapatmıştır. Ancak kendisi de bir yıl sonra Bulgarlar ile yaptığı savaşta ölünce, taht yine sahipsiz kalmıştır. Devleti yönetme görevi Patrik Nikolas Mistikos başkanlığında bir niyabet heyetine bırakılmıştır. Bu siyasi iktidarsızlık ise, bir türlü giderilememiştir. İstanbul'a kadar gelen Bulgar Kralı ile anlaşma ile sonunda, Zoe tekrar tacını geri almıştır. Ancak yine de iktidarsızlık, bir türlü giderilememiştir. Nihayet askeri bir rejimin kurulması kaçınılmaz olmuştur²⁰. Bu nedenle donanma komutanı Romanos I. Lakapenos askerlerin, bürokratların desteği ile yeni İmparator ilan edilmiştir (919-944)²¹. Romen Lakapen'in oğulları da onu tahttan indirip manastıra kapatmış ve kendilerini imparator ilan etmişlerdir. Bunlar ise 945'te Konstantin Porfirogenet tarafından tahttan indirilmişlerdir. Bu İmparator 945'ten 959'a kadar yalnız başına saltanat sürmüştür. Oğlu II. Romen sadece dört sene hüküm sürmüştür (959-963) ve 963'te ölmüştür, karısı Teofano'yu daha henüz sını ruşde erişmemiş olan iki oğlu Basil ve Konstantin ile bırakmıştır. Teofano imparatorluğun en iyi generali Nikefor Fokas ile evlenmiş ve bu generali imparator ilan etmiştir (Nikefor II. Fokas-963-969)²².

X. asırda Bizans İmparatorluğu ve İtalya yeni ortaya çıkan kudretli bir şahsiyetin, Germen hükümdarı I. Otton'un yükselmesine şahit oldular²³. Roma Germen hükümdarı I. Otton İmparatorluğun sınırları ile ilgili işler yapmadan önce, otoritesini sağlamlaştırmak istemiş ve taç giyme törenini, tıpkı Chalemagne gibi o da Papa elinden giymeye karar vermiştir²⁴. Bu Papa ise, XII. Johannes olmuştur.

²⁰ Mehmet Çelik, *Fener Patrikhanesinin Ökümenik İddiasının Tarihi Seyri*, s. 95

²¹ Mehmet Çelik, *Fener Patrikhanesinin Ökümenik İddiasının Tarihi Seyri*, s. 96

²² A. A. VASILIEV, *a.g.e.*, s. 381

²³ A. A. VASILIEV, *a.g.e.*, s. 413

²⁴ Emanuel Berl, *Attila'dan Timur'a Avrupa ve Asya*, s.95

XII. Johannes, 2 Şubat 962'de O'na taç giydirerek imparator ilan etmiştir. Böylelikle Charlemagne'ye ait bir tahsisat bir kez daha resmen kabul edilerek yasallık kazanmıştır. Ama imparatorluğun hiçbir zaman kurtulamayacağı zorluklar hemen su yüzüne çıkmıştı. I. Otto, Piskoposlar hatta Roma piskoposunu seçme hakkının kendisine ait olduğunu iddia ederek, seçimi yapmak istemiştir. XII. Johannes de buna karşı çıkınca I. Otto onu Papalıktan azletmiştir. Yeni Papa Leo seçilmiştir. Ancak, Otto, XII. Johannes ile anlaşıp, yeni bir anlaşma yapmıştır; anlaşmaya göre ise, Papalık merkezi artık Germenler tarafından korunacaktı²⁵. Bu da Papalığın kendini İmparatorların emirine vermesi demektir.

Bir İmparatorun Papa tarafından kutsanması özellikle önemli bir konu olmuştur. Kutsama, imparator ile Papalık arasında öyle bir bağ oluşturmuştur ki, her iki tarafta da aynı zamanda birbirinden üstün, aynı hizada ve birbirinden aşağıda olmuş oluyordu²⁶. Batıda bunlar olurken, Doğu'da ise, Nikephoros başa geçmiştir. Nikephoros Fokas, "kudretlilerin temsilcisi" idi²⁷. Nikephoros Fokas, kilise ve manastır arazisi müessesesinin büyümesini durdurmaya gayret ederek bu maksatla 964 yılında Bizans kanun koyuculuğunun en cüretkar abidelerinden birisini teşkil eden hususi kanun çıkarmıştır²⁸.

Nikephoros'un şahsiyeti kilise bakımından son derece önemlidir. İsmi Bizans askeri tarihinin parlak sayfalarına sıkı bir surette bağlı bulunan bu yüksek kabiliyetli general, bilhassa tahta çıkmadan önce, keşişlik ideallerine karşı derin bir ilgi göstermişti. Hatta keşiş elbisesi bile giymişti. Manastırlara da saygı duymuş bir imparator idi. Makedonya Sülalesi zamanındaki bu tip, İmparatorlar sayesinde manastırlara ait arazi de fevkalade bir genişliğe ulaşmıştı²⁹. Bu önceleri bir ihtiyaç olmuştu. Geniş kitleler, kilise ayinleri ve rahiplerin dini sohbetleri ile manevi açıklıklarını gidermiştir. Buna Orta sınıftan bazı tepkiler gelmiş ise de, bu tepkiler geniş halk yığınlarında taraftar bulamamıştır.

²⁵ Emanuel Berl , *Attila'dan Timur'a Avrupa ve Asya* , s.97

²⁶ Emanuel Berl , *Attila'dan Timur'a Avrupa ve Asya* , s.99

²⁷ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 266

²⁸ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 266-267

²⁹A. A. VASILIEV, c.1, s.423

Halk, Yoksulları ve kötü kaderlerini Tanrı'nın öfkesi ve lanetine bağlamışlardı. Rahipler ise, İncil'den pasajlar okuyarak onları teselli etmişlerdir. Bu da rahipleri halkın gözünde yüce kılmıştır. Ancak tabii bunun maddi karşılığını da alıyorlardı. Tanrı'dan emir aldıklarını rüyalarında, Tanrı'nın kendilerine konuştuğunu, Meryem Ana ile sohbet ettiklerini söyleyerek yoksul arazilerini kiliseye bağışlatıyorlardı. Artık yoksul köylüler için bu dünya kaybedilmiş, öteki dünyada cennetin kapıları açılmıştı³⁰. Ruhani büyük arazi mülkiyeti dindar kimselerin bağışları ile hiç de azımsanamayacak derecede büyümüş; ve bunlar ile de manastırlar oldukça geliştirilmiştir.

Samimi ve dindar bir kimse olan İmparator Nikephoros Fokas da İmparatorluktaki bu duruma bazı tedbirler almıştır. Hiçbir ayrıcalık tanınmadan, sadece mülk üzerine mülk yağmayı gaye edinmek sureti ile keşişlere ettikleri yemini unutturan ve manastır hayatını boş ve “Khristos” adına leke süren bir tiyatroya çeviren bu para ihtirasını yasaklamıştır. İmparatora göre, Manastırlara kilise müesseselerine ve aynı şekilde ruhani şahıslara arazi tahsisi artık son bulmalı idi. Çoğunlukla şan ve şöhret gayesi ile tesis cihetine gidilen yeni manastır ve kilise müesseselerinin kurulması da yasaklanmıştır³¹. Nikephoros'un kilise ve manastırlarla ilgili sert tepkilerinden sonra bu durum imparatorlukta hoşnutsuzluk ile karşılanmıştır. Teofano da Nikephoros'un çocuklarına kötü davrandığını fark etmiş ve ondan uzaklaşmıştı, sonunda da gönlünü İoannis Çimiskes'e kaptırmıştır. 10 Aralık 969'da, İmparator katilleri tarafından uykusunda bastırılmış ve boğazlanmıştır³². Halk bunu İmparatorun sert kilise siyasetinden ötürü ilahi bir adalet olarak yorumlamış ve İoannes Çimizkes'i (969-976) İmparator olarak kabul etmişlerdir.

Kanlı bir facia ile son bulan bu altı yıllık saltanat süresince İmparator Nikephoros Fokas general olarak giriştiği fetihlerin yolunu izlemiştir. Kendisi tarafından yönetilen orduları zaferden zafere koştular. Nikephoros, Kıbrıs'ı ele geçirmiş³³ ayrıca Bizans için önemli bir olay olan ve üç asırdan fazla bir süre

³⁰ Yannis Kordatios, *Bizans'ın Son Günleri*, (çev. Muzaffer Baca), İstanbul, 1999, s.29-30

³¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 267-268

³² Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.2, s. 244; Urfalı Mateos Vekayi-Namesi ve Papaz Grigor'un Zeyli, (Çev.Hrant D. Andreasyon), Ank.2002, s.10; İbnü'l-Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi*, *İslam Tarihi*, (Çev: Ahmet Ağırakça), İstanbul, 1987, c.8, s.520-521

³³ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.2, s.245

Müslüman hakimiyetinde kalmış ve ebediyen kaybedilmiş görünen Doğu merkezlerinin en önemlilerinde birisi, 969'da patriklik merkezi olan Antakya, artık Bizans sınırlarına dahil olmuştur³⁴. Bu son başarının İslam ve Hıristiyan dünyalarında muazzam bir yankısı olmuştur. Kilisesinin de hüküm süren Patrikleri ile orada toplanan konsüller ve yaşamış olan azizler ile ünlü Antakya Sitesi Hıristiyan topluluğuna dönmüş ve Haç yeniden onun üzerinde yükselmiş oldu³⁵.

Nikephoros'tan sonra, İoannes Çimiskes tahta geçer geçmez, Rus tehdidi ile uğraşmış, Bulgaristan'ı Rus tehditinden kurtarmıştır³⁶. Çimiskes, Germenlere karşı, ise, seleflerinkinden farklı bir siyaset takip etmişti. Germen İmparatoru ile yalnız sulh aktetmekle kalmaksızın Otto'nun oğlu ve halefi, Otton II. ile Bizans Prensesi Teofano'yu evlendirmek sureti ile iki devlet arasındaki bağları kuvvetlendirmiştir. Bu suretle en nihayet iki imparatorluk arasında bir ittifak akdedilmiş oldu. Prenses Teofano'nun oğlu ve Basil II.'nin muasırı Otton III. (983-1002) ise, Bizans İmparatorluğu'nun klasik medeniyetine derin bir hürmet içinde yetiştirilmiş bir hükümdar idi³⁷. Bu evlilik vasıtası ile bir süre Bizans , Germen tehditinden uzak dönemler geçirmiş oldu. İmparator Çimiskes, 976'da yine bir sefer dönüşünde birdenbire ölmüştür. Taht hukuken imparator oğulları Basilios II(976-1025) ve VIII. Konstantinos'a (976-1028) geçti³⁸. Bizans tahtına on sekiz yaşındaki yasal varis II. Romanos'un oğlu Basileios tek başına tahta çıktı. Gerçekte onun adına yönetimi, bir süre Parakimomenos Basileios yürütmüştür³⁹. Ancak kısa bir zaman sonra (985'te) tek başına iktidar olmuştur⁴⁰.

Ortaçağ tarihi için, II. Basil döneminde esaslı bir olay olarak, Rusya'nın Hıristiyanlaştırılması Bizans'ın manevi hegemonyasından ileri gelmiştir ki, Rusların hükümdarı Prens Vladimir, Hıristiyan olmadıkça ve halkını Hıristiyan etmedikçe II.Basil'in kız kardeşi Anna ile onun evlenme isteğini İmparator, kabul etmiştir. 988 ya

³⁴ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 269-270

³⁵ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.2, s.245

³⁶ Aguste Bailly, *a.g.e.*, c.2, s.245

³⁷ A.A. VASILIEV, *Bizans Tarihi*, s. 414-415

³⁸ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.2, s.245

³⁹ M. V. Levtchenko, *a.g.e.*, s. 169

⁴⁰ Aguste Bailly, *a.g.e.*, c.2, s. 252

da 989'da bu evlenmenin kutlanmasından sonra, Rus halkı İsa'nın yasasını kabul edecek ve kilisenin aracılığı ile Bizans etkilerine boyun eğecekti. Bu suretle her yönde her faaliyet çevresinde imparatorluk öyle bir güce ve ihtişam derecesine erişmişti ki, Basileios II.'un saltanati onun en yüksek noktası sayılabilir⁴¹. Bu devrede Rusları kendi tarafına çeken Bizans, Roma'dan bir adım ileri atmıştır.

1.2. Roma-Bizans Kiliselerinin Resmi Ayrılığı (1054)

II. Basil'in, 1025 yılında ölümünden sonra, Makedonya sülalesinin güçten düşüş devri başlamıştır. Romen Argiros (1028-1034) imparator olmuş, ancak öldürülmüş karısı da yerine, IV. Mihail (1034-1041) ile evlenmiş ve o da imparator olmuştur; ancak Mikhail İmparatorluk yapmak yerine, bir manastıra çekilmiştir. Orada Tanrı ile barış halinde yaşamış, ölmüştür⁴². Bundan sonra V. Mikhail imparator olmuş, ancak bu imparator döneminde ülkede kargaşalık ve isyanlar olmuştur; tahttan da öldürülerek indirilmiştir. İmparatoriçe Zoi ise, bunun üstüne üçüncü defa evlenmiş, IX. Konstantinos Monomahos'da bu yolla 1042'den 1054'e kadar imparator olmuştur⁴³.

1047'de Bizans'ta tekrar bir ayaklanma patlak vermiş bu da ülkede karışık bir ortama neden olmuştur. Bizanslar için, Konstantinos'un tahta çıkışı, bu kötü gidişatın duracağına dair bir umut vermişti⁴⁴. Bu genel istikrarsızlıktan ve bu uyuşmazlıklardan faydalanan komşu uluslar ise, her yönden hücum hazırlanmışlardı. İtalya'da Normandlar fetihlerini genişletiyorlardı. Asya'da Selçuklu Türkleri kımıldanıyorlardı. Kuzeyde, Peçenekler Tuna'yı aştıktan sonra Bulgaristan'da yerleşiyorlardı. Sağanak bütün sınırlar üzerine yığılmış, IX. Konstantinos ise, bununla ilgilenmemiştir. Onu, Roma Kilisesi ile Yunan Kilisesi arasındaki yeni uyuşmazlık çok daha heyecana getirmişti. Uzun zamandan beri taraflarda bir düşmanlık artışı görülmekte idi⁴⁵.

⁴¹ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.2, s. 258

⁴² A. A. VASILIEV, *Bizans Tarihi*, s.382

⁴³ Aguste Bailly, *a.g.e.*, c.2, s. 265

⁴⁴ Aguste Bailly, *a.g.e.*, c.2, s. 268

⁴⁵ Aguste Bailly, *a.g.e.*, c.2, s. 269

İnce doktrin konuları ve ibadetin ayrıntıları üzerinde coşan, çok kavgacı karakterdi. Yunan piskopos ve keşişleri İstanbul Patriki Mikhail Cerullarios'un kapalı fakat herkesin görebildiği onayıyla, Latinler'e saldırmaktan geri durmamışlardı. İki taraf arasındaki polemik, müdahalesini haklı gösterecek kadar ağırlaşınca, Cerullarios başkentteki bütün Latin Kiliselerin kapatılmasını emretmişti. Heyecana kapılan ve o derece öfkelenen Papa IX. Leon, İstanbul'a iki temsilci yolladı ki, bunların varlıkları ve işe karışmaları tartışmayı daha da kızdırmıştır. İki taraf küfür bazlıkda birbirleri ile yarışmakta idiler. Yunan piskoposlar da söz anlamamışlardı. Ruhani hükümdarın temsilcileri de onlardan geri kalmamışlardı. Hiçbir uzlaşma imkanı bulunamamıştır. Cerullarios bütün tavizleri red etmiş ve hatta İtalyan meslektaşlarını öldürtmeye hazırlanmış görünmekte idi. Durum feci bir hal almıştır. Sonunda elçilik heyeti, İstanbul'u acele terk etmiş ve giderken, Patriki ve taraftarlarını aforozla çarptıran, bir Papalık fermanın Ayasofya'nın mihrabı üzerine bırakmayı ihmal etmemiştir. Cerullarios, davranışını değiştirmek şöyle dursun, bir konsili toplantıya çağırmış ve bu konsil de Romalıları aforoz etmiştir; Papalık fermanı büyük törenle yakılmış ve *mezhep ayrılığı ilan olunmuştur (16 Temmuz 1054)*⁴⁶.

Doğu Kilisesi ile Batı Kilisesinin resmen ayrılığı ile sone eren bu vahim anlaşmazlık fazla olarak İmparatorluğu kilise mensupları takımı karşısında zayıfladığını ortaya koymuştur⁴⁷. Mihail, Antakya Patriki vasıtası ile Kudüs ve İskenderiye Patriklerine kiliselerin ayrılmış olduğunu resmen tebliğ etmiştir; bu mesajın sonuna münasip izahat dahi ilave etmiştir. Mehazların azlığına rağmen, üç şark Patrikinin Ortodoksluğa sadık kalmış ve İstanbul Patriki tarafını tutmuş oldukları büyük bir katiyetle söylenebilir⁴⁸.

⁴⁶Aguste Bailly, *a.g.e.*, c.2, s. 270; Komisyon, "Bizans", *Théma Larousse, Milliyet*, c. 1, s. 113; Steven Runciman, *Byzantine Civilization*, America,1956, s.42; Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi*, s.34; Mustafa Ekincikli, *Türk Ortodoksları*, Ank.1998, s.92; Alain Ducellier-Michel Balard, *Konstantinapolis 1054-1261*, İstanbul, 2002, s.11; Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.115; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c.1, s.76; MV.Levtchenko, s.175; Mehmet Aydın, "Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bakış", *A.Ü.İ.Fak.Dergisi*, Ank,1981, c. XXVII, s. 136; Norman H. Baynes and H. St. L.B.Moss; *Byzantium/ An Introduction to East Roman Civilization*, Oxford, trz., s.124; Peter Charanis, "The Byzantine Empire in the Eleventh Century" *A History the Crusades*, Philadelphia, 1955, s. 207; Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, (Çev: Babür Kuzucu), İst. 1986, s.61; John Meyendorf, *The Orthodox Church*, Creswood, Ny 10707, 1996, s.48-49

⁴⁷Aguste Bailly, *a.g.e.*, c.2, s. 270

⁴⁸A. A. VASILIEV, *a.g.e.*, s. 430

IX. Konstantinos bu ayrılık konusunda aradığı desteği bulamadığı içindir ki, üzerinde enerjik bir Patriğin, yumuşak bir Basileios'tan daha etkili olduğu görülmüştür. IX. Konstantinos, mütevazı ve yalvarıcı bir mektupla özür dilemek ve rahibin iradesine boyun eğmek zorunda kalmıştır. Derebeylik ile kilisenin arasında kalan imparatorluk iktidarı, her türlü karşı koyma imkanını kaybetmişti ⁴⁹.

İstanbul Patriki için 1054 ayrılığı, kendini tamamı ile Papalığın iddialarından kurtarılmış büyük bir zafer ile telakki olunmuştur. Patrikin Slav alemleri ve bu üç şark Patriki üzerindeki nüfuzu pek fazla artmıştır. Fakat siyasi bakımdan, 1054 ayrılığı imparatorluk için kötü oldu. Gelecek için, imparatorluk ile Papalığın derin nüfuzu altında bulunan Batı arasında vuku bulacak herhangi devamlı bir anlaşmanın tohumunu mahvetmiştir. Ve bu anlaşmazlık Bizans için çok kötü olmuştur, çünkü devlet, ufukta beliren Türk tehlikesi ile karşı karşıya idi ve Bizans'ın, Batı'nın yardımına en büyük ihtiyacı olduğu zaman da bu ayrılık, Batı'dan istenilecek yardımı tehlikeye atmıştır.

1054 ayrılığı, tesirlerini ilk önce resmi mahfillerde, ruhbanıyet ve hükümette göstermiştir. Halkın büyük bir kısmı son derece sakin kalmış; hatta bir süre için Roma ile İstanbul arasındaki doktrin ihtilafından haberdar bile olmamıştır. Bu hadise karşısında Rusya'nın takınmış olduğu tavrı kaydetmek enteresandır. İstanbul tarafından nasb yahut konfirme edilen Rus metropolitleri, pek tabii olarak Bizans noktai nazarını kabul etmişler; fakat Rus halkının büyük bir kısmı Latin kilisesine karşı hiçbir husumet beslememiş ve tedrisatında dahi hiçbir hata bulamamıştır. Mesela XI. asırda bir Rus prensinin bir taht gaspına karşı Papayı yardımına çağırdığına şahit olmaktadır⁵⁰. Kiliselerin ayrılığının resmen ortaya çıkmasından sonra, Bizans ve Batı için asırlardır içten içe süren, din ve mezhep yayma yarışı artık serbestlik kazanmıştır. Bizans Slav ırkına yönelirken, Roma'da Avrupa'da faaliyetlerini sürdürmüştür.

⁴⁹ Aguste Bailly, *a.g.e.*, c.2, s. 271

⁵⁰ A. A. Vasiliev, *a.g.e.*, s. 430

İki kilisenin (Roma-Bizans) ayrılığından sonra, Latinlerin gözünde Grekler, artık ne hürmete ne de müsamahaya borçlu olunan ve onlara itimat caiz olmamasına en haklı sebepler bulunan mezheplerden başka bir şey değillerdi. Diğer taraftan, Bizanslılar kinlerinde ve Roma'ya olan garezlerinde inat etmişler. Papalıkla, Ortodoks Kilisesi arasındaki münasebetler meselesi bundan böyle, devletin geleceği üzerine bütün ağırlığı ile yüklenmiştir. Nihayet dahilde mezhep muhalefetinin meydana geldiği şerait nüfuzlu Patrik karşısında, imparatorluk kuvvetinin za'afını parlak bir suretle göstermişti. Patrik Michel Cerularios ise bunu hiç unutmayacaktır⁵¹.

Kiliseleri ayrılığa kadar götüren mücadele konusu ise, sadece kilise adetleri idi. Patrik Cerullarios kendi kilise sahasında adetleri yürütmeye kararlı idi. Fakat onun politikası Bizans İtalya'sındaki Latin kiliselerini ve İstanbul'da yabancı tüccar, hacılar ile *vareg* muhafız alayı mensupları için mevcut olan Batı Kiliselerini tedirgin etmiştir. Patrik buraları kapatınca Batı da bu olayları durdurmak istemişti. Bu sebeple de İtalya'daki kilise bölge sınırları meselesini ele aldı. Bundan sonra da anlaşmazlık yüz bulmuş ve ayrılık gerçekleşmiştir. Patrik Cerullarios yayınlanmış olan *Bulla'yı* üç sorumsuz ve yetkisiz kişinin eseri sıfatı ile reddeden ve iman formülüne "*filioque*" kelimesinin sokulması ile evli papazların Roma kilisesini ne de üzerinde anlaşmazlık mevcut olan diğer adetleri ağzına bile almayan bir sinod toplamıştı⁵². İtalya'daki Bizans kiliselerinde adetlerin değişmesi ile Papalık bunun, Roma Katolikliğine yansıtacağından çekinerek, Bizans'a karşı bir tavır almıştır. Roma cihan kilisesi olma sıfatı ile kendi sahasına girmeye çalışan Bizans'ı uyarmış, sonuçta da bu ayrılığı doğuran gelişmeleri meydana getirmiştir.

1. 3. Makedonya Hanedanlığının Son Dönemlerinde Bizans Kilisesi

1054 ayrılığından sonra Bizans'ta, IX. Konstantinos için işler kötüleşmiştir. IX. Konstantinos'un akibeti kötü ve hayali politikası, aldığı hızla ve özellikle hükümetin kendi me'murları ile mücadele yeteneğinde olmaması sebebi ile sürüp gitmiştir. İhtiyar İmparatoriçe Theodoros, saltanatının kısa süresinde, değerli generalleri sistemli bir

⁵¹ Charles Diehl, *Bizans Devleti Tarihi*, s.115

⁵² Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c.1, s. 75-76

şekilde gözden düşüren sivil takımının etkisi altında kalmıştır. Çevresindekilerin baskısı ile Theodora kendisine halef olarak bir ihtiyarı; Mihail Stratiotikos'u seçmiştir. Bu kişi memurlar tarafından alınan bütün tedbirlere imzasını koyan bir figürandan başka bir şey olmamıştır. Yeni "Basileios", 1056'da taç giymiş, fakat iktidarda uzun süre kalamamıştır

Sabırları sonuna gelmiş olan ordu ve soylular sınıfı ihtilale karar vermişler. 1057'de *Paskalya*⁵³ şenliklerinden az sonra, ihtilalciler başkent üzerine yürümüşlerdir. Kamuoyunu ayaklandıran Patriğin desteği onlar ile beraber olmuştu. Gelecekteki İmparator, şimdiden belli idi. Generaller arasında en ünlülerinden biri, eski bir aristokrat ailenin torunu İsakios Komnenos olmuştur. Gelip, surlar dolaylarında ordugah kuran güçlü orduyu görünce korkuya kapılan Mikail Stratiotikos görüşmelere girişmeye uğraştı. Fakat o zamana kadar gizlice faaliyet göstermiş olan Patrik Cerullarios, birden bire ona karşı olduğunu açıklamış; bütün halk ayaklanmıştır; kargaşalık müthişti; Cerullarios, Büyük Kilisenin önünde halkın karşısına çıkmış ve İsakios Komnenos'u alkışlatmıştır. Mikhail, tahttan vazgeçmek kararını vermek zorunda kalmıştır; ölümden kendini kurtarmak için tek şansı bu idi. Eski bir geleneğe uyarak saçlarını traş ettirmiş ve bir zaman Patrik, saltanat iddiasına ve orduya kapılarını açmıştır. İsakios Komnenos 1 Eylül 1057'de imparator ilan edilmiştir⁵⁴.

İsakios Komnenos'un saltanatı ise, ancak iki yıl sürmüştür. O imparatorluğu kendi başına yönetmek isteyen sert bir asker idi. Patrik de Komnenos'un İmparatorluğu'nun gerçek egemenliğin Kilisenin elinde bulunduğu hükmetmiştir.

İsakios Komnenos'un kendisini bir tertip ile bertaraf etme kararında olduğunu görünce ona karşı bir ayaklanma hazırlamayı denemiştir. İmparator kuvvete başvurmuş, onu tutuklattırıp sürdürmüş, vatana ihanetle suçlamıştır. Ama duruşmaya yer kalmamış; Cerullarios ölmüştür. Fakat hükümdarın cesareti kırılmıştı; kendisinin halk tarafından

⁵³ Paskalya, İsa'nın dirilişini dile getiren Hıristiyan dininin en büyük bayramıdır, Paskalya, Hıristiyan dinine İbrani dininde kutlanan "pesah" denen törenden geçmiş olsa gerek. Hıristiyan dininde Mart ayının 14'ünden sonra gelen Pazar günü Paskalya olarak nitelenir, Bkz., Komisyon, "Hıristiyanlık", *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, c. 2, İst. Trz., s. 328

⁵⁴ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, trz., .c.2, s.271

tutulmadığını, fazla olarak hasta olduğunu hissetmiştir⁵⁵. Tahttan feragat etmeğe karar vermiş ve kendisine halef olarak dostu Konstantinos Dukas'ı seçip, manastıra çekilmiştir. Mikhail Dukas'ın saltanatı sekiz yıl sürmüştür, 1067 yılında ise, vefat etmiştir. Karısı Evdokia general Diogenios ile evlenmiş, ancak bu Selçuklular ile 1071'de yapılan *Malazgirt Savaşı*'nda esir edilmiştir. Bu haber gelir gelmez, VII. Mihail (1071-1078) imparator ilan edilmiştir. Romanos Diogenios, İstanbul'a dönmek istenince yakalanılıp, gözleri kör edilmiş ve ölümünü beklemek üzere bir manastıra yollanmıştır⁵⁶. Bu dönemde Türk baskıları oldukça hızlı yayılmıştır. Bir yandan da Roma ile ilişkiler tekrar rayına oturtulmaya çalışılmıştır. Her iki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan, gelişmeler ise, Bizans'ı Haçlı Seferlerine bir adım daha yaklaştırmıştır.

1073 yılında İmparator, Mikhail VII. Roma ile adil ve samimi bir anlaşmaya varmanın gerekliliğini idrak etmişti. 1071 Bori'nin Normanlar tarafından zaptından sonra İmparator, belki de Papanın nüfuzunun önleyebileceği başka türlü taarruzlarından korkmuş idi. Artık düşmanlık sürdürmenin de bir anlamının olmadığını düşünmüştür, çünkü, Anadolu'ya Türkmen taarruzu başlamıştı ve Papalığın müsait tutumu ile ancak Batıdan yardım için ücretli asker toplanması kolaylaştırılabilirdi.

1073 yılında faal ve ateşin tabiatı ve namusluluğu ile daha önceden ün kazanmış olan Kardinal Hildbrandt VII. Gregorius unvanı ile Papa seçilmiştir. Gregorius, makamının üstünlüğü hakkında sarsılmaz bir kanaate sahip bulunduğu için patriğine ayrıca şahsi ve seçimi bakımından mu'tad bir tavsiye name yazmayı gerekli görmemiştir. Buna rağmen İmparator VII. Mikhail, ona dostça bir jestte bulunmayı maslahata uygun bulmuştur. Yeni Papaya, daha sıkı bir bağlılık arzusunu temin eden bir tebrik mesajı Doğu'daki durum hakkında kendisine bilgi vermesi amacı ile legat olarak İstanbul'a göndermiştir. Gregorius, İmparator VII. Mikhail'in samimiyetine inanmış, ayrıca, Anadolu'daki durumu da öğrenmiştir. Hayallerle dolu idare sanatının ani bir ilhami ile Gregorius, yeni bir politika tasarlamıştır⁵⁷.

⁵⁵ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, trz, ..c.2, s. 272

⁵⁶ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, trz, c.2, s. 273-274 ; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul, 1998, s. 178; Peter B.Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş* .(çev: Osman Karatay), Ankara, 2002, s.183

⁵⁷ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* , .c.1, s. 77

Gregorius politikasına göre, İspanya'da başarılı bir şekilde yürütülmüş olan kutsal savaş Asya'da da teşmil olunmalı idi. Papa onlara (Bizans), kilisenin yüksek kumandasında, Hıristiyan şövalyelerinden müteşekkil bir orduyu da gönderip, ordunun başını da bizzat kendisi idare edecekti. Birlikleri Müslümanları Anadolu'dan kovacaklar ve bu iş bitirilir bitirilmez, Gregorius duyguları ile dolu bir atat içinde, aralarındaki anlaşmazlıkları halledip, Roma'nın yüksek hakimiyetini tanıyacaktı⁵⁸.

Güttüğü siyasetin hiç ödün vermeyen samimiyeti İmparator Mikhail'i, Batı ile gittikçe derinleşen anlaşmazlıklara sürüklemiştir. Doğu'ya ait planlarından vazgeçmek zorunda kalmış; fakat bunu hiçbir zaman unutmamış ve Doğu'ya karşı duyduğu ilgiyi hiç kaybetmemiştir. Ancak VII. Mikhail, 1078 yılında imparatorluktan düşürülmüştür⁵⁹. Nikiforos Botaniakos, VII. Mikhail'i tahttan vazgeçmeğe zorladıktan ve karısı İmparatoriçe Maria'yı da aldıktan sonra, kendisini imparator ilan ettirmeyi başarmıştır⁶⁰, ancak tahtta kalması pek uzun sürmemiştir.

Gregorius, Mikhail'in tahtan indirildiği haberini alır almaz, tahtı zorla eline geçirmiş bulunan Nikiforos Votaniakos'u aforoz etmiştir. Pek az sonra İtalya'da, düşürülen imparator olduğunu iddia eden bir şahıs ortaya çıkmıştır. Başta Gregorius olmak üzere Normanlarda onu desteklemiştir. Alexis, başa imparator olunca Papa da onu aforoz etmiştir. Papa ile araları açılmış ve İstanbul'da bulunan bütün Latin Kiliselerini kapatmıştır. Bizanslılara göre, Papanın kallesiz ve dinsiz Normandlarla işbirliği yaptığı açık bir keyfiyetti. Aralarında, Papanın gurur ve kalpsizliği hakkında abartılı ve hayali hikayeler anlatılmakta idi. Papa bizzat kendi siyasetinin ördüğü felaket uğruna düşmüş olarak ölünce, Bizanslılar bu haberi Tanrı'nın adaleti olarak memnuniyetle telakki ettiler.

Doğu ve Batı Hıristiyanlığı arasındaki münasebetler hiçbir zaman Gregorius'un ölüm yılları olan 1085'teki kadar buz gibi soğuk olmamıştı. Doğu İmparatoru, gayet açık bir şekilde, düşüncesiz bir takım maceraperestleri Hıristiyan

⁵⁸ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Ankara, 1992, c.1, s. 77

⁵⁹ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c.1, s. 78

⁶⁰ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, trz, c.2, s. 275

kardeşlerine saldırmaya teşvik eden bir papa tarafından aforoz edilmiş, buna mukabil ise, papanın baş düşmanı olan Almanya Kralı, Bizans'tan açıkça mali yardım görmekte bulunmuştu. Her iki tarafta da birbirine karşı kırgınlık ve kızgınlık artmıştı. Buna rağmen henüz *schisma (kilise ayrılığı)* son bulmuş değildi⁶¹. Artık bu devreden sonra Makedonya Sülalesi Devri tamamen kapanmış, yavaş yavaş kilise ayrılıkları siyasi çekişmeler derken, Bizans için Haçlı Seferleri dönemi için şartlar oluşmaya başlamıştır. Bahsedilen bu dönemler de, *Komnenoslar Hanedanlığına* ait bir dönem olmuştur. Roma-Bizans arasındaki ilişkiler açısından XI. yüzyıl, artık siyasi yönlerden, dini ihtilaf meseleleri yönlerinden çözülmez sorunlar bırakarak, aradaki gerginliği arttırarak sona ermiştir.

IX. ve XI. yüzyıllar arası Avrupa'daki Hıristiyanlık misyonerlik faaliyetleri de Bizans ile yapılan yarışa nisbeten ilerlemiş görünmekteydi. Bu yüzyıllar arasında dini birliğin dışında kalmış olan Avrupa Kavimleri de Hıristiyan dinini kabul ederek, bu birliğe girmişlerdir ve ruhban sınıfının otoritesini hemen hemen bütün Avrupa kavimleri üzerine yayılmıştır. Bu din değiştirme işi birbiri ile rekabet halinde olan iki imparatorluk tarafından idare edilmiştir ki; bunlardan biri Papanın ruhani otoritesine prenslerden desteklenen Roma Kilisesi, öteki de, Konstantinapolis'teki İmparatora bağlı olan Ortodoks Kilisesi idi. Konstantinapolis, Güneydeki İslav Kavimlerinin en büyük kısmı ile Doğu'daki bütün İslav kavimlerinin din değiştirmelerini idare etmiştir⁶². Özellikle Bulgarlar, Balkan devletleri ve Ruslar bu kavimlerin başında gelmiştir. Bu misyonerlik faaliyetlerinin de, iki kilise arasında bozuk olan ilişkilerin daha fazla gerginleşmesinde payları büyük olmuştur.

XI. yüzyılın sonlarında ise, Roma ve Bizans Kiliseleri dini, bağlarından resmen ayrılmışlar ancak bazı Bizans imparatorları ilişkileri tekrar canlandırmak için çalışmışlarsa da ilişkiler bu devreden sonra oldukça gergin ilerlemiştir. XI. yüzyıldan sonra ise, Bizans, Türk-İslam saldırıları ile kendini yalnız hissedince her ne kadar resmi

⁶¹ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Ankara, 1992, c.1, s. 78-79

⁶² Charles Seignobos, *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, (Çev: Semih Tiryakioğlu), İstanbul, 1960, s. 115-116

ayrılık da olsa yine Roma'dan yardım istemiş ve neticede, Roma'nın yardımı Haçlı Seferlerini doğurmuştur. Bu safhadan sonra Bizans, artık kendi çöküş kaderini kendi yazmıştır. XI. yüzyılın sonları Bizans için yıkımı getiren büyük olayları getirmiştir ki bu olayların siyasi, dini, sosyo-ekonomik açıdan Bizans'ı en kötü etkileyeni Haçlı Seferleri olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

XII. VE XIII. YÜZYILLARDA BİZANS KİLİSESİ VE HAÇLI SEFERLERİ

XI. yüzyılın sonlarında, Roma ve Bizans Kiliseleri dini yönden resmen ayrılmışlar, ancak dünya siyasetindeki bazı gelişmeler, Bizans kilisesinin XII. ve XIII. yüzyıllarda yeniden, Roma Kilisesine yönelmesine sebep olmuştur. XI. yüzyıldan XII. yüzyıla geçerken Bizans, yaşadığı kötü olaylardan kurtulmak için Roma'ya askeri yardım için yöneldiğindeyse, bu yardımın neticesinde oluşan, Haçlı birlikleri, Bizans sınırlarına dayanmıştır. Bizans'ın yardım ihtiyacına cevap veren Roma'nın yüzyıllardan beri bilinç altında yatan hedeflerinden birisinin Bizans devleti üzerinde gerek siyaseten ve gerekse dinen hakim güç olma arzusunu bu seferlere net bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Bizans ise, Türk-İslam tehditinden müzdaripken asıl tehdit unsurunu Batı'nın oluşturduğu gerçeğini Latin hakimiyeti altına girince anlamıştır. Biz de bu bölümde, Haçlı Seferlerine ve Roma Kilisesine karşı Bizans yönetiminin ve kilisesinin takındığı tavrı, bu seferlerin Bizans siyasetine ve Roma ile aralarındaki dini ilişkilerine olan etkilerini, Bizans'ta hüküm sürmüş olan Hanedanlıklar, başlıkları altında vermeye çalışacağız.

1. KOMNENOSLAR DÖNEMİ (1081- 1185) BİZANS KİLİSESİ

Komnenoslar dönemi yalnız Bizans tarihini değil, Avrupa ve İslam dünyasını da yakından ilgilendiren olaylar ile dolu bir dönem olmuştur. Zira bu dönemde gerek meydana geldiği dönemleri gerekse gelecek yüzyılları siyasi-dini, ve de ekonomik olarak derinden etkileyen Haçlı Seferleri yaşanmıştır. İşte bu olaylar cereyan ederken, olayların içinde birinci dereceden rol oynayan ve etkilenen Bizans yönetiminde Komnenoslar Hanedanlığı hüküm sürmekteydi. Bundan dolayı ilk iki Haçlı Seferini Komnenoslar Sülalesi ile birlikte ele alacağız.

1.1. Aleksios (1081-118) Komnenos Ve I. Haçlı Seferi

Bu hanedanın ilk temsilcisi Aleksios Komnenos'tur. Aleksios Komnenos(1081-1118) imparatorluğu Nikephoros Botaniakos'un elinden 14 Şubat 1081'de almış,

böylece Komnenoslar dönemi de başlamış oldu¹. Bundan sonra, uzun sürecek bir saltanat dönemi kendisine sağlanmış oldu. Fakat bu, aynı zamanda İmparatorluğun tanıdığı en facialı saltanatlardan biri olmuş ve bu surette felaketli kaderine doğru yönelmiştir. Gerçekten de bu devrenin ve belki de Bizans tarihinin en önemli olayına, yani Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerin tam bir yıkılışına tanık olacağız. Roma İmparatorluğu'nun temsilcisi ve halefi olan Bizans İmparatorluğu, coğrafi ve askeri mecburiyetler ile ve bir çeşit köklü mantığın gereği olarak Akdeniz'in batı havzasından uzaklaşmağa ve gücünün gerçek eksenini Doğu'da yerleştirmeye sürüklenmişti. Bununla beraber, İtalya'da Sicilya'da önemli toprakları vardı. Her ne kadar önce Arapların sonra da Normand'ların baskıları altında buralarda gerilemek zorunda kalmış idiyse de Batı uluslarının doğrudan doğruya tehditine uğramamıştır. Bu da Bizans halkının Batı'ya karşı daha fazla kinlenmesine sebep olmuştur.

Batılı Hıristiyanlara gelince, onlar, Bizanslıları önceleri düşman değil, asi bir tebaa olarak saymışlardı. Ancak yüzyıllar boyunca, efsanelerle Doğu'nun başarısını uzaktan seyretmekle ve Doğu'nun ölçsüz zenginliğini büyütüp, zenginliklerini, hesaplamakla yetinmemişlerdi². Doğu'nun bu ekonomik gücüne ulaşmanın planlarını da kendi aralarında yapmışlardı. Zamanla Bizans, ülke içinde çıkan taht kavgaları ve karışıklıklar için Batı'ya yöneldiğinde ise, Batı'nın bu gergin ve ihtiras dolu açgözlülüğüne beklediği fırsatı vermiş ve kendisini de Batı'nın kötü niyetlerine tamamen mahkum etmiştir. Bizans hükümdarları ise bunlara aldırmadan, Akdeniz hegemonyasının eski rüyasını akıllarından çıkaramamışlar, politikalarının her yeni yön alışında da, Bizans'ın Batı üzerinde yeniden egemen olabileceği umuduna kapılmışlardır³. Bizans, bu amaç için hep Batı'ya yakın olmaya çalışmıştır. Ancak, Roma Kilisesi her seferinde buna izin vermemiştir.

Aleksios'un tahta çıkışı ile birlikte, Bizans'ın Roma ile kurmak istediği yakınlık yine kurulamamış, aralarında yeniden soğuk rüzgarlar esmiştir. Papa, Aleksios'u önce İmparator olarak tanımış, ancak daha sonra onu aforoz etmişti. Bizans halkı ise, Papayı

¹Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.309; Alain Ducelier, Michel Balard, *1054-1261 Konstantinopolis*, İst. 2002, s. 222; Andrew Sharf, "Byzantine and the Preliminary Fast of the Armenians" *Byzantium, Byzantium Tribute to Andreas N'staratos*, Athenes Volume II, 1986, s. 651

²Aguste Bailly, a.g.e., c. 2, s.310

³Aguste Bailly, a.g.e., c. 2, s.311

ağır bir dille eleştirmiş ve sonuçta İstanbul'daki Latin kiliseleri kapatılmıştır, bu olay da Roma'yı iyice sınırlendirmişdir. Artık aralarında iyimser bir ilişki kalmamıştı. Batıda yaşayan halk da bu olaydan ötürü hep Bizans'ı ve Doğu'yu lanetlemiştir. Artık halklar bazında da düşmanlık ve kinlenme iyice artmıştır.

Aleksios, iyi bir asker ve iyi biri komutan idi. Ancak İmparatorluğu'nun başından itibaren Normandlar ile mücadele etmeğe mecbur kalmıştır. Bu savaş için Aleksios, yeterli savaş kuvvetine sahip olmadığı için önce Kilise evanisinin rehine verilmesini istemiş ve bununla ücretli askerlerden oluşan bir ordu kurmuştur. Ancak kendinden üstün niteliklerdeki düşman için daha fazla yardım bulmak için, gerek Papa VII. Gregorius'a ve gerekse İmparator Heinrich ile müzakerelerde bulunmuş ve sonuçta Venedik'in yardımını sağlamıştır. Bizans bakımından bu deniz cumhuriyetinin desteği özellikle önemli olmuştu, çünkü Bizans donanması kara ordusunda daha büyük ölçüde çökmüş ve zayıflamıştı. Venedik yardımıyla Normand donanması ağrı bir yenilgiye uğratılmış ancak karadan ilerleyerek, Epiros, Makedonya ve Teselya'yı ele geçirmiş, böylelikle, İstanbul'a açılan kapıyı da kırmış oldu. Venedik de yaptığı yardım karşılığında Dyrrhakion'u almıştır⁴. Bundan sonra Batı'daki istilacıların gözünde, *sitelerin Kraliçesi Bizans*, kendi prestiji ile korunan ve *Tanrısal bir güç* tarafından savunulan, alınamaz bir kale görüntüsünden çıkmış, artık onların gözünde gücünü de iyice yitirmiştir. Bundan sonra ise, Bizans artık kolaylıkla ele geçirebilir düşüncesi gelişir olmuştur.

Bizans'ın, Batı'nın donanmalarının yardımı karşılığında verdiği bütün imtiyazlar, Batı'nın İstanbul üzerindeki egemenliğini daha da kuvvetlendirmişti. Bütün İmparatorluk üzerinde Venedik tacirleri, aldıkları türlü gümrük muafıkları ile serbestçe ticaret yapabilmişlerdir⁵. Dostça görünüşlü bu barış yolu ile yapılan istila, Bizans ile gözlerini kamaştırdığı Batı arasındaki ilişkileri tehlikeli biçimde sıklaştırmıştı⁶. Bizans, artık zenginliğine şahit olan Batı'nın iştahını kabartmış bu da zayıflamış olan Bizans'ı Batı'ya yem yapmıştı.

⁴Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti tarihi*, s.331

⁵Aguste Bailly, a.g.e., c. 2, s.313; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev: Enver Ziya Karal), Ankara, 2000, s.211-213; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti tarihi*, s.331

⁶Aguste Bailly, a.g.e., c. 2, s.314

Aleksios başa geçtikten sonra başarılı savunma siyaseti sayesinde devletin Avrupa'daki arazisinde en büyük tehlikeler de ortadan kaldırılmıştır. Doğu'da da mücadeleler durdurulmuştu, çünkü Anadolu Selçuklu Sultanlığının parçalanması ve emirlerin birbirine karşı mücadeleye girişmesi Bizans'ın Anadolu'yu tekrar geri kazanmasına imkan çerçevesine sokacak gibi görünmüştür. Ancak Aleksios'un kendisin bu göreve adayabileceği anda bütün planlarını alt üst etmiş, devleti yeni bir çok güçlüklerle karşı karşıya bırakan bir hadise vuku bulmuştur; Haçlılar yaklaşmışlardı. Haçlı Seferi düşüncesinde olan Papanın faaliyetleri neticelenmiştir⁷. Bu bakımdan, Haçlı Seferleri, Papanın manevi yönetimi altında yürüttüğü savaşlardır diyebiliriz⁸. Bu seferler, XI.yüzyılın ortalarında yaşanan en önemli dini-siyasi çekişmelerdendir. Haçlı Seferlerini başlatan ve Doğu'ya yönelten pek çok sebep öne sürülmektedir. Bunlardan ilki, Bizans için; Türk ve Arap saldırılarının özellikle X. yüzyıldan sonra durdurulamayacak dereceye varması olmuştur. Bu saldırılar önü alınmaz dereceye vardığında ise, Bizans İmparatorları Roma'daki Papadan askeri yardım istemişlerdir. Diğer bir sebep ise, Kudüs ve Hıristiyanlık için önemli dini merkezlerin Müslümanların eline geçmiş olmasıdır.

İmparator Michael, 1074 senesinde, Papa VII. Gregorie'e başvurarak Türklere karşı yardım istemiş, buna karşılık da Ortodoks Kilisesinin Katolik Kilisesine katıldığını vazedmişti. Bu müracaatı memnuniyet ile kabul eden Papa, bazı Avrupa krallarına ve bütün Hıristiyanlara hitap ederek Türklerin İstanbul surlarına adar bütün Doğu İmparatorluğu ülkelerini istila eylediklerini beyanlar onları bir Haçlı Seferine çağırması; fakat Papalık İmparatorluk mücadelesi bu davetin ancak yirmi yıl sonra netice vermesine imkan hazırlamış idi⁹. Batı'dan ümidini kesen Bizans ise, Türkler ile bazı anlaşmalar yapmak zorunda kalmıştır.

1095 yılında Bizans'ın bu çağrısına cevap verecek bir Papa olmuş, 1095 yılı başlarken II. Urbanus, artık bütün Batı Hıristiyanlığının ruhani efendisi ve hakimi olmuştur. Urbanus bu arada dikkatini de Doğu Hıristiyanlarına çevirmişti. İyiliksever

⁷ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti tarihi*, s.333-334

⁸ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.311; Franco Cardini, *Avrupa ve İslam*, (Çev: Gürol Koca), İst. 2004, s. 79

⁹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*; İstanbul, 1998, s.286; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul, 1997, s. 2

bir tasvib ile Urbanus, Bizans sarayı ile müzakere yolunu açmıştır. 1089 Melfi Konsilinde, imparatorun elçisinin hazır bulunduğu bir toplantıda, İmparator Aleksios'a karşı alınmış olan aforoz kararını kaldırmıştır. Aleksios da, yapılan bu jeste, aynı ay içinde İstanbul'da bir sinod toplayarak, mukabelede bulunmuş; bu sinod, Papanın adının register'lere "kanuni bir karar ile değil, yanlışlık ile kaydedilmediğini" tesbit ederek, Papadan bir tavsiye name gelir gelmez kaydın derhal icra edilmesini teklif etmiştir. Sinod, "kiliseler arasında anlaşmazlık için hiç bir gerçek sebebin mevcut bulunmadığını ilan etmiştir, ve bu hususta İskenderiye ve Kudüs patriklerinin fikir ve öğütlerinin alınmasını tavsiye etmiştir". Antakya Patriği sinoda şahsen katılmış idi. İstanbul Patriği III. Nikolas, varılan kararlar hakkında aydınlatılmak ve on sekiz ay içinde bir tavsiye name göndermesini rica etmek üzere Urbanus'a bir mektup göndermiştir. Bu yazısında Papaya, İstanbul'daki Latin Kiliselerinin, adet ve geleneklerini uygulamak hususunda en büyük serbestliğe sahip olduklarını temin etmiştir. Teolojik çekişmeyi, çeşitli sebeplerden ötürü bahis bile etmemiştir. Bu husus, İmparatorun İtalya'daki elçileri olan Trani metropoliti Basileios ile Rossano baş piskoposu Romanos'un hoşuna gitmemiştir. Bunlar Papalığın bölgelerine müdahalesinden tedirgin olan Grek ruhanileri olup, Papanın bir takım tarihi mülahazalar ile, ruhani *dioecesis* (*hakimiyet bölgesi*)'nin hukuki bakımdan Selanik'i de kapsamı gerektiğini iddia etmesine içerlemişlerdi. Onlar İmparator Aleksios'un mukabil Papayı desteklemesini tercih etmişlerdir¹⁰.

Urbanus pek muhtemeldir ki, yeni teolojik tartışmalı sorunları ortaya atmamak düşüncesi ile, bir tavsiye nameyi İstanbul'a hiçbir zaman göndermemiştir ve onun adı da İstanbul registerlerine hiç kaydolunmamıştır. Fakat, yine de iyi ilişkiler tekrardan kurulmuş oldu. İmparator Aleksios'un bir elçi heyeti 1090'da Urbanus'u ziyaret ederek dostane selamlarını tebliğ etmiştir. 1095 yılı başında Papa Urbanus, Roma'dan kuzeye doğru seyahate çıkarak bütün Batı Kilisesi temsilcilerine, Mart ayı içinde Piacenza'da Papalık, *simonie* (memuriyetlerin para ile satılması), papazların evlenmesi ve kilise

¹⁰ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. 1, s. 80, Peter Chronis, "The Byzantine Empire in Eleventh Century" *A History of Crusade*, Philadelphia, 1955, s.216-217

içinde parçalanmalar aleyhinde çıkarılan Papalık emirlerini tasdik etmiş ve Clermont'ta toplanmak için Papanın yanına gelmişlerdir¹¹. Papa II. Urbanus'un topladığı Clermont Konsili'ndeki çağrısı, *Cluny*¹² Reform hareketinden beri bu olay, bütün Batı alemine hakim olmuş bulunan dini şevk ve heyecan sebebiyle büyük bir yankı bulmuştur¹³. Haçlı Seferlerine bu konsilden sonra bir adım daha atılmış oldu. Bu andan itibaren Batı'da, Keltoi (Normandlar), ve Germoni (Almanlar), Galotoi (Galyalıları) ve eski Roma'nın çevresinde kim yaşıyor ise, ve Brittio (Birtanyalıları) ve Bretanoil (Bretonlar) ve kısaca bütün Batı dünyası harekete geçmiştir. Bunlar Avrupa'dan Anadolu'ya geçip yolda Türklerle savaşır ve Filistin'deki Kiliseyi tekrar ele geçiririp Kutsal yerleri kurtaracakları iddiası gibi çeşitli bahaneler ileri sürmüşlerdir. Fakat gerçekte niyetleri, Romalıların topraklarına saldırıp almak ve önlerindeki her şeyi ezmek idi. Bunların orduları da sayılamayacak kadar büyüktü¹⁴.

Aleksios, ücretli asker diye beklediği ordular yerine, kocaman orduları görünce bu işten pişmanlık duymaya başlamıştır. Onun Doğu Hıristiyanlık dünyasının hamisi sıfatı ile sahip olduğu mevki Haçlılar tarafından zorla elinden alınmış görünüyordu. On beş yıllık sonsuz güçlükler ile yapılan bir savunma mücadelesinden sonra en ciddi tehlikelerden kurtarmış olduğu devleti, yeni ve sonu bilinmeyen güçlüklerle itmiştir. O sırada hiç kimse, Batı dünyasının inançsızlara karşı giriştiği Kutsal Savaşın zaman ile, kilise birliğinden ayrılmış Bizans'a karşı bir imha savaşına dönüşeceğini düşünmemiş olmasına rağmen, Batılı inanç kardeşlerine karşı Bizans'ta derin bir güvensizlik duyulmuştu. Daha o zamanlarda bile yeni bir düşman istilası ile karşı karşıya bulunduğu inanılmış haçlıların davranışı da bu inancı doğrulamıştır¹⁵.

¹¹ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. 1, s. 81; Franco Cardini, *Avrupa ve İslam*, (Çev: Gürol Koca), İst. 2004, s. 82; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İst.1997, s. 5; Jacques Le Golf, "Ortaçağ'da Batı Avrupa", *Doğu-Batı, Ortaçağ*, Ankara, 2005, s. 42; P.M.Holt, *Haçlılar Çağı*, (çev: Özden Arıkan), İst. 2003, s.15-16

¹² Cluny, bu hareket doğrudan doğruya papanın himayesi altında inkişaf etmiştir. Bu hareketin gayesi kiliseyi ıslah etmek, ahlak seviyesini yükseltmek, gevşeyen disiplini yeniden kurmak kilise hayatını istila eden sivil, örf ve adetlerini ortadan kaldırmak idi. Cenubi İtalya'da kayda değer terakkiler gösterdi.: Bundan dolayı Doğu Kilisesinde büyük hoşnutsuzluklar gösterdi; bkz. A. A. Vasilliev, s. 429; Jacques Le Golf, "Ortaçağ'da Batı Avrupa", *Doğu-Batı, Ortaçağ*, Ankara, 2005, s. 44

¹³ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.334

¹⁴ *Ioannes Kinnamos'un Historiası (1118-1176)*, Yay. Hazırlayan; Işın Demirkent, T.T.K, Ankara, 2001, s. 54-55

¹⁵ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 335

İmparatorluk hududuna giren ilk haçlılar, Güney İtalya limanlarından kendi başlarına hareket eden, disiplinsiz birlikler idi ve Aleksios, bunların imparatorluk içinde beslenmelerini sağlama ve her türlü yağmalarına engel olmak maksadı ile elinden gelen bütün önlemleri almıştır. Bu sırada İstanbul, sayısız ve disiplinsiz insanın geçit yeri haline gelmiştir. Bunlardan ilk parti 20 Temmuz 1096'da Gautier Şans Avoir idaresinde, ikinci parti ise, *Pierrel'Hermitte* idaresindeki ordular Bizans başşehrine varmıştır. İmparator, İstanbul'u yağma etmelerine engel olmak maksadı ile onları acele Anadolu yakasına geçirmiştir¹⁶.

Bizanslılar ile Haçlılar arasındaki ilişkiler, başlangıcından itibaren soğuk ve karşılıklı nefret duygularına dayanmıştır¹⁷. Batılıların bu seferlerdeki amacı aslında nefret duydukları kendi mezheplerine aykırı inançta olan Doğu Hıristiyanlarına yardım etmekten çok, onlar üzerinde kendi hakimiyetlerini sağlamak idi¹⁸.

Haçlıların, önce İstanbul'a gelmiş, buradan İmparator tarafından Anadolu'ya geçirilmiş, ancak Haçlı ordularını buradan yapılan tüm ihtarlara rağmen, İznik Türklerine taarruz etmişlerse de, hepsi Türkler tarafından kılıçtan geçirilmişleridir. Bunlardan kalanlar ise, tekrar Rumeli yakasına taşınmışlardır¹⁹. Bu dağılık orduları, muntazam ve tanınmış kumandanlar idaresinde 700.000 kişilik nizami ordu ile Haçlılar takip etmiş ve bunlar 1096 sonu ile 1097 yılının Mayısı arasında İstanbul'a varmışlardır²⁰.

I. Aleksios, bir taraftan bu orduları karşılamak ve onlara erzak temin etmek maksadı ile subaylarını gönderirken, bir taraftan da her türlü uygunsuz hareketlerini vaktinde bastırmak gayesi ile peşlerinden belirli bir uzaklıkta Bizans kıtaları ve özellikle Peçenek birlikleri göndermiştir. Ara sıra yerlilerle Haçlılar arasında kanlı çatışmalar olmuş ve bu çatışmalar iki taraf münasebetlerini çok kötü yönde etkilemiştir²¹. Aleksios da, İstanbul'daki Haçlıları onlara erzak yardımı sözü ile Anadolu'ya göndermişti. Bundan sonra Haçlılar, Doğu'da ilerleyişlerine devam etmişler, ama artık Bizans'ı fazla

¹⁶ Şerif Baştav, "Bizans Ve Haçlı Seferleri", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, İst. 1997, s.61; Çoşkun Alptekin, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 8, s. 225

¹⁷ Işın Demirkent,, " Konstantinopolis'te Haçlılar", *Toplumsal Tarih*, c.*Bizans Dünyası*, İstanbul., 2003, s. 83

¹⁸ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul, 1997, s. 8

¹⁹ Şerif Baştav, "Bizans Ve Haçlı Seferleri", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, İst. 1997, s.61

²⁰ H.A.Nomikos, *Haçlı Seferleri, 600'lü Yıllardan 1460'lı Yıllara Haçlı Seferleri*, (çev:Krinton Dinçmen), İstanbul, 2004, s.84

²¹ Şerif Baştav, "Bizans ve Haçlı Seferleri", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, İst. 1997, s. 61

umursamamaya başlamışlardı. Birinci Haçlı Seferi neticede, Doğu tehlikesini ortadan kaldırarak, İmparatorluğu kalkındırmaya yardım etmiş, ancak Aleksios'un geri alınan yerlerdeki Türklerin Haçlılara değil de kendisine itaat etmesini istemesi Haçlıları oldukça kızdırmış ayrıca Bizans için çok şey yaptıklarını, ancak karşılığını fazla görememekten de şikayetçi olmaya başlamışlardır. Bu da ortamı iyice germiştir. Bu sebepten dolayı da Haçlılar, Antakya'yı Bizans'a vermemiştir. Yaptıkları anlaşmaya da her iki taraf uymayarak suçu birbirine atmışlar²². Bu olaylar ise, Haçlıları kızdırmış ve onları Bizans'a karşı daha tehlikeli bir hale getirmiştir. Haçlılar, Bizans'ın anlaşmalara uymadığını bahane etmişler ve bu nedenle bazı Haçlı komutanları da bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Bunlardan, Baudouin ve Tankred, Kilikya'yı Selçuklulardan almış, Baodouin de Yukarı Mezopotamya'da Ermeni şefler ile anlaşmış ve Aleksios ile varılan anlaşmalara bağlı kalmayarak Urfa şehrini ele geçirmiştir²³.

Bu seferler sonucunda çeşitli yerlerde, Haçlı Prenslikleri kurulmuş ve asıl meseleleri olan Kudüs'ü kuşatıp 1099'da da hücumla zaptetmişlerdir. Müthiş bir talan ve kıyımdan sonra "Kudüs Krallığı" kurulmuş ve Godfory Bouillon, Kral olmuştur²⁴. Birinci Haçlı Seferi sonuçta; Bizans'ın Suriye üstündeki otoritesini yeniden kurmak ile kalmamış, aynı zamanda Urfa, Antakya, Trablusşam ve Kudüs'te feodal Latin devletlerinin doğuşuna yol açmıştır. Anadolu'daki Türk topraklarının sınırı iyice Doğu'ya itilmiş, bir asır boyunca saldırıdan vazgeçip savunmaya çekilmişlerdir. Aleksio'un son yılları, daha az tehlikeler ile geçmiştir. Yapılan anlaşmalar neticesinde Antakya da Bizans'ın vassalı olmuştur²⁵.

Aleksios I, Papadan yardım istediğinde bulunduğu, olacakları tahmin etmeden masum bir yardım zannederek sevinmişti ancak bu sevinci, büyük orduların İstanbul'a gelip de beklediği gibi düzenli ordular olmadığını görünce yarım kalmıştır. Saltanat zamanına bütünü ile bakılacak olursa, aslında bu dağınık orduları idare etmeyi

²² M. V. Levtchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, (Çeviren: Maide Selen), İstanbul, 1999, s. 203

²³ Şerif Başstav, "Bizans Ve Haçlı Seferleri", *Uluslar arası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, İst. 1997, s. 6162

²⁴ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.326; İbn'ül-Esir, *İslam Tarihi*, (Çev: Abdülkerim Özaydın), İst.1987, c.10, s. 236

²⁵ M. V. Levtchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, (Çeviren: Maide Selen), İstanbul, 1999, s. 203; Abu'l-Farac Tarihi-Gregory Abu'l-Faraç, (Çev:Ömer Rıza Doğrul), Ank.1987,c.II, s. 341

başarmış, tehlikeler atlattır; savaş ile, diplomasi ile, hile ile imparatorluğa kaybetmiş olduğu atlattır; savaş ile, diplomasi ile, hile ile imparatorluğa kaybetmiş olduğu topraklarının çoğunu geri aldırır²⁶. I. Aleksios., 1118'de hayata gözlerini yumduktan sonra, İmparatorluğu daha şiddetli tehlikelere bıraktı; İstanbul'u ve Doğu'nun zenginlikleri görmüş olan Haçlı birlikleri artık Doğu'yu ciddi ciddi akıllarından çıkaramamışlardır. Bundan sonra da artık ardı arkası gelmeyen seferlere girişmişlerdir. Roma kilisesi ile de araları daha fazla açılmıştır.

1.2. İoannis Komninos (1118-1143), I.Manuel (1143-1180) Dönemleri Ve İkinci Haçlı Seferi

İoannis ve Manuel Komnenos dönemlerinde, bir yandan Haçlı Seferleri ile uğraşmış bir yandan da Papalık ile ilişkiler düzeltilmeye çalışılmıştır. Ancak, bu imparatorlardan sonra Bizans'taki Komnenos Hanedanlığının da artık sonuna doğru gelinmiştir.

1.2.1. İoannes Komnenos Dönemi Bizans

I. Aleksios'un ölümünden sonra, büyük oğlu II. İoannis Komnenos babasının yerine tahta geçmiştir. İktidara el koyduktan sonra, II. İoannis, yeni bir hükümet programı gerçekleştirmeye kalkışmadı. Baba eserini sürdürmeyi tek amaç bilmiştir. İstilacı uluslardan, zaptettikleri toprakları koparıp almayı ve Birinci Haçlı Seferinin korkunç artığını oluşturan Batı Derebeyleri tarafından kurulmuş Prenslüklerin tehlikeli davranışlarına karşı durmak istemiştir²⁷. Ancak bu hiç de kolay olmamıştır çünkü Haçlılar, askeri yönden oldukça kalabalık ve güçlü idiler.

Yunanlıları dinden dönmüş sayan ve daima onlara kin besleyen Haçlılar hayallerinde, İstanbul'da diğer bir Kudüs yapmayı kurmuşlardır ve bunu gerçekleştirmeleri an meselesi olmuştur²⁸. Giderek büyüyen bu düşmanlık da Bizans'ı tedirgin etmişti. Roma ise, bu dönemde Bizans'la ilgilenmek yerine daha çok kendi iktidar meselelerine dalmış durumda idi.

²⁶Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.327

²⁷Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.329-330; Georg ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.348

²⁸Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.331

Batı'da, Roma ve Papa için önemli gelişmeler olmakta idi. Roma'da Papanın yetki kavgası Batı'yı sarmış durumda idi. 1112'de *Latran Konsili'nde*, Papa I. Pascal, piskoposlar tarafından bir yıl önce imparator V. Henri'ye verdiği imtiyazı iptal etmeye zorlanmıştır. Bu imtiyaz, imparatorun, piskoposluk ve manastır kürsülerine aday olanlara, takdise başlamadan önce yüzük ve asa ile yetki vermesi idi. Böyle bir tedbir, bundan böyle, Almanya özellikle Fransa dışında yeni desteklere de işaret etmişti. Daha sonra bu konu, 1116'da Latran konsilinde de görüşülmüştür. Bütün bunlardan, Papalığın yetki kavgasındaki nihai zaferi tahmin edilebilir. İşte bu durum, 1122'de *Worms Konkordato* anlaşması ile sonuçlanmıştır. Dünyevi iktidar ile uzun bir kavganın düzenlenmesin karşısında; Batı Hıristiyanlığını teskin etmek için Papa, bu anlaşmayı onaylayacak bir Genel Konsil toplamaya karar vermiştir. Bu konsil, muhtemelen 18 Mart-Nisan tarihleri arasında 1123 yılında *Latran'da* toplanmıştır. Konsilde, din sömürüsü yasaklanmış ve haçlı seferlerine katılanlar ile ailelerine bazı imtiyazlar verilmiş böylece onları koruyan önlemler alınmıştır²⁹.

1130'da iki Papanın seçilmesi ile meydana gelen Roma bölünmesinin sonu, Papa II. Innocent.'e 11139'da Latran'da karşı Papa olan II. Anaclet'in ölümünden sonra yeni bir genel sinod toplama fikrini ilham etmişti. Bu konsil 4 Nisan'da açılmış ve Nisan sonuna kadar devam etmiştir. Bütün bu yapılanlara rağmen, Worms Konkordato'sunun kabulü sırasında I. Latran konsilinin uyandırdığı ümitlere ve dünyevi iktidarla manevi iktidar arasındaki mücadele I. Frederic Barbarrousse'nin saltanatı altında yeniden başlamıştır³⁰.

Roma'da Papalık kendi otorite işleri ile uğraşır iken, Bizans da, Haçlılar ile uğraşmakta idi. Ancak İmparator İoannes'in, Haçlı siyaseti yarım kalmıştı, çünkü bir avda zehirli bir ok darbesi almış ve ölmüştür. Ölmeden önce de yanında bulunan oğlu Manuel'i taht ve imparatorluğa halef ilan etmiştir. İmparator İoannes, yirmi dört yıl sekiz ay saltanat sürmüştür. Ululuğunu, halka karşı sık sık gösterdiği cömertlikte ve inşa ettirdiği muhteşem kiliselerde ortaya koymaktan kıvanç duymuştur³¹.

²⁹ Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi*, s.. 36

³⁰ Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi*, s. 37

³¹ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, (Çev: Haluk Şaman), İstanbul, trz, c. 2, s.332; Steven Runciman, *Byzantine Civilization*, s.45

1.2.2. Manuel Komnenos (1143-1180) Ve İkinci Haçlı Seferi

İmparator Manuel (1143-1180) tahta çıktığında, enerjik bir yapıda babasının genel politikasını devam etmiştir³². Tahta çıkar çıkmaz, Germen İmparatorluğu ile ittifakını geliştirme yoluna gitmiştir. Bunun için de İmparatorun kız kardeşi ile evlenmeyi düşünmüştür. Bu sayede ittifak daha güçlenmiş olacak idi. Ancak bu, ikinci haçlı seferinin dönemine rast geldiğinden evlilik mümkün olmamıştır. Çünkü, Batı faktörü, Bizans politikasının git gide daha önde gelen bir elemanı halini almıştı. Bizans bu politikaya adeta kaderinin gereği olarak zorlanmıştı. Lakin yüzlerce yıllık eksenlerinin Batıya doğru yer değiştirmesi, onun için tehlikelerin en kötüsünü oluşturmuştu³³.

İkinci Haçlı Seferine gelince, ilkesinde, dini bir davranış olmaktan çok daha fazla, önceki seferin gösterişli fakat sendeleyeni sonuçlarını coşturmak için yapılmıştır. Bu seferde planlanırken yine dine başvurulmuştur ve sefere katılanların çoğu, sadece kafirlerle boğuşmanın bahis konusu olduğuna içten inanabilmişlerdir. Fakat gerçekte ise, Müslümanların Mezopotamya'da tutunmalarını önlemek istenmiş ve tekrar fethetmiş oldukları Urfa Hıristiyan prensliğini de ellerinden almak gerekmişti. Yine de Birinci Haçlı Seferi tarafından gerçekleştirilen siyasi eserin dayanıksızlığını ortaya koymak için birkaç yıl yeterli olmuştur.

Doğu'da birdenbire kurulan Latin Devletleri de tasavvur edilebilecek en yapma yaratıklar olmuştur. Ancak bu devletler halen, Bizans ile birleşerek, koalisyon yaparak, İslamiyet'e karşı Hıristiyanlığın ortak cephesini kurarak varlıklarını sürdürebileceklerinin farkına varamamışlardı. Çünkü şaşılacak derecede cahil ve anlayışsız olan bu büyük maceracılar kendilerini kurtarabilecek tavizleri birbirlerine verebilecek yeteneklikte değillerdi ve Romalı Katolik gururları imparatorluğa boyun eğmelerini de önlemiş idi. Müslümanlar ise, onların uyuşmazlıklarından ve kavgalarından faydalanma

³² Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.333; Çoşkun Alptekin, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 8, s. 243; Joseph Gill, S.J, *Byzantium and Papacy 1198-1400*, America-New Jersey, 1979, s. 2

³³ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.334

fırsatını hiç kaçıramamışlardı. Bu fırsatı değerlendirip Haçlıların aldıkları yerlere tekrar saldırdıklarında ise, bu tehdit karşısında Antakya, Kudüs, Trablus hükümdarları Batı uluslarına umutsuz bir çağrı saldılar. Fransa kralı VII. Louis, yeni bir Haçlı Seferi düzenleme teşebbüsünü üzerine almıştır³⁴. Ancak Müslümanların iyi direniş göstermeleri onları bozguna uğratmıştır. Bu sefer Batı için başarısız bir sefer olmuştur. Ama bu olay, onları Müslümanlara ve Bizans'a karşı daha çok kızdırmış idi.

Bizans İmparatorluğu, ilk kökenleri itibariyle bağılı olduğu Batı ile gerek gelenek sebebiyle gerekse büyüklük iddiası içinde hiçbir zaman Batı ile ilişkilerini tamamen kesememiş ve Batı'ya karşı ilgisiz kalmayı başaramamıştır. Bu da Bizans'ı hep güç durumlarda bırakmış ve Bizans Batı'dan gelen her türlü kötü etkiye de maruz kalmıştır. Manuel'den önce tüm Bizans İmparatorları bu yolda ilerlerken Manuel, gerçekten de biraz olsun bunlara ilgisiz kalmayı başarabilmiş bir İmparator olmuştur³⁵. Bu konudaki başarısı en cüretkar tahminlerin üstünde olmuş ve Manuel'in siyasetinde bu hareket yeni ufuklar açmış idi. Bizans İmparatorluğu'nun en son ve en büyük hedefi olan, Roma İmparatorluğu'nun ihyası artık imkan çerçevesi içine girmiş görünüyordu. II. Ioannes., 1141 yılında, Papa II. Innocentius'a bir mektupla; "Dünyada *iki kılıç* (güç) mevcut Papa, Hristiyan Kilisesinin birliğini yeniden tesis etmek ve tek bir Roma İmparatorluğunun dünya hakimiyetini kurmak için, kullanacaklar idi. İşte şimdi bu programın uygulanması gerekmişti. Mesele Bizanslılığın bu eski ve giderilmez hasretini gerçekleştirmek ve Papanın yardımı ile, kilise birliği fedakarlığı pahasına, Iustianus ve Konstantinos'un hayal ettiği dünya devletini kurmak idi. Ancak Manuel'in bu teşebbüsü daha ilk adımda suya düşmüştür. Çünkü, İmparatorluğun hedefleriyle sahip oldukları arasında uygunsuz orantı fazlası ile büyük olmuştur³⁶.

Manuel Komnenos'u Venedik ve Roma ile ittifakından yoksun kılan diğerk bir unsur, yine bir Batı egemenliği hülyası olmuştur. İtalya'yı yeniden fethetmek istemiştir. Normand tehlikesi ile Bizans tehlikesi arasında Venedik tereddüt göstermemiş ve

³⁴Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, (Çev: Haluk Şaman), İstanbul, trz, c. 2, s.3335

³⁵Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.339

³⁶Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 356

Manuel ile olan ittifakını bozmuş, I. Guillaume ile de birleşmiştir. Manuel bu yeni savaş için yola çıkmış, önce Güney İtalya'da bazı başarılar elde etmiştir. Buralarda bozguna uğrayacağını anlayınca, Manuel, Batı politikasının entrikalarına git gide daha faal bir şekilde karışarak, Almanya ile Papalığın arasını bozmaya ve Kuzey İtalya sitemlerini Barbarossa'ya karşı mücadelelerinde desteklemeye çalışmıştır. Bunu o kadar iyi başardı ki, Frederich onu başka yerde uğraştırmak için Konya Sultanı Kılıç Arslan'ı ona karşı harekete geçirmiştir. Bütün Doğu kaynaşmakta ve Bizans'ın üzerine atılmaya hazır görünmekte idi. Topraklarının savunulması zorunluluğu Manuel'i İmparatorluğun sınırları ile ilgilenmek zorunda bırakmıştı. Bizans, bazı yerlerde zaferler elde edince, Türklere karşı dostça ve uyusuk bir tavır takınmaya itmiş ve bir süre iyi ilişkiler devam etmişse de, 1176'da Türkler ile yaptığı *Miryokefelon Savaşı*'nda³⁷ ağır bir yenilgi ile karşılaşmıştır. Bu savaştan sonra, Türklerin, Bizans İmparatorluğu için kaybolmuş olan Anadolu'da kesinlikle yerleştikleri anı işaretlemiştir³⁸.

Latin Doğu'da ve Macaristan'da elde edilen parlak başarılarla rağmen, Bizans Devletinin kendi sınırlarında başarısızlıkları ile yavaş yavaş bir yalnızlığa itildiği gittikçe açık bir şekilde görülmüştü. XII. yüzyılın yetmişinci yılları sonuna doğru İmparator Manuel'in otoritesi her tarafta sallanmaya başlamıştı. Roma ile işbirliği için güdülen ümitlerin aldatici olduğu ortaya çıkmıştı: Kiliselerin birleşmesi için her iki tarafta da şartlar uygun değildi ve her yerde; Venedik'te, Dalmaçya'da, Macaristan'da Bizans İmparatoru aleyhinde çalışan Katolik ruhani bir parti oluşmuştu. Batıda *schismatik* (ayrılık), Greklere karşı duyulan güvensizlik gibi Doğu'da da, Latinlere karşı duyulan nefretin kökü kazınamaz hale gelmişti³⁹. Bu kinin büyümemesi için Bizans İmparatorları bir şey yapamaz hale gelmişlerdi, çünkü Latinler İstanbul'a nerede ise yerleşmiş durumda idi. Buna karşılık imparatorlar ise, sınırları korumak ile meşgullerdi, bir yandan bastıran Türk saldırıları ise, Bizans İmparatorlarının, Latin istilasını

³⁷ Miryokefelon, Denizli dolaylarında bir yer, savaş ile ilgili bkz. Aguste Bailly; *Bizans Tarihi*, c. 2, s.342

³⁸ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.342; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 8, s. 253; Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Ankara, 2002, s. 186; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyet,i* İstanbul, 1998, s. 296; Joseph Gill, S.J, *Byzantium and Papacy 1198-1400*, America-New Jersey, 1979, s.4

³⁹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 363

görmelerini engellemiştir, ancak yerli halk çoktan Latinlerden şikayetçi olmaya başlamış idi ki, bu da Bizans için bir iç ihtilalin habercisi olmuştu. Manuel, 1180 yılında ölümünden önce, oğlu VII. Aleksios'u, Louis'in kızı Agnes ile nişanlamak sureti ile Fransa'ya yaklaşmaya çalışmış ancak bu da kötü gidişatı durdurmaya yetmemiştir⁴⁰. Manuel dönemi, kötü yönetim politikasından ötürü Bizans, oldukça tehlikeli dönemlere girmişti.

1.3. Son Komnenoslar: Aleksios Ve Andronikos Dönemleri (1180-1185)

Komnenoslar Hanedanının iktidarda kaldığı ilk beş yıl içinde, önümüze; karışıklıklar içinde yaşanmış bir devre görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Bu dönem, israfın, lüksün sık kullanımının şiddet ve zulümün oldukça arttığı bir dönem olarak yaşanmıştır.

Manuel'den sonra oğlu Aleksios, taç giydiğinde ancak, on iki yaşında idi. Bu da saltanatının sadece sözde kaldığını göstermişti. Gerçekte ise, iktidarı elinde bulunduranlar, naib; güzel ve tatlı Antakya'lı Mari ile ölen kralın yeğeni Aleksios'tu. Mari, halkın taraftarlığını ve desteğini Manuel'in politikasının tersine davranmakla kazanabileceğini anlamamıştı. Manuel, sarayını ve İstanbul'u Latinler ve Fransızlar ile doldurmuştu. Büyük görevlerin ve önemli makamların çoğunu bu Latinler'in, ve Batılıların eline vermişti. Şehrin yarısı da Ceneviz ve Venedikliler ile dolmuş idi. Antakyalı Mari ise, yabancıları bertaraf etmek yerine Sarayda çok güçlü Latin takımının etrafını almasına müsaade etmiştir. Yerli halk ise artık buna zor tahammül etmekteydi. Bunu gören bazı Yunan takımının elebaşları Bizans milliyetçiliğini bahane ederek halkı isyana kışkırtmış ve neticede, ülkede isyanlarla kargaşalıklar dolu bir dönem başlamıştır. Bu isyanlar ise, başkentin altını üstüne getirmiştir. Bu yaşananlardan sonra, olayları bastırarak ve iktidar edebilecek güçlü bir isim aranmıştır. Yapılan propagandalar ile Andronikos Komnenos'a tüm bakışlar yönelmiştir⁴¹. Andronikos'un tahtı ele geçirmek için ne ihanetten, ne de cinayetten çekinmeyeceği meydanda idi.

³⁹Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 363

⁴⁰Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.344

⁴¹Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.345-346; Charles Diehl, *Bizans Tarihi*, s.142

Saltanata sahip olmak için, genç Aleksios'u ortadan kaldırmak gerekli idi ve sonuçta Aleksios'u öldürerek saltanata sahip olmuştu. Saltanatının başlangıcında Latinlere karşı kanlı bir kırım olmuştu⁴². Bizanslıların Latinlere karşı duyduğu kin korkunç bir katliam ile kendini göstermiştir. Gözleri hiddetten kararmış kitle, İstanbul'da oturan Batılıların evlerine saldırmışlardır. Bunların varı yoğu bütünüyle yağmalanmış, zamanında kaçamayan Batılılar ise, zalimane bir şekilde öldürülmüşlerdir⁴³.

Andronikos'un saltanatının kanlı başlangıcını oluşturan Latinler'in kırımı ile Batılıların Bizans'a karşı düşmanlıkları da en yüksek noktasına varmıştı. Vahametini kolayca ölçtüğü böylesine bir tehlike karşısında Andronikos Komnenos, diplomasisinin türlü imkanlarını Batıda ve Doğuda büyük bir acele ile ortaya koymuştu: Ticari imtiyazlarını sağlamlaştırarak ve kuruluşlarının uğradığı zararları ödeyerek Venedik ile barışmıştır⁴⁴. İstanbul'da Latin geleneklerine göre ibadet yapılan bir kilise inşa ettirmeye kadar giderek böylece Papalığa yaklaşmıştır. Nihayet, beraberce Filistin'in ve Konya Selçuklu Sultanı yönetimindeki toprakların bölüşme planını yaparak, Mısır Sultanı Selahaddin'in de ittifakını sağlamıştır. Andronikos bu anlaşma ile, sadece bir bağımlılığın kabulü ve yardım karşılığında *Kutsal Toprakların* Müslümanlara (Selahaddin'e) bırakılmasına razı olmuş oluyordu. Fakat ne yazık ki Kıbrıs valisinin ihanetine uğramıştır. Vali kendisini adanın hükümdarı ilan ederek bu stratejik yeri düşmanının eline vermiştir. Sicilyalılar ise, bu sırada Bizans üzerine şiddetli bir saldırı yapmışlardı. Bu saldırı sonucunda Selanik ele geçirilmiş ve burada İstanbul'da Latinlere yapılan kırımların öcü alınmış ve Selanik halkı da kırılmıştır. Bu başkentte duyulunca bir ihtilal patlamış ve ahaliyi saran zulüm ve dehşete bir de hınç alevlenmesi eşlik etmiştir. Bunların sebebi olarak da İmparator Andronikos görülmeye başlanmıştı. Andronikos'un tüm düşmanları birleşerek ona karşı gelmişlerdir⁴⁵. Hapishaneler boşaltılmış ve tam bir kargaşalık yaşanmıştır. İsyancılara saraya akın etmiştir.

⁴²Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.347; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti tarihi*, s.365

⁴³Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti tarihi*, s.366

⁴⁴Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.352; W.Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s.242-243

⁴⁵Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.353 ; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti tarihi*, s.370

İmparator kaçmaya çalışsa da yakalanmış, kötü ve de işkencelerle dolu bir yaşamdan sonra dayanamayıp ölmüştür⁴⁶. Andronikos'un tüm çabalarına rağmen, sahip olduğu saltanat ise ancak iki yıl sürecektir. Bir devlet adamının en sağlam niteliklerine sahip bu eşsiz derecede zalim ve despot kişi, iki yıl içerisinde iç teşkilatı düzeltmede öylesine başarılı bir eser vücuda getirmiştir ki; bundan dolayı Andronikos'u en akıllı Bizans İmparatorları arasına yazma gerekir⁴⁷.

Andronikos ile birlikte Komnenoslar Hanedanlığı da sona ermiş, sonunda yıkılıp yok olmuştur. Artık bu dönemden sonra, Latinler ve Grek halkları arasındaki kin daha fazla artmıştır. Bu kinin artmasıyla birlikte öç almak düşüncesi de daha fazla büyümüş ve Haçlı savaşlarının yön değiştirmesine kadar varmıştır. İstanbul gibi zengin bir şehrin Greklerin elinden alınması, yakılıp yıkılmasına kadar olaylar varmış ve bu da Bizans'ın sona doğru yaklaştığının bir göstergesi olmuştur. *Komnenosların* saltanatı parlak olmuştu; yalnız bunun göz kamaştırıcı ve aldatıcı bir görünüş ifade ettiğinin üstünde durularak, ünlerinin de öyle olduğu söylenebilir⁴⁸.

1.4. Komnenoslar Dönemi Bizans Ve Papalık İlişkileri

Batının tüm saldırılarına rağmen, Bizans'taki *Komnenos Hanedanlığının* Batı'daki *Papalığın* korumasını dilemiş olduğunu görmekteyiz. Hanedan, Papalığa karşı ancak tek bir değişim akçasına sahipti; "Kiliselerin birleştirilmesi için, Pazarlıklar ve dogma tartışmaları yapılmış, ayrıca bir konsil projesi ve Basileuslarla ruhani hükümdarlar arasında özel yazışmalar yapılmış; iki taraf arasında heyetler gidip gelmiş, din bilimi konferansları kurulmuştur.

İoannis ve Manuel Komnenos zamanlarında bu dini-politik faaliyetler çok daha fazla yoğun olmuştur. Fakat, hükümdarlar bu faaliyetlerde bulunurken, nazari nitelikteki tavizleri haklı gösterecek, önemli faydalar sağladıklarını düşünseler de, ne Bizans Kilisesi, ne de inanlar bu telkinlere karşı söz dinler görünmemişlerdi.

⁴⁶Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.354

⁴⁷Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.350

⁴⁸Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.355; MV. Levchenko, *Bizans tarihi*, s.218-218

Papanın, dinsizlikle çürümüş olduğunu söyleyen Patrik, Müslümanları da ona tercih ettiğini yüksek sesle ilan etmekten çekinmemiştir⁴⁹. Ona göre, haklı olan o idi ve halkın duygularıydı. Bu halkı, Roma'dan uzaklaştıran ve Doğu'ya doğru yönelten yalnız mutaassıp bir alışkanlık değildi, onun yaşama içgüdüğü idi. Komnenosların ve özellikle Manuel'in büyük uyanışı, devri geçmiş hülyaya kendini kaptırmak olmuştur.

Papalığa yaklaşmak politikası, Bizans için tam bir başarısızlıkla bitmiştir. Bu politika, ancak yakın çıkarlar düşüncesi üzerine kurulmuştu. Fakat, hükümdarı aynı zamanda Papa'yı tanıyan ve tanımakta devam eden imparatorluk anlayışı ile uzlaştırılmaz bir çelişki halinde bulunuyordu. Basileusların, bu yakınlaşmadaki hataları ise, *Milli Kilise(Roma)* karşısındaki hareket tarzlarında, bütün doktrin meseleleri ile ilgili davranışlarında, otoritelerinden hiçbir fedakarlıkta bulunmamış olmaları ve ruhani sıfatlarını sürekli olarak ortaya koymuş olmalarıydı. Komnenoslar'ın, Keşişlerin yaşayış kurallarını başlangıçtaki saf haline getirmekte olsun, kiliseler, manastırlar veya hastaneler yaptırmakta olsun, dini faaliyetleri ise çok canlı olmuştur. Egemenlikleri zamanında Bizans medeniyeti, İmparatorluğun en güzel devirlerindeki kadar büyük bir şaşaa ile parıldamıştır⁵⁰.

2. ANGELOSLAR DÖNEMİ BİZANS KİLİSESİ VE HAÇLI SEFERLERİ

XII. yüzyılda Bizans ile Roma arasındaki ilişkiler XI. yüzyılda başlayan kötü gidişattan ötürü bir iyileşme kazanmaktan çok, daha da kötüye gitmiştir. Bir de Haçlı Seferlerinin başlaması bu kötü gidişe daha çok yardım etmiştir. Bizans İmparatorlarının Roma ile bir kilise olma fikirleri de yarım kalmış kabul görmemiştir. XIII. yüzyılda ise, artık Bizans'ın parçalanıp zayıf düşecek ve başkent İstanbul'un Latinlerin eline geçmesi ile gücünü tamamen kaybedecektir. Bu dönemde ise, Bizans'ta Angelos Hanedanı başta olacaktır.

⁴⁹Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.356

⁵⁰Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.357; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti tarihi*, s.369-370

Bizans'ta Komnenoslar dönemi, Andronikos'un 1185 yılındaki ihtilali ile sona ermişti. 1185 ihtilali aristokratik ve ulusal bir hareketti ve Bizans için oldukça tehlikeli bir ihtilal olmuştur. Bundan sonra, II. İsaakios(1185-1195) adı altında Basileios ilan edilen kişi ise, imparatorluğun kötü gidişini düzelterek karakterde biri değildi. Ülkede artık bir anarşi ortamı vardı ve bu ortamda soylular hiçbir zaman bu kadar saygısız olmamışlar idi. Hoşnutsuzluk kısa zamanda son dereceye varmıştı ve zaman zaman bu hoşnutsuzluklar, taht üzerinde yeni iddiacılar ortaya çıkaran ayaklanmalar şeklinde kendini göstermişti. Öbür yandan, dış durum da oldukça ürkütücü olmuş idi. Bulgarlar düşmanlık gösteriyorlar, Türkler ise, Anadolu'daki fetihlerini ilerletmekteydiler. Bunlar, parçalanışın ilk belirtileri olmuşlardı. Şartlar kendiliğinden ülkede yeni bir ihtilali davet etmiştir. Bu ihtilalin kışkırtıcısı ve bundan faydalananı ise imparatorun kendi kardeşi, Aleksios olmuştur. İmparator İsaakios tutuklanmış ve tahttan indirilmiştir. Tahta kardeşi, III. Aleksios (1195-12039) adı altında kendisinin yerine geçmiştir⁵¹.

Bizans'ı bu kötü duruma getiren ise, yine Bizans'ın kötü politikası olmuştu. Bunlarda, büyüklük iddiası ve emperyalizmin gururu sonucu olmuştur. Bizans, Latin dünyasında egemenlik kurmak rüyasını bırakmağa karar veremediği içindir ki; Batının bütün güçlerini kendi üzerine çevirmiş idi⁵². Kendisi için değerli müttelikler olabilecek genç ulusların gelişmelerine saygı göstermeyi bilemediği içindir ki, yakın düşmanlarına karşı sonunda yalnız başına kalmıştı. Bizans, Macaristan'da, Rusya'da, Balkanlarda olsun kendisinin bağlılığına boyun eğmeden bu devletlerin devlet halinde oluşumlarını kabul etmemişti. Bu davranışta, Balkan uluslarını Bizans'tan uzaklaştırmıştır. Sonuçta ise Bizans, Müslümanlara karşı, Hıristiyanların desteğini kaybetmiştir⁵³. Neticede, Bizans artık yakın olmak istediği ama ilişkilerin eskisi gibi olamayacağını anlamadığı; Batı ile bağlarını tamamen koparmıştır. Bir de iç ihtilallerle, kendi içinde de bir kopma ve dağılma yaşamıştır. Bizans bu dönemlerde, bir yandan kendini toparlamak ile uğraşırken bir yandan da Haçlı birliklerini Anadolu'dan uzaklaştırmaya çalışmıştır. Çünkü halk artık ülkelerinde büyük bir huzursuzluğa sebep olan Latinleri ülkelerinde istemiyorlardı.

⁵¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti tarihi*, s.371; Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.368; Steven Runciman, *Byzantine Civilization*, America, 1956, s.45

⁵² Aguste Bailly, a.g.e., c.2, s.364

⁵³ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.355

2.1. Üçüncü Haçlı Seferi (1189-1192) Sırasında Bizans-Roma Kiliseleri

Bizans kendi iç meseleleri ile uğraşır iken; Batı'da yeni bir haçlı seferi için bir adım daha atılmıştı. III. Haçlı Seferi'nin ilanı 1189'da Sur (Filistin) Başpiskoposu Williams tarafından yapılmıştır. İngiltere'nin Aslan Yürekli Richard'ı, Fransa'nın Philippe Auguste'ü ve Almanya'nın Barbarossa Frederich'i gibi zamanın en güçlü üç hükümdarı yeni Haç şövalyelerinin başına geçmeyi heyecan ile kabul etmişler idi⁵⁴. Üç ulusu bir araya getiren bu sefer, Hıristiyan devletlerin ve özellikle Suriye emiri Nureddin'in ve Mısır Hükümdarı Selahaddin'in (Eyyubi) saldırılarına karşı duramayan Antakya ve Kudüs'tekilerin savunulmasını hedef tutmuş idi. Aynı doğrultulara yönelen bu üç sefer ordusundan, Hıristiyanlık ile Müslümanlık arasındaki bu mücadelede, Bizans'ın kendi durumunu ve konumunu tespite zorlamıştır⁵⁵.

Frederich Barbarossa'nın oğlu, Sicilya'daki iki Normand Kralılığının varisiyle evlenmesi sonucunda bu durum, Bizans'ta, hoşnutsuzluk ve kuşku uyandırmıştı; İsaakios Angelos, durumun ciddiyetini anlamış, buna karşılık olarak Selahaddin Eyyubi ile kesin bir ittifak etmeyi uygun görmüştür. Bu ittifakla İsaakios Angelos, Andrinikos'un daha önce Eyyubilerle uyguladığı ittifak politikasını sürdürmekten başka bir şey yapmamıştır. Ancak bu ittifak işe yaramamıştır. Çünkü yaptığı Sicilya ittifakından sonra, Frederich Barbarossa'nın orduları üçüncü bir sefer için İstanbul'a doğru harekete geçmiştir. Orduları İstanbul'dan görünecek bir yere geldiğinde, dehşete düşen halk, derhal hücum etmesini beklemiş idi. İsaakios ise, böyle bir zamanda uzlaşıcı görünmeyi çalışmıştır. Bizans, burada Alman İmparatorunun üstün kudretine boyun eğmek zorunda kalmıştır. Haçlı ordularını Boğazın (Hellaspont'un) öbür yakasına geçirtmeğe, hatta onların yiyeceğini saklamağa razı olmuştur. Orduların geçişi, 1190 yılının son üç ayında yapılmıştır. Fakat, aynı devrede Aslan Yürekli Richard, seferi sırasında geçerken Kıbrıs'ı zaptetmiş ve hükümdarı yaptığı Fransız Guy de Luginna'a

⁵⁴H.A.Nomikos, *Haçlı Seferleri- 600'lü Yıllardan 1461'e*, (Çev: Krinton DİNçmen), İst. 2004, s. 102

⁵⁵Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.370, Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti tarihi*, s.376

emanet etmişti⁵⁶. Bu değerli üs böylece, Bizans için kesin olarak kaybedilmiş ve bundan böyle Batı politikasının amaçlarını desteklemeğe hizmet eder olmuştur.

Bu sırada, Frederich Barbarossa, Kilikya'da boğulmuştur, fakat oğlu, VI. Heinrich, Bizans'a karşı daha da düşman bir tavra bürünmüştür. 1195'deki, İsaakios Angelos'un yerine kardeşi III. Aleksios'u geçiren hükümet darbesi, ihtiraslarını ve fetih isteklerini arttırmaktan başka bir şey yapmamış, İmparatorluğun içinde bulunduğu anarşi ortamı, VI. Heinrich'e uygun bir fırsat sunmuştur. Doğu işlerine doğrudan doğruya karışmaya bahaneyi elde etmek için, kardeşi Philippe von Souabe'ı, tahttan indirilen ve kör edilen imparatorun kızı prenses İrini ile evlendirmiştir, bu sayede Bizans iç işlerine daha yakın olmuştur. Aynı zamanda Doğu'ya karşı, IV. Haçlı Seferinin de hazırlığını yapmaktaydı. VI. Heinrich'in ihtirasları, Papalığı bile ürkütmüştü. Almanya'yı Sicilya'nın büyük bir bölümünü ve bütün Doğu'yu içine alacak bir imparatorluğun tehdidi ile, haklı olarak, ona, Bizans'ın gücünden sonsuz derecede daha korkunç görünmüştür. Şüphesiz ki, VI. Heinrich'in imparatorluk tahtına çıkışı, kiliselerin birleşmesini sağlayacak gibiydi; fakat ruhani kaygılar ile maddi kuşuklar arasında kalınca Papalık, politikasına, bu sonuncunun etkisi altında yön vermiştir⁵⁷.

Papa, bu tehlikeli yardımcıyı, düşüncelerini bırakmaya yöneltmek ve Almanya ile Bizans arasında barışmayı düzenlemek için diplomasisinin bütün esnekliğini kullanmış ve bunu da başarmıştı. Bizans, bir haraç ödeme karşılığında, VI. Heinrich'den barış teminatı elde etmiştir. III. Aleksios, bu haracı ancak tebaasına bir ek vergiyi, Alman vergisini yüklemek sureti ile ödeyebilmişti. Bu bedel ile, 1197'de yerinden kımıldanan, Dördüncü Haçlı Seferinin İstanbul'a yöneltilmesini sağlamıştır. Fakat öyle görünüyordu ki, rastlantı ile VI. Heinrich aynı yıl içinde ölmemiş olsa idi, Alman vaadlerinden hiç biri tutulmamış olacak idi. Bu ise, Doğu İmparatorluğu ve Papalık için gerçek bir kabusun sonu olmuştur⁵⁸.

⁵⁶Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, İstanbul, trz, c. 2, s.370

⁵⁷Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, İstanbul, trz, c. 2, s.371

⁵⁸Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.372; M.V.Levtchenko, *Bizans tarihi*, s.226

Üçüncü Haçlı Seferi sonuçta, Batı için sonuçsuz bir sefer olmuştur. Bu seferde, Müslüman ve Hıristiyan halk arasında korkunç bir saldırılar ve acımasız kıyımlar yaşanmıştır, üç yıl sürmüş 1192'de bu sefer bitmiştir, ancak bu devreden sonra artık Haçlı Seferleri amacından şaşmıştır, Doğu'ya karşı başlatılan seferler, Batılıların hep kin besledikleri Bizans'ın üstüne yönelmiştir.

2.2. Dördüncü Haçlı Seferi Ve İstanbul'un Latinler'in Eline Geçmesi (1204)

Bizans'ın güçten düşmesi ile birlikte Batı'da da İmparatorluğun bu durumu çok iyi takip edilmekteydi. İmparatorluğun dağılmasını, uzun süreden beri, Bizans'ı ortadan kaldırıp topraklarını ve hazinelerini paylaşmayı düşünen Batılı komşularının gözünden kaçmamış idi. Latinlerin "ayrılığı" ve Yunanlılara duyduğu bağnaz hınç, Haçlıların, kendi başarısızlıklarını örtmek için Bizans'ı hainlikle suçlamalarında yatan öfke, çağlar boyu birikmiş, Bizans hazinelerini ele geçirme hırsı ile beslenmişti. Ayrıca, 1182'de İstanbul'da Latinlere karşı girişilen katliam ile III Aleksios'un kardeşine uyguladığı şiddet, birçok kişi için Haçlıların, Bizans'a saldırısını haklı kılmakta idi.

III. Aleksios döneminde, Bizans'ta süregelen kargaşalık sırasında, Batılı devlet adamlarının en ağır başlıları bile aynı düşüncüyü paylaşmış idi. Bazı Batılılar, ayrılıkçı Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasını, Türklerle yapılan Haçlı mücadelesinin başarıya ulaşmasında bir ön koşul olarak görmüşlerdi. Bazıları ise, Venedik-Bizans ticaretini geliştirme umudunu beslemiş idi. Bizanslılara karşı artan düşmanlık ve diğer İtalyan kentlerinin rekabeti ile, bir asırdır Doğu ticaretinin efendileri olan Venediklileri endişelendirmişti. Çünkü, XII. yüzyılda imtiyazlarını savunmak için silaha sarılmak zorunda kalmışlardı. O nedenle Venedikli siyaset adamları, Venedik'in siyasi ve ekonomik gücünü arttırmada en uygun yöntemin, çökme sürecindeki Bizans İmparatorluğunun fethi olduğu sonucuna ulaştılar. Koşullar içerisinde bu tasarının hayata geçirilmesini kolaylaştırmakta idi

Bizanslıların can düşmanı Enrico Dandolo ticari bir alışverişte bulunmak için Haçlıların saflığından yararlanmaya karar vermiştir. Venedikli yöneticiler, IV. Haçlı Seferi için toplanan ve o sırada Venedik'te konaklayan dev ordu aracılığı ile Bizans'ın işini bitirmeyi düşündüler. Dandolo, tasarılarını gerçekleştirmek için, gözlerine mil çekilip hapsedilmiş olan İmparator İsakios Angelos'un genç veli-ahtı Aleksios'u

1203'te konuk eden, Almanya İmparatoru Philipp von Shelweben'e güvenebilir idi⁵⁹. Philipp von Schwaben, İsakios'un kızı Eirene ile evli olduğundan, akrabasının Bizans tahtını ele geçirmesi için yardıma hazırdı. Papanın çağrısı ile Fransızlar, Flamanlar, İtalyanların yeni bir Haçlı Seferine çıkmak üzere oluşturdukları ordu, bu amaca uygun düşünüyor idi.

İlk seferlerin acı tecrübelerinden ders almış olan Haçlılar, açıklıkla karşılaştıkları Suriye yerine, kafirleri Mısır'da ezmek için Venedik'te toplanmışlardı. Venedikliler ile doksan beş bin (95,000) gümüş mark karşılığında Haçlıları Mısır'a taşımaya söz vermişlerdir. Ama aynı zamanda da Mısır seferini engellemek için tedbirler almışlardı. Çünkü, Mısır ile yapılan ticaretten büyük kazanç sağlıyorlardı ve İsa Mezarı'na yeniden kavuşma gibi soyut bir amaç uğruna maddi avantajlarını kaybetmek istememişlerdi. Ancak Haçlı komutanları belirlenen parayı toparlayamamışlar bu da ilk başta Venediklilerin amaçladıkları planlarını gerçekleştirmesine fırsat vermiş görünüyordu, fakat Papa III. İnoocentius, Venediklilerin planını fark etmiş (anlaşmaya varılan rakamın çok yüksek olduğunu Dandolo'nun bu parayı veremeyen Haçlıları kandırmayı ve onları Venedik'in fetihlerinde kullanmayı düşündüğünü anlamış), ancak Hıristiyanlara el sürmemek şartı ile buna izin vermiştir.

Papanın, Macar topraklarına dokunulmasını yasaklanmasına rağmen Haçlıların ilk askeri hamleleri, Venediklilerin kıskırtması ile Zara önüne yönelmiştir ve Zara kenti zapt edilmiştir⁶⁰. Kentin fethinden on beş gün sonra, Phlipp von Shchwaben de işe karışmıştır, Venedik'ten ve Haçlılardan, tahtını tekrar elde etmesi için, düşürülmüş olan İmparator İsaakios'a yardım etmelerini istemiştir. Venedik Doge'si (ticari yönetici), ise bu isteğin kendisine sunduğu imkanını hemen görmüştür. İmparatoru ve oğlunu Bizans tahtına geçirmeyi önermişler, karşılık olarak da Aleksios Angelos ve babası ile Haçlılara iki yüz bin gümüş Mark verme, Filistin'e destek birlik gönderme, Doğu Kilisesini Papalığa bağlama gibi konuları kapsayan bir anlaşma imzalanmıştır⁶¹.

⁵⁹ M.V.Levtchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, (çev: Maide Selen), İstanbul, 1999, s. 224

⁶⁰ M.V.Levtchenko, *a.g.e.*, s. 225

⁶¹ M.V.Levtchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, s.226; Robert De Clari, *İstanbul'un Zaptı (1204)*, (Çev:Beynun Akyavaş), Ankara, 1994, s. VI

Böylelikle, İstanbul üzerine yürümek için bir bahane bulmuş idi. Ve Haçlıları bu doğrultuya yöneltmek için hiç zahmet çekmemişti. Hareketlerin ilk hedefi ilan olunan Mısır, ikinci sıraya geçmiş idi. Haçlıların donanması 1203 Haziranı sonunda (13-23 Haziran 1203) İstanbul önünde görünmüşlerdi⁶². Bizans yönetimi, Haçlı armadasını denizden durdurmak için hiçbir teşebbüste bulunmamıştır.

III. Aleksios, Heraklios ve III. Leon dönemlerinde İstanbul'u koruyan güçlü surlarına güvenerek başkentine çekilmiş idi. Ancak bu defa, o güne dek yaşananların aksine, İstanbul denizden saldırıya uğruyordu ve Aleksios'un güçsüz yönetimi, Haçlılara denizden karşı koymak hiçbir güce sahip değildi. Ordusunun çekirdeği paralı Anglosaksonlardan, Danimarkalılarından, müttefik Pisalılardan oluşmakta idi. Onların da canla başla savaşı beklenemezdi. Belki ücretleri ödenirse savaşlılardı, ancak III. Aleksios, pasif savunmayı seçmişti. Ama, bu taktik, etkisini hemen kanıtlamış olan kuşatma gereçleri ile donatılmış Venedik filosu karşısında hızla iflas etmiştir⁶³. Bizans halkının şaşkın bakışları altında, Haliç girişini kaplayan zinciri kırarak surlara doğru hücumu geçen Haçlılar, şehir halkının canla başla direnişine rağmen kente hakim olmayı başardılar⁶⁴. İlk saldırıda yirmi beş kule Haçlıların olmuş, daha sonra ise kentteki evleri yakmışlardır⁶⁵. Galata Kulesi ve Konstantinopolis limanı zorla ele geçirilmiştir. Burada da Haçlılar boş durmamışlar ve başka saldırılarda da bulunmuşlar, saraylar, yalılar ve köprüler ele geçirilmiştir⁶⁶.

Bizans'ta bu saldırılar karşısında boş durmamıştı ve Haçlılara karşı ufakta olsa çatışmalarda bulunmuşlardı. Bu çatışmalara III. Aleksios da bizzat katılmasına rağmen Bizans her seferinde başarısız olup, geri çekilmiştir⁶⁷. İmparator Aleksios, bunlara karşı

⁶² Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.371; Geoffroi de Villhardin, Valenciennes Henri de, *Konstantinopolis'te Haçlılar*, (çev: Ali Berktaş), İstanbul, 2001 , s.64; Robert De Clari, *İstanbul'un Zaptı (1204)*, (Çev:Beynun Akyavaş), Ank. 1994, s. V

⁶³ M.V. Levchenko, *a.g.e.*, s. 226

⁶⁴ Işın Demirkent, “ Konstantinopolis'te Haçlılar”, *Toplumsal Tarih*, c. Bizans Dünyası, Nisan 2003, s. 82

⁶⁵ M.V.Levchenko, *a.g.e.*, s. 226

⁶⁶ Geoffroi de Villhardin, Valenciennes Henri de, *Konstantinopolis'te Haçlılar*, (çev: Ali Berktaş), İstanbul, 2001 , s.72

⁶⁷ Geoffroi de Villhardin, Valenciennes Henri de, *Konstantinopolis'te Haçlılar*, .s.73

gelemeyeceğini anlayınca, alabildiği kadar hazinesini beraber gelmek isteyen adamları ile yola çıkmış, kaçarak şehri terk etmişlerdir. Kenttekiler ise bu duruma şaşırıp kalmışlardır⁶⁸. Haçlıların İstanbul'a girmesini engellemek için Bizanslılar, kör olan İsaakios'u Haçlı ordugahında apar topar tahta oturtmuşlardır. Haçlılar adına sefer amacına ulaşmıştır.

İstanbul hazinelerinin düşünü kuran Haçlılar, İsaakios'un Zara'da oğlu ile imzalanan antlaşmayı onaylamasından sonra, savaşı gönülsüzce bırakmışlardı. Ancak, yaptıkları anlaşmadaki parayı İsaakios da ödeyememiştir. Çünkü hazine boştu, Aleksios kaçarken boşaltmıştı. Bunun üzerine ülkede müsadere yapılmış; birçok kilisenin değerli eşyaları ödemedede kullanılmıştır. İlk kısmını ödemişler ancak İsaakios, ikinci yarıyı tekrar ödeyememiştir⁶⁹. İstenilen para bulunamayınca kiliselerin mallarına el konulması ise, halktaki Latin düşmanlığını artırmıştır. Ülke iyiden iyiye bir karmaşanın içine düşmüştür. Yerli halk ile Franklar arasında kanlı çarpışmalar yaşanmış, sonuçta İstanbul'u korkunç bir yangın sarmıştır. Yunanlıların kızgınlığı ise daha da artmıştır; çünkü bu olaylarda pek çok insan ölmüştür.

Bunun üstüne, İstanbul halkının düşmanlığı, Latinler için ülkeyi soyan İmparator İsaakios ile oğluna yönelmiştir. Şubat 1204'te din adamları soylular ve İstanbul halkı, yeni imparatoru seçmek üzere Aya Sofya'da toplanmışlardır. Büyük Kiliseye doğru inanılmaz bir akın olmuştur, senato, başpiskoposlar konsili ve ruhban sınıfı, yeni imparator seçimi için bu toplantıya katılmışlardır. İmparator ailesinin bir akrabası, Murtzuphlos (bitişik başlı) diye anılan V. Aleksios imparator seçilmiştir. Aleksios IV. zindan boğdurulmuştur. Murtzuphlos Latinlere karşı askerli mücadele etmekte kararlı idi. Paralı birliklerin desteğini sağlamıştır. Ama İstanbul, artık savunulacak durumda değildi⁷⁰. Yeni yönetimin hiç parası da yoktu. Bu koşullarda, Murtzuphlos'un başkenti savunma çabası başarısızlığa uğramış oluyor idi.

⁶⁷ Geoffroi de Villhardin, Valenciennes Henri de, *Konstantinopolis'te Haçlılar*, s. 73

⁶⁸ Geoffroi de Villhardin, Valenciennes Henri de, *Konstantinopolis'te Haçlılar*, s.77

⁶⁹ M.V.Levtchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, (çev: Maide Selen), İstanbul, 1999, s. 226

⁷⁰ M.V.Levtchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, s. 227

Haçlıların kente (İstanbul'a), ikinci saldırısı 12 Nisan 1204'te başlamıştır⁷¹. İmparator V. Aleksios Murtzuphlos'ta bu saldırılara karşı kuvvetleri ile bekliyor idi. Bizans halkı bu sefer daha iyi hazırlanmış idi, ancak yine de Haçlılar ise, hem çok kalabalık hem de gözü kara savaşmışlardı. Gemileri de oldukça güçlü idi. Mancınıkları ile kulelere yerleşip buradan yer açmak için şehri ateşe vermişler ve yine yangınlar çıkmıştır. İmparator bir şey yapamayacağını anlayınca kaçıp, Bukeleon Sarayına sığınmıştır⁷². Haçlılar bu saldırılarda yine üstün gelmiş ve 12-13 Nisan 1204'te İstanbul'u zaptetmişlerdir⁷³. Artık tamamen İstanbul Latinlerin eline geçmiştir. Bunun ardından İstanbul'da Ortaçağ yıllıklarında baş köşeyi tutan anısı tüm Doğu'nun belleğinden uzun süre silinmeyen bir yıkım başlamıştır. Haçlılar kenti sistemli bir biçimde yağmalamışlardır. Kent üç gün boyunca, aç gözlü ve uzun süren kuşatmanın çığına çevirdiği başı boş askerlerin talanına bırakılmıştır. Her Haçlı istediği eve girmiş ve ev halkına canının istediğini yapmıştır. Günlere; öldürmeler, ırza tecavüzler, çocukların köle olarak satılması, içki alemleri, soygunlar ile kenti harap edilmiştir. Özellikle kiliseler ile manastırlar, hırsan ve yağmadan paylarına düşeni almışlar; bu mekanlarda bulunan bütün kutsal ve değerli eşyalar çalınmıştır⁷⁴. Haçlıların İstanbul'da yaptıkları artık ne Bizans halkı tarafından ne de din adamları tarafından uzun zaman unutulmayacaktır. X. ve XI. yüzyılda her iki kilise(Bizans-Roma) halkı arasında ekilmeye başlayan kin tohumları sonunda Bizans gibi büyük bir devletin büyük ve güzel şehri; İstanbul'un yağması ile büyüyüp, zirveye çıkmıştır.

Batı Hıristiyanlarının vahşetini, aç gözlülüğünü ve sahtekarlığını Bizans; o zamana kadar Müslümanların örneğini verdiği ılımlı davranışla karşılaştırırlar ve Müslümanlar için, "Onlar hiç olmaz ise kadınlarımıza tecavüz etmiyorlar idi. Ahaliyi sefaletle uğratmıyorlar idi. Açlık ile ateş ile yok etmiyorlar idi. Oysa Tanrının adını duyunca istavroz çıkararak ve dinimizi paylaşan Hıristiyan uluslar, işte bize bunları yaptılar" demişlerdir⁷⁵.

⁷¹ M.V.Levtchenko, , s. 228

⁷² Geoffroi de Villhardin, Valenciennes Henri de, *Konstantinopolis'te Haçlılar*, s.92

⁷³ M.V.Levtchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, (çev: Maide Selen), İstanbul, 1999, s. 228; Geoffroi de Villhardin, Valenciennes Henri de, *Konstantinopolis'te Haçlılar*, s.93; Robert De Clari, *İstanbul'un Zaptı (1204)*, (Çev:Beynun Akyavaş), Ank. 1994, s. VI; Steven Runciman, *Byzantine Civilization*, s.46

⁷⁴ M.V.Levtchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, s. 228

⁷⁵ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s. 376

Bizans, Haçlılar ile baştan beri çok dostane bir ilişki içinde değildiler ancak Haçlıların kendilerine bunları yapacaklarını da tahmin etmemişlerdi. Latinlerin Bizans halkına yaptıklarından sonra, şikayet ettikleri Türk saldırılarını dahi daha masum bulmuşlardır.

İnsani bakımdan değerlendirilecek olursa; Dördüncü Haçlı Seferinden daha büyük bir dünyevi cinayet işlenmemiştir. Bu sadece, Bizans'ın büyük bir sadakat ile muhafaza etmiş olduğu geçmişin bütün hazinelerinin tahribini veya dağıtılmasını ve hala büyük ve yaşamaya müsait bir medeniyetin ölüm derecesinde yaralanmasını ihtaç etmiş olmak ile kalmamıştı; aynı zamanda muazzam bir siyasi felaketti.

Bu seferler neticesinde ise, Haçlıların yardım sözü verdiği, Filistin'deki Hıristiyanlara hiçbir yardım götürülmemiş; bunun aksine, onlara gelmesi muhtemel yardımı da çalmışlardır. Hıristiyanlığın bütün savunma sistemini de alt üst etmişti. Eğer Latinler bütün Bizans'ı, Manuel devrindeki hali ile olduğu gibi devralmak durumda olsa idiler; Latin Suriye çıkarına idare edilecek bir Bizans'ın uzun bir süre parlaklığını muhafaza etmesi düşünülmeyeceğine rağmen, yine de Haçlı hareketine kudretli bir yardımda bulunabilirdi. Fakat Bizans'ın geri kalmış topraklarının bile hepsini zaptetmezken, Bizanslılara karşı giriştikleri taarruz Türkleri daha da güçlendirmişti⁷⁶.

Doğu-Batı Hıristiyanlığı arasına da kin tohumları ekilmişti. Kilise ayrılığına son vermiş ve Hıristiyan kiliselerini tekrar birleştirmiş olmak hususunda papanın iyi niyetli ümitleri ve haçlıların cakalı iddiaları hiçbir zaman yerine gelmeyecekti. Aksine, bunların barbarlıkları hiçbir zaman affedilmemek üzere hafızalara nakşolunmuştu.

Kilise bakımından bu seferler neticesinde, Papanın hakimiyet sahası muazzam bir genişliğe kavuşmuştur. Bütün Hıristiyanî bölgelerde yaşayan cemaatler onun ruhani hakimiyetini tanımışlardı. Misyonerleri, Habeşistan ve Çin'e kadar gitmişlerdir. Haçlı hareketi bütünü ile *papalık konçilaryasının* etkisinden çok daha büyük ölçüde milletler arası bir temel üstünde geliştirmiş olup, kilise hukukunun gelişmesinde de büyük rol oynamıştır⁷⁷.

⁷⁶ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri*, (Çev: Fikret Işıltan) , Ankara, 1998, T.T.K., c. 3, s. 114-115

⁷⁷ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri*, c. 3, s. 115-116,

2.3. İstanbul Latin İmparatorluğu Ve İznik Yunan İmparatorluğu

Dini programı ile Dördüncü Haçlı Seferine katılanlar aslında, Bizans'ın geldiği noktayı kıskanan, ondan nefret eden, onun zenginliklerine kavuşma hayalleri kuran, arzın bir noktasında yığılmış bu hazineleri düşündükçe, hırslardan kinleri büyümüş uluslardan oluşmaktaydı.

İstanbul'u ele geçiren Latinlerin şehri bölüşmesi tam bir yağma oldu. Başkentini kendi bile bölünmeye uğradı. İmparator yarısından biraz fazlasını aldı; artanı Aya Sofya ile beraber Venedik'e kalmıştı; Bundan böyle, Patrik bir Latin olmuş oluyordu. İmparatorluğa gelince, derebeylik kuralları gereğince, bir yığın küçük devletlere bölünerek toz haline gelmiştir. Bunlar; dukalıklar, markilikler, senyörlükler, bir Thessalonika Krallığı idi ki; bunlara Venedik'e verilmiş olan ve imparatora karşı bir bağımsızlık içinde bulunan topraklar ekleniyor idi. Bu sebep ile, Venedik doge'ları XV. Yüzyıla kadar *Yunan İmparatorluğunu dörtte bir buçuğunun senyörü* azametli unvanını haklı olarak taşıyabildiler.

Latinlerin elde ettikleri ganimetler bunlar idi. Fakat Bizans Devletinin parçalanışı, bir çok Yunan Devletlerinin kuruluşuna da meydan vermiştir. Komnenoslar ailesinden iki büyük senyör; David ve Aleksios, Karadeniz kıyılarında kendilerine *Trabzon İmparatorluğu* adı altında bir hükümdarlık kurmuşlardı. Keza Epir Despotluğu, Alaşehir ve Rodos Prenslikleri ve nihayet *İznik İmparatorluğu*, Yunan derebeylerine ait bulunmakta idi.

1261'de Paleogoslar, İstanbul'u geri almaya ve imparatorluğu yeniden kurmaya teşebbüs ettikleri zaman, İmparatorluğa eskiden sahip olduğu toprakların yarısını bile geri getirmeyi başaramamışlardı. Bu devletçiklerin bağımsızlığa alışması için, zaman gerekmişti ve artık halk kesinlikle kimseye boyun eğmek istememişti⁷⁸. Latin İmparatorluğu kurulduktan sonra da, Yunanlılar zaten tamamen pes etmiş değillerdi. İstanbul'un düşüşünden beri, Yunanlılar Latinlere büyük bir kin beslemekteydiler ve bu kin ile hareket etmişlerdi.

⁷⁸Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, (Çev: Haluk Şaman), İstanbul, trz, c. 2, s. 379-380

İzник Yunan İmparatorluğunun kurucusu olan, Theodoros Laskaris, aile bağları ile hem Komnenoslara hem de Angeloslara hısımlık sayılmaktaydı. III. Aleksios devrinde, kiliseye sempatik, cesareti ile ün salmış bir ordu komutanı olan General Laskaris'in daha o zamandan, günü birinde Bizans İmparatorluğu üzerinde saltanat sürmesinin kaderinde yazılı olduğu görünüyordu. İstanbul'un Latinlerin eline geçmesi bu umudu kırmıştı. O zaman İznik'e sığındı, orada bir hükümdar gibi yerleşti ve başkentte Latinlerin boyunduruğuna boyun eğmek istemeyen bütün mültecilere, çok sayıda soylulara, subaylara, hemen bütün yüksek rütbeli Kilise mensuplarına iyi kabul göstermişti. Böylece İznik hiç olmaz ise, manen, eski Bizans'ın bir görüntüsü haline geliyor idi. Yunan Doğu Medeniyetinin değerli hazinesini de o koruyacaktı⁷⁹.

İzник'te devlet teşkilatı kurulmaya başlanmıştı. Bizans Devletinin imparatorluk ve Patriklik müesseselerinde sembolik olarak belirlenen, devlet ve kilise gelenekleri İznik'te yeniden hayata kavuşmuştu. Theodoros, o zamana kadar sahip olduğu *Despotes* unvanını bırakarak imparator unvanını almıştı. Alim Mikhail Autoreianos, Patrikliğe yükseltilerek Theodoros'un imparator olarak taçlandırılması ve takdisini icra etmiştir. Theodoros, elbette kendisini bu tarihten önce imparator olarak hissetmiş ve adamları tarafından da bu göz ile görülmüş idi; ama ancak Patrik eli ile ve tören ile taç giyip takdis olunması makamının tam anlamı ile bütün Bizansca tanınan bir öneme ulaşmasını sağlamıştı.

İstanbul'un Latinler tarafından alınışı ile, Rumların kullandığı, *Basileios ve autokrator'u* sıfatı İznik'te yeniden kullanılmış ve İstanbul'daki Bizans İmparatorlarının da halefi olarak yeniden ortaya atılmıştır. Aynı şekilde İstanbul *ökümenik* Patriği unvanını taşıyan ve İznik'te hüküm süren patrik de Grek Kilisesinin yegane meşru başkanı addolunmuştur. İstanbul'un Latin İmparator ve Patriğine karşı İznik'te bir Bizans İmparatoru ve bir Ortodoks patrik çıkarılmıştı. İznik, İstanbul'dan kovulan Bizanslılığın devlet ve kilise merkezi olmuştu⁸⁰. İstanbul'un alınışından beri geçen birkaç yıl içinde ve Latin İmparatorluğu varlığını sağlama çarelerini güçlük ile bulmaya

⁷⁹ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, (Çev: Haluk Şaman, İstanbul, trz, c. 2, s. 382-383

⁸⁰ Georg ostrogorsky, *Bizans Devleti tarihi*, (Çev: Fikret Işıltan), Ankara,1981 , s. 395-396

çalıştığı sırada, Theodoros Laskaris, zaman zaman Trabzon hükümdarlarına, sonra da Selçuklu Türklerine karşı giriştiği sert savaşlar ile iktidarı kuvvetlendirip, genişletmişti.

2.3.1. İoannes Vatatzes Dönemi Kilise-Papalık İlişkileri

1222'de İmparator olarak, Theodoros Laskaris'in yerine geçen damadı, İoannes Vatatzes, onun izlerinde yürümüş ve Anadolu'yu müreffeh, güçlü, takdire değer biçimde yönetilen bir devlet haline getirmiştir⁸¹.

İoannes Vatatzes, Batı dünyasının sözleri geçen iki büyük kudreti, Papa ve Alman İmparatoru ile sıkı bir ilişki halinde iki hükümdardan birisinin Papalığa diğerinin ise, Latin İmparatorluğuna karşı mücadele halinde bulunuşları bunları birbirine yaklaştırmış ve müttefik etmiş idi. Aradaki ittifak, İoannes Vatatzes'in ilk zevcesi Iréne Laskaris'in vefatından sonra imparator Frederich'in(Alman) genç kızı Konstanze ile evlenmesi sureti ile tamamlanmıştır. Frederich'in, Vatatzes'e yazdığı mektuplarda “ Bu sözüm ona baş rahip(yani papa)'in utanmazca, mutezil(sapkın) diyerek, kötölemeye cesaret ettiği, kalplerinden Hıristiyan inancının ortaya çıkıp dünyanın en uzak sınırlarına yayıldığı” diyerek devam ettiği mektupta, Papaya karşılık, Greklere karşı duyduğu samimi sempati ve hayranlığı belirtmektedir. Bu ittifak, her ne kadar Bizans açısından somut neticeler vermemişse de, hiç şüphesiz İznik İmparatorluğunun itibarını arttırmıştı⁸².

Son yıllarda hemen hemen her Bizans İmparatorunun yapmış olduğu gibi İoannes Vatatzes de Roma kilisesi ile “*union*” müzakereleri yapmıştır. Kiliselerin birleşmesi için onun öne sürdüğü şart, Papalığın Latin İmparatorluğunu feda etmesi idi. Yapılan müzakereler, bütün daha evvelki union konuşmalarında olduğu gibi sonuçsuz kalmıştır; Bizans İmparatorunun II.Frederich'e yaklaşması da müzakereleri güçleştirmekte etkili olmuştu. Fakat, IV.Innocentius'un Papalığı devresinde ve özellikle II.Frederich'in vefatından sonra müzakereler ümit vadeden bir istikamet almıştır.

Keskin görüşlü bir siyaset adamı olmak sıfatı ile Papa IV.Innocentius, yükselmekte olan Bizans İmparatorunun kazanılmasının, Roma'nın gayesine, kendi

⁸¹ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s. 383

⁸² Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti tarihi*, s. 407-408

kendine erimekte tüklenmekte olan Latin İmparatorluğunun muhafazadan çok daha faydalı olacağını görmezlikten gelemez idi. Nasıl Bizans İmparatoru, İstanbul'u tekrar kazanmak pahasına kilisenin bağımsızlığını fedaya hazır idi ise; Papa da, Bizans Kilisesi ile birleşmek pahasına Latin İmparatorluğunu fedaya hazır idi. İki tarafın birbirine şimdiye kadar hiç vaki olmadığı kadar yaklaşmış olduğu görünüyordu. Fakat bu sefer de son adım atılmamıştı. Çünkü, Roma'nın çok ileri giden tavizler karşılığında elde edilebilecek olan desteğine pek ihtiyaç kalmamış idi. Latin İstanbul'un günleri nasıl olsa sayılı olmuş, zira Vatatzes'in büyük zaferleri muvacehesinde bir zaman meselesi olmuştur.

Vatatzes, İznik İmparatorluğu arazisini iki misline çıkarmış idi. Anadolu'daki mülkü sağlama alınmış idi. Balkan yarımadasının büyük bir kısmı tekrar onun hakimiyeti altındaydı. İznik devletinin bir zamanki rakipleri ya ortadan kalkmış veya zayıflamışlardı. Latin İmparatorluğuna gelince, sadece İstanbul civarına münhasır kalmıştı. İstanbul İmparatorluğu öylesine büyük bir sefalet inde bulunuyor idi ki, İmparator Baudouin II., biricik oğlu Philippe'i bir istikraz akdedebilmek için Venedik tacirlerine rehine olarak vermek zorunda kalmış idi.

İmparatorluk şehrini zaptederek restorasyon işini ikmal etmek için son bir gayret göstermekten başka iş kalmamıştı. Fakat bu son başarı başka bir imparatora mukadderdir. Ancak bunun bütün şartlarını İoannes Vatatzes yaratmış idi. Bizans İmparatorluğunu yeniden ihya etmek şerefi de aslında her şeyden önce ona aittir⁸³.

3. PALEOLOGOSLAR DÖNEMİ BİZANS KİLİSESİNİN ROMA KİLİSESİ İLE SİYASİ VE DİNİ İLİŞKİLERİ

Bizans, devlet olarak, XIII. Yüzyılda oldukça zor bir döneme girmiştir. Latinlerin Dördüncü Haçlı Seferi ile İstanbul'u ele geçirmeleri ile birlikte Bizans hemen pes etmeyip tüm çabaları ile İznik'te imparatorluğu yeniden diriltmeye çalışmıştır. Ama bu çabalar artık sadece sonu geciktiren çabalar olmuştur.

⁸³ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devlet Tarihi*, s. 408

XIII. yüzyılın sonunda İstanbul tekrar ele geçirilerek Bizans İmparatorluğunun varlığını, Türklerin İstanbul'u almasına kadar sürdürmüştür. Bu dönemde ise, Papalık ile ilişkiler her zamanki gibi oldukça gergin ilerlemiştir.

İmparator Vatatzes 1254 yılında öldüğü zaman, güçlü ve müreffeh, İznik İmparatorluğu, yok oluşunu tamamlamış kolay görünen, Latin İmparatorluğu adlı hayalin karşısına dikilmiştir⁸⁴.

3.1. Mikhail Paleologos (1261-1282) Ve İstanbul'un Yeniden Bizans'ın Eline Geçmesi

İznik İmparatorluğu İoannes Vatatzes döneminde biraz olsun iyi bir konuma sahip olmuştu. İoannes Vatatzes'ten sonra, yerine geçen II. Theodoros Laskaris, Batılılara karşı daima saldırgan politikasını sürdürmüş ve bununla Bulgarlara karşı yeni zaferler kazanmıştır. Laskaris'ten sonra, 1258'de saltanatı gasp ederek başa Mihail Paleologos geçmiştir. Mihail Paleologos'a, İstanbul'u geri almak, Bizans İmparatorluğunu yeniden kurmak ve tahta yeni bir hanedan oturtmak şerefi ait olmuştur. Şiddeti, zulmü, hilesi kendisini en yüksek iktidar mevkiine getiren bir maceracı kişiliğinde Bizans'ın bir hükümdar bulması ilk defa vaki olmamıştı.

II. Theodoros'un ölümünden sonra meşru halefi, o zaman ancak sekiz yaşında bulunan oğlu IV. İoannes Laskaris idi. Ancak çocuk imparatoru korumak, hükümet otoritesini ve kendi tecrübesini sunarak yardım etmek bahanesi ile general Mihail Paleologos o zaman devlet içinde söz sahibi olmayı ve bir mevki almayı başarmıştı. Mihail'in, yardım bahanesiyle yaptığı bu davranışı halkın da hoşuna gitmişti. Ayrıca Mihail, Kilise mensuplarını da hoşnut etmiş ve İoannes Vatatzes'in uzak bir hısmı olmak ile övünüp kendini beklenen kurtarıcı gibi takdim etmişti⁸⁵. Oysa ki, bu adam, önceki iki imparator zamanında bir çok suikast teşebbüslerine karışmış ve ancak hükümdarların merhameti sayesinde kurtulabilmiş çok korkunç entirikacıydı⁸⁶.

⁸⁴Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.2, s. 384

⁸⁵Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.384; M.V. Levchenko, *Bizans tarihi*, s. 237

⁸⁶Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.385

Mikhail Paleologos, İstanbul'u Latinlerin elinden almaya kararlı idi. Önce Ahaia Prensi Guillaume de Villehardouin'in ve Sicilya Kralı Manfred'in yardımları ile İznik İmparatorluğu'ndan Balkanlardaki topraklarını koparmaya uğraşan Epir hükümdarı üzerine yürümüştür. 1259'da Makedonya'daki Pelagonia müttefik orduları, Mihail tarafından dağıtılmıştır. Birlikleri sadece, Yunanlılar hesabına, başka Yunanlılara karşı döğüşen, ücretli Türk askerlerinden mürekkeptir. Bu zaferin yankıları önemli olmuştur Çünkü, yalnız kalacak olan Epir despotunun teşebbüslerine son vermek ile kalmamış, o zamana kadar güçlü olan Ahaia Prensiğini de zayıflatmış ve onun Latin İmparatorluğuna her türlü yardım imkanını ortadan kaldırmış idi. Şimdi Latin İmparatorluğunu yenmek ve kesin olarak devirmek bahis konusu olmuştu⁸⁷. Bizans İstanbul'u geri almak için artık Venediklilerle karşı karşıya gelmişti. Venedik ise oldukça güçlü bir yapıdaydı ve Latin İmparatorluğunun kurulması en çok Venedik'in işine yaramıştı. İstanbul'dan rahatça ticari faaliyetlerini gerçekleştirmekteydi. Bizans'ın ortadan kalkmasından o kadar geniş ölçüde yararlanmıştı ki, Bizans'ın yeniden oluşmasına izin veremezdi. Venedik donanmasını da oldukça güçlendirmişti. Bunu üzerine Bizans, yapacağı tek şeyin başka bir ulus olan Cenevizlilere yaklaşmak olduğunu anlamıştı. Cenevizliler Venedik'in her bakımdan Doğu'da güç kazanmasından sonra ticari açıdan silik duruma düşmüş idi, Bizans'ta bu kullanarak Cenevizlilere yaklaşmıştır. Mihail Paleologos'un bu yaklaşma teşebbüsü Cenova için de uygun görünmüştür. VIII. Mihail Paleologos'un teşebbüsü ile Cenova'ya oldukça uygun görünmüş ve 1261'de Nimfeon'da bir anlaşma imzalanmıştır. Vakti ile Bizans'ın Venedik'e tanımış olduğu bütün imtiyazları, Bizans, Cenova için kabul etmiştir⁸⁸.

Bizans'ın Cenevizliler ile yaptığı anlaşma ile birlikte, donanmasını da Bizans'ın emrine vermişti. 24 Temmuz 1262'de, alınan ordu desteği ile Mihail Paleologos'un başkentin hemen çevresinde ordugah kurmuş olan birlikleri kımıldandılar ve hücumla geçtiler. İstanbul'u kolaylıkla zaptettiler. Şehir hiçbir zaman bu kadar kötü korunmamış idi. Zaten Latin baskısı İstanbul'da hüküm sürümeye başladıktan sonra, şehri

⁸⁷ Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. 2, s.385

⁸⁸ Bu imtiyazlar, bütün imparatorluk içinde serbest dolaşım ve oturma hakkı, ticaretin vergiden muaflığı bu müsaadelerin geri alınacak tüm eyaletleri ve bütün adaları kapsamı, İzmir'de bütün Cenevizlilere ait bir liman vücuda getirilmesi, Karadeniz'in Cenevizliler dışında tüm yabancı ticarete yasaklanması, Middli'de Kilse mensuplarıyla ve hakimleriyle gerçek Ceneviz sömürgelerinin kurulması idi, Aguste Bailly; *Bizans Tarihi*, c. 2, s.386; W.Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s.242-243-244

düşmanlarından yeterince koruyamamış ve vassal devletlerin isyanları ile zayıf düşmüşlerdi. İmparator Baudoin de bu yüzden, mücadeleyi bile denememiş ve kaçmıştır. Şehre giren Bizanslılar, Latinlerin yaptıklarını yapmamışlar ve ahaliyi kılıçtan geçirmemişlerdi.

VIII. Mihail, Anadolu'dan bütün imparatorluk halkına hitaben bir mesaj yayınlarken, bütün şan ve şerefini kendisine bıraktığı zaferden dolayı Tanrı'ya minnettarlıklarını bildirmiştir. Aynı zamanda ilk kararlarını da bildirmişti: Fransızların zaptettikleri bütün malikaneler eski sahiplerine ya da bunların mirasçılara geri verilecek idi ve İstanbul'un işçi halkı kenar mahallelere ve köylere başvurulmak sureti ile tekrar toplanacak idi. Kaçan Latin Kilise mensuplarının yerine Yunanlı kilise mensupları konulmuştur⁸⁹. Ağustos ayının başlarında İmparator, şehre girişini yapmış ve dönüşünün özellikle dini bir karakter arz etmesini istemiştir Bizans'ta özel bir sevgiye ve ibadete konu olan Bakire Meryem, istilacıları kovmuş ve onu meşru sahiplerine geri vermiştir. Daha sonra, taç giymesi için seçtiği Büyük Kilisede, geleneksel debdebe ve azamete törenler yapılarak taç giymiştir.

İstanbul'un geri alınması sadece önceki yılların siyasi ve askeri başarılarının bir sonucu olmuştur. Ancak, yeniden elde edilmiş bu büyük devlet olmak vasfı bir çok tehlikeleri de beraberinden getirmiştir. Devlet, yeni görevler ve yeni yükler yüklenmiş idi. Masraflar da artmıştı; şehir ise tahrip edilmiş, onarılmaya şiddetle ihtiyaç duyulmuştu. Latin hakimiyeti devri şehirde pek derin izler bırakmış idi. İtalyan denizci şehirleri ise Bizans surlarına hakim idiler; bunların kolonileri bütün devlet arazisine yayılmış ve Doğu Akdeniz havzasındaki adaların çoğu bunların hakimiyetine geçmiş idi. Yunanistan ise, hala Frankların hakimiyeti altında idi⁹⁰.

⁸⁹Aguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.2, s. 388; MV.Levtchenko, *Bizans Tarihi*, s.239; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 419

⁹⁰Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 417

3.1.1. Mihail Paleologos'un Roma Ve Batı İle İlişkileri

İhya edilmiş olan Bizans İmparatorluğuna karşı düşmanlık 13. yüzyılda Batı dünyasında hiç de az değildi. Latin İmparatorluğunun varlığında çıkarı bulunan bütün devletler ona düşman olmuştu. Böylece her an için yeni bir taarruz beklenebilir idi. Batı'daki Bizans düşmanı devletler ile Balkan devletlerinin bir ittifakı, ihya edilmiş bulunan Bizans için öldürücü bir tehlike teşkil ediyordu⁹¹. Bu tehlikeyi sadece mahirane bir siyasi manevra önleyebilirdi. Bu manevrayı da ancak VIII. Mikhail, yapabiliirdi.

Mihail Paleologos'un iki cepheli olan vazifesi, bir taraftan Batı devletlerini saldırı planlarını siyasi bir savunma ile suya düşürmek diğer taraftan da Epiros devletini ve Yunanistan'daki Latin kalıntılarını ortadan kaldırarak, eski Bizans topraklarında İmparatorluğun hakimiyetini yeniden sağlamak idi. Bunlardan ikincisinin başarıya ulaşması, ancak birincisinin de başarılı olmaya bağlı idi.

Bizans'a karşı hazırlanan taarruz planlarının merkezi, Sicilya idi. Sicilya'nın Bizans İmparatorluğu'nu fetih planları, ancak Papa tarafından desteklendiği takdirde gerçek bir itme gücü kazanabileceği için, Paleologos'lu hükümdarın en büyük gayreti daima Sicilya Krallığının Papalık ile uyuşmasını önlemeye yönelik olmuştur. Roma'da ise, yeniden kurulmuş Bizans Devletine karşı önceleri menfi bir hava hakim olmuştur. Papalık, İstanbul'un Roma Kilisesinin elinden çıkmış olmasını ve Latin devleti yerine tekrardan ayrılıkçı (*schismatik*) bir Bizans devletinin kurulmuş olması olayını da elbette kolayca hazmedememiştir. Papa IV. Urbanus (1261-1264) bu yüzden de, Yunanistan'daki Frankları Bizans'a karşı mücadelelerinde manen desteklemiş ve Bizans İmparatoru ile kurulmuş olan vaki ittifaklarından ayrılmak istemiş ve Bizans İmparatorunu da aforoz etmiştir. Ancak Papalığın Kral Manfred ile birleşmesine, Alman hanedanına karşı duyduğu eski nefret mani olmuştur. Manfred'in fetih planlarını desteklemek şöyle dursun, Papa IV. Urbanus, Staurer'lerin güney İtalya'daki hakimiyetlerine son vermek gayreti içinde olmuştur ve Sicilya Krallığını Fransa Kralının kardeşi Charle'd'Anjou'ya teklif etmiştir.

⁹¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 417

Mihail de, Roma ile Staufer hanedanı arasındaki anlaşmazlığı fırsat bilerek, Roma'ya yanaşmak imkanını bulmuş ve *union (birleşme)* vaadleri-Bizans'ın Roma'ya karşı başarılı yaklaşma siyaseti- sayesinde Papanın düşüncesinde değişiklik yapmaya muvaffak olmuştur⁹².

Papalığın Franklara teklifi üzerine, Provence kontu Charles d'Anjou Papalığın çağrısına uyarak İtalya'da görünmüş ve 26 Şubat 1266'da Beneventum yanında yapılan savaşta hem devletini hem de hayatını kaybeden Manfred'in yerini almıştır. Bizans devleti için yeni Sicilya ve Napoli kralı, Manfred'in hiçbir zaman olamayacağı çapta tehlikeli bir düşmanı olmuştur. Staufer hükümdarı Manfred Papanın düşmanıydı, ancak buna mukabil Franklardan Charles Anjou, papanın gözdesi olmuştur; böylece Bizans aleyhtarı saldırı planlarının Roma tarafından tamamen desteklenip hoş görülmesi tehlikesi belirmişti. Gerçekten Charles d'Anjou Papa ile anlaşma halinde ve onun huzuru ile 27 Mayıs 1267'de Viterbo'da İstanbul'dan kovulmuş Latin İmparatoru Baudouin II. ile bir dostluk ittifakı ve zapt edilecek Bizans İmparatorunun taksimi için bir anlaşma yapmıştır. Anlaşma gereğince kızını da onun ile evlendirecek idi⁹³.

Bizans İmparatorluğunun durumu fevkalade nazik bir durum halini almıştır. Ancak Mihail VIII. oyunu henüz bırakmamıştı. Bu sıralarda bile Papayı kazanmak ümidini kaybetmemiş ve nitekim Papa IV. Clemens, onun yeniden *union* müzakerelerine girişmek teklifini kabul etmiştir. Bu da gösteriyordu ki, Roma'nın ulaşmak istediği hedef, Sicilya Kralının gözüne kestirdiği Bizans devletinin zaptı değil, her şeyden önce Grek *schisma*'nın ortadan kaldırılması ve bundan sonra da Kutsal Ülkenin kurtarılması olmuştur.

1204'ten beri olup bitenler, aslında Bizans İmparatorluğunun işgaliyle kiliselerin birleştirilmesi işine hizmet edilemeyeceğini göstermiş idi. Roma'nın uzak görüşlü bir *Doğu politikası* Charles d'Anjou'nun fetih planları ile aynı olamazdı ve eğer IV. Clemens, bu planları destekler görünüyorduyorsa, Papa bunu Bizans İmparatorunu baskıya almak, kilise bakımından Roma'ya itaat arzına zorlamak maksadıyla yani,

⁹² Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 418

⁹³ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.420

Anjou politikasının değil, Roma siyasetinin zafere ulaşması için yapmıştır. Sonraları, IV. Clemens, ölüp de (1268), Roma'da uzunca bir süre Papa seçilmeyince becerikli İmparator Mihail Paleologos, Fransa Kralının şahsında kendisine bir destek bulmuştu. Çünkü aynı zamanın papaları gibi Aziz Louis (Saint Louis) de kutsal ülkenin inançsızlar elinden kurtarılmasını ve Katolik bir kilise başarısının kurulmasını gaye edinmişti. Bizans İmparatorunun elçi heyetleri ile bu fikrinde takviye edilen Fransa Kralı mücadelecı kardeşini Bizanslı Hıristiyanlara karşı savaşımdan alıkoymayı bilmiştir.

Charles d'Anjou 1270 yazında ona Tunus'a yaptığı Haçlı Seferinde refakat etmeye mecbur olmuş ve bu sayede Bizans'a karşı planlanmış olan teşebbüs tam anında durdurulmuş oldu. 1271 yılında nihayet Roma'da Papa seçimi yapılabilmiş ve Charles d'Anjou'nun bütün gayretlerine rağmen Papalık tahtına yine bir Fransız değil, bu sefer bir İtalyan, X. Gregorius çıkmıştır⁹⁴. Gregorius yakın Doğu'daki durumu çok iyi biliyor idi. Zeki gayretli ve dindar olan papanın, Doğu'da kilisenin durumunu düzeltmek için tüm çabasını harcamasını, beklenmişti. Kiliseler biriliği, Papalığın belli başlı kaygılardan bir haline gelmiş idi⁹⁵.

Papa X.Gregorius,. VIII. Mihail ile kilise birleşme işlerini görüşmek üzere bir konsil toplamak istemiştir. İkinci defa en uygun konsil yeri olarak *Lyon*'u seçmiştir. 7 Mayıs 1274'te Papa açılış nutkunda, belli başlı müzakere konularının; yeni bir Haçlı Seferi düzenleme, Rumlarla birleşme ve kilisede reform olduğunu bildirmiştir.

Bizans İmparatorluğu'nun temsilcileri, ancak 24 Haziran'da gelebilmişlerdi. Bu heyetin içinde, eski Germen'in Patriği, İznik Metropoliti Theohane, adalet bakanı George Acropolite ve iki yetkili vardı. Oldukça acele bir tarzda kiliseler arasındaki birlik ilan edilmişti. İmparator ve temsilcileri, Roma'nın önceliğini, *Filioque Araf* ve *Yedi Sakrament* inançlarını kabul eden bir " iman ikrarı" imzalamışlardır⁹⁶.

VIII. Mihail'in, kilise bakımından Roma'ya itaat arzından beklediği siyasi faydalar gerçekten de kendilerini bekletmemiştir. Papalığın baskısı ile Charles d'Anjou

⁹⁴Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 421-422

⁹⁵Francis Dvornik, *İznik'ten II.Vatikan' a Konsiller Tarihi*, (çev:Mehmet Aydın), Ankara.1996, s. 41

⁹⁶Francis Dvornik, *İznik'ten II.Vatikan' a Konsiller Tarihi*, s. 42-43

Bizans'a karşı planlanan fetih seferinden vazgeçmeye ve 1 Mayıs 1276'ya kadar sürecek mütarekeyi kabule mecbur olmuştur. Venedik de 1275 Martında Bizans İmparatorluğu ile anlaşmayı ve fakat sadece iki yıl müddet ile yenilemiştir. Daha önce güç bir savunma durumunda olan Bizans, yeniden inisiyatifi eline alarak her tarafta taarruza geçmiştir.

Bizans bir yandan kendisine düşman olan Batılı devletler ile ilişkileri kurmaya çalışır iken, bir yandan da Roma ile birleşme çabalarına girişmiş idi. Ancak dış siyasetteki bu çabalarından iç siyaset kötü etkilenmiştir. Bizans halkı, ruhani sınıfların büyük çoğunluğu ve özellik ile Ortodoksluğa taassup ile bağlı keşişlik müessesesi union adını bile duymak istemiyor ve imparatora büyük bir şiddet ile muhalefet ve mukavemet ediyorlar idi. Mihail VIII. ile Grek Kilisesinin ilişkisi daha önceleri de ciddi surette bozulmuştu⁹⁷.

VIII. Mihail, büyük bir güçlük ile nihayet bu sert Papayı makamından uzaklaştırmaya (1266) ve onun ikinci halefi Isephos'dan bir af (dispens) koparmaya muvaffak olmuş ise de, kilise mensupları ile halkın bir kısmı makamından atılan Arsenios'a sadakatini muhafaza etmiş idi. Böylece İmparator ve yeni kilise idaresi ile inatçı bir mücadele sürdüren Arseniosçu parti ortaya çıkmıştır. VIII. Mihail, Papaya itaat arz ve kilisesinden de Roma'nın üstünlüğünü kabul etmesini talep edince bütün ahaliyi kavrayan bir fırtına kopmuştur⁹⁸.

Yaşanan güçlükler, Patrik Isephos'un birleşmeyi (*union*'u) kabule ikna edilmemesi ve kilise idaresinde yeniden zorla değişiklik yapmak gerektiği ciheti ile daha da artmıştı. Patriklik tahtına, başlangıçta muhalefet ettikten sonra *union*'u kabul etmiş becerikli ve çok yönlü kabiliyetlere sahip, Khartophylaks Ioannes Bekkos çıktı. Şimdi birbirine düşman iki grup karşı karşıya idi: Grek-Roma *schisma*'ının yukarıdan verilen bir emir ile ortadan kaldırılması bu sefer bizzat Bizans devleti içinde derin bir *schisma* uçurumu yaratmış idi.

⁹⁷Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 425-426

⁹⁸Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 427

Eskiden beri Ortodoksluğu en kutsal varlığı olarak kabul eden ve Latin düşmanlığı etine kadar işlemiş bulunan Bizans milleti, ecdadının dinine ihanet eden İmparatora isyan etmiştir. İmparator ise, bütün bunları görmezlikten gelmiş ve devleti için kurtuluş addettiği *Union'a* sıkıca sarılmıştır. Tıklım tıklım dolu hapisaneler din adamı, din işleri ile ilgisi bulunmayan, avamdan ve yüksek tabakadan, hatta imparatorluk kanı taşıyan prenslerden bir çok kimseye mesken oldu; çünkü bütün halk tabakaları arasına girmiş ve bizzat imparatorluk ailesi kendi içinde parçalanmıştır. Bizans sınırları dışında bile imparatorun *Union* siyaseti ağır anlaşmazlıklar doğurmuştur. Mihail'in *Union'a* şiddet ile aleyhtar olan en sevgili kız kardeşi Eulogia (Íréne), kızı Bulgar Çarıçesi Maria'nın yanına gitmiş ve Bulgar Sarayı bu iki kadının etkisi ile imparator aleyhtarı entrikaların bir ocağı haline gelmiştir. Burada pek az sonra geçicide olsa durum değişmiştir⁹⁹.

Union'cu (birleşme) imparatora karşı Grek kısmî devletlerinde duyulan kin meş'um sonuçlar doğurmuştur. Epiros'un barışçı hükümdarı Nikephoros bile Paleologoslunun aleyhine geçmiştir. Kısa zaman önce Bizanslılar tarafından zapt edilen liman şehri Butrinto'yu işgal etmiş ve daha sonra da (1279) Charles d'Anjou'ya teslim etmiştir. VIII. Mihail'in eski düşmanı olup Batı devletlerine dayanarak yıllar boyunca Bizans İmparatorluğu ile mücadele etmiş bulunan Tesalya hükümdarı Ioannes, Ortodoks Greklerin başına geçerek, kendisine büyük sayıda iltihak eden Bizans *union* düşmanlarını etrafında birleştirmiştir. 1278 yılında Ioannes hatta imparatoru dini sapık olarak tel'in eden bir de konsil toplamıştır.

Bizans için, Roma ile birleşme çabaları kimi zaman başarılı sonuçlar verdi ise de, bu iç işlerinde halkın devlete karşı olan güvenini kaybetmesine neden olmuştu. Kendilerini şehirlerinden kovan ve türlü saldırılar da bulunan Latinlere karşı artık dostane bir ilişki kurmak, halk için mümkün görünmüyor idi. Batılı devletler de bu birlikten oldukça çekiniyorlar idi ve nefret ettikleri bir devletin Roma ile birleşme çabası bile onları çıldırtmıştı. Bu yüzden de XIII. yüzyılın sonları Bizans için tehlikeli dönemler ile geçmiştir.

⁹⁹Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 427

Roma- Bizans birliğini ayakta tutabilmek için ise sadece imparator değil; Papalık da ağır bir m¼cadele vermek zorunda kalmıştır. X. Gregorius'un l¼m¼nden sonra (1276) Roma'da, Sicilya Kralının n¼fuzu kuvvetlenen ve Roma-Bizans işbirliği duru vermişti. Daha sonra, Papa Nicholas III. (1277-1280), Roma'nın cihan ř¼m¼ll¼đe ulaşmak gayretine ve bununla "union" politikasına bir defa daha kuvvet ile sarılmıştır.

Batı d¼nyasında, Rudolf von Habsburg ile Charles d'Anjou arasında olduğu gibi Doğu'da da Anjou'lu h¼k¼mdar ile Bizans arasında b¼t¼n d¼nyevi kuvvetlerin üzerine Roma Kilisesinin cihanř¼mul kudretine ge¼irmek üzere, bir denge kurmaya gayret etmiştir. Onun Papalığı s¼resince, VIII. Mihail, kendisini Batı bakımından emniyette hissetmişti. Ancak bunu izleyen papalık se¼iminde Charles d'Anjou'nun n¼fuzu zafer kazanmış ve sahne tamamı ile değişmiştir. 22 şubat 1281'de Papalık tahtına, kudretli Sicilya Kralının oyuncağından başka bir şey olmayan Fransız IV. Martinus, çıkmıştır. Papalık st¼n hakem olmak mevkiinden vazge¼erek tamamı ile Anjou'nun f¼tuhat politikası hizmetine girmiştir. Papanın himayesinde Charles d'Anjou ve ismen Latin İmparatoru, II. Baudouin ile Paleologos'lu tarafından zorbaca ele ge¼irilen Roma İmparatorluğu'nun ihyası için bir anlaşma imzaladılar. VIII. Mihail'in union (birleşme) siyaseti b¼ylece tamamı ile bozulmuş ve istenilen birlik sağlanamamıştır. Bizzat Roma adına ayrılmış idi. Batı devletleri Bizans'a karşı m¼cadele için birleşmekte idiler.

XIII. y¼zyıl biter iken Bizans Kilisesi için, Roma ile yakınlaşma ve birleşme çabaları da bitmiştir. XI. y¼zyılda başlamış olan kilise ayrılığı bu y¼zyılda daha bir kesin olmuş hatta bu ayrılık artık öyle bir u¼urum yaratmıştır ki, Doğu ve Batı halkının birbirine karşı b¼y¼k nefret duymasına sebep olmuştur. VIII. Mihail'den sonra gelen imparatorlar, artık *union* fikrini devam ettirmenin çok yanlış olduğunu anlamışlar ve tamamı ile Ortodoksluğu ve kiliselerini geliştirecek kararlar almıřlardır¹⁰⁰. Bundan sonra Bizans Kilisesi, Bizans yıkılana kadar varlığını g¼çlü tutmaya çalışmıştır.

¹⁰⁰Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 428

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİZANS KİLİSESİ VE KİLİSE TOPLUM İLİŞKİLERİ

Bizans Kilisesi, Hıristiyanlığın, Ortodoks mezhebine mensup bir kilisedir, ve dolayısı ile devlet ve halk tabanı da bu inanca göre hareket etmiştir. Siyasi olarak Bizans Kilisesinin meydana gelişini ve Roma Kilisesi ile ilişkilerini bir önceki bölümlerde vermeye çalıştık Bu bölümde de Bizans Kilisesini yapı olarak; devlet ve toplum ile olan ilişkilerine, Ortodoksluk inancının özelliklerinin Bizans'ta yaşanmasına ve bu inancın Bizans'taki yapısına değinmeye çalışacağız.

1. ORTODOKS KİLİSESİ VE BİZANS

Roma İmparatorluğu'nun Doğu-Batı biçiminde ikiye ayrılması beraberinde ciddi din bilimsel tartışmaları da doğurdu. Hıristiyanlık öğretisindeki bazı kavramların farklı olarak yorumlanması üzerine, iki ayrı din görüşü ortaya çıktı. İ.S IV. yüzyıldan bu yana Bizans Kiliselerince hazırlanan Ortodoksluk ancak IX. yüzyılda bağımsız bir mezhep olabilmıştır¹. Ortodoks Kilisesinin inanç esasları ise, tarih içinde yapılan ilk yedi konsilin oluşturduğu temeller üzerine oturmuştur².

Ortodoks kelimesi, Yunanca “*doğru görüş ve inanç*” anlamına gelir³. Bu mezhebi, (Ortodoksluk)⁴ temsil eden Kiliseye Ortodoks Kilise dendiği gibi Şark, Yunan ve Rum Kilisesi de denmiştir⁵. Temel olarak Ortodoks Kilisesinin inanç esasları (kredo) ise, Baba, Oğul ve Kutsal Ruhan oluşun teslis anlayışına dayanmaktadır. Ortodoks inancına göre tesliste tam bir uyum vardır. Teslisin birinci ve ana unsuru *Tanrı (Baba)*dır⁶. Teslisin ikinci unsuru, *Oğul* olan *İsa Mesih'tir*⁷. Ortodoksluğun kuramsal inançlarının başında, *Oğul'un* yaratıldığı ve kutsal üçlemenin bağışlatmak için çarmıha gerildiği inancı vardır. Bu Kefaret işlemine de yaptığı ayinler ile kilise devam

¹ Yalçın Kaya, *Hıristiyanlık 2000 Yaşında*, İstanbul, 2000, s. 82

² Mustafa Baş, *Kuruluşundan Günümüze Türk Ortodoks Kilisesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s.106

³ Hasan Karaköse, *Ortaçağ Tarihi*, Ankara, 2002, s.253

⁴ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (Çev: Ali Berktaş), c. 2, İstanbul, 2003, s. 454

⁵ Ahmet Kahraman, *Dinler Tarihi*, İstanbul, 1976, s. 192

⁶ Mustafa Baş, *Kuruluşundan Günümüze Türk Ortodoks Kilisesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s.107

⁷ Mustafa Baş, *a.g.e*, s. 108

etmiştir⁸. Teslisin üçüncü unsuru ise, *Kutsal Ruh* (Ruhu'l-Kudüs)'tur. Kutsal Ruh'un menşei Ortodoks alemi ile Katolik alemi arasında problem olmuştur. Katolik Kilisesi, Yuhanna'daki "Ruh Baba'dan çıkar" sözüne "*Flioque*" yani "ve Oğuldan" kelimesini ilave etmiştir. Bu durum Yuhanna İncilinde şöyle ifade edilmektedir: "Babadan size göndereceğim Tesellici, Babadan çıkan hakikat Ruhu geldiği zaman, benim için o şahadet edecektir". Ortodokslar, ise Kutsal Ruh'un Oğul aracılığı ile Baba'dan çıktığına inanmaktadırlar⁹.

Teslis inancını dışında ayrıca Ortodoks Kilisesi, A'raf, Meryem'in bir erkek ile münasebette bulunmadan gebe kalışını ve Papanın yanılmazlığı gibi görüşleri de reddeder, papazları da evlenirler. Tapınış eski usullere uygun olarak her memleketin kendi dilinde yapılmaktadır. Halk, şarap ve ekmek ile komünyon yapabilir¹⁰. Ekmek Şarap ayininde (Evharistiya), Batı Kilisesinde mayasız ekmek, Doğu Kiliselerinde ise, mayalı ekmek adeti yerleşmişti¹¹.

Ortodoks inancında, kutsal resimlere (ikona) saygı duyulur, ancak tapılmaz. İkonalara olan saygıdan dolayı diğer Hıristiyan mezhepleri tarafından zaman zaman puta taparlık ile suçlanmışlardır Alfa, Omega harfleri, haç ve balık kutsal simgeleridir. Ortodokslar Katoliklerin aksine cehenneme inanmazlar, boşanma ve evlenme serbesttir¹². Ortodoks ibadetleri, ferdi veya toplu çeşitli şekillerde yapılmaktadır.

Bizans Kilisesinin kendi içinde yükselmeye başlaması ve Doğu'da pek çok yerde Ortodoks inancının yayılmaya başlamasından sonra, kilise de kendi içinde hiyerarşik bir düzen ile oluşmaya başlamıştır. Ortodoks kilisesinin tüzüğünün ayrıntıları değilse bile

⁸ Yalçın Kaya, *Hıristiyanlık 2000 Yaşında*, İstanbul, 2000, s. 82

⁹ Kutsal Ruh(Ruh'ül Kudüs), herhangi bir şaibe ile lekelenme ihtimali olmayan, mukaddes ve temiz ruhvahiy meleği Cebrail (a.s) demektir, Bkz; İsa Tatlıcan, *Hıristiyanlığın Gizli Tarihi*, İst. 2005, s288; Mustafa Baş, a.g.e, s. 111-288; Nurettin Turgay, *Ruhu'l-Kudüs*, www.sevde.de/islam_Ans/R/60.htm s.1/2

¹⁰ Ahmet Kahraman, *Dinler Tarihi*, İstanbul, 1976, s. 192; Felicien Challeye, *Dinler Tarihi*, s. 200

¹¹ Ahmet Hikmet Eroğlu, " Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *A.Ü.İ. Fak. Dergisi*, c. XLI, Ankara, 2000, s. 316

¹² Yalçın Kaya, *Hıristiyanlık 2000 Yaşında*, İstanbul, 2000, s. 83; Özkan Ertuğrul, *Bizans Kültürü*, İstanbul, trz, s. 25

¹³ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, (Çev: Bilgi Altınok), İstanbul,2001, s. 61; Günay Tümer; "Çeşitli Yönleri İle Din", *A.Ü.İ.Fak. Dergisi*, c.28, Ank. 1986, s. 265

temel ilkeleri IV-V. yüzyıllarda saptanmıştı, fakat bütün Bizans dönemi süresince küçük uyarlamalar yapılmaya devam edilmiştir¹³.

Kilise tarafından önce beş patriklik oluşturulmuştur. Bunlar, Roma, Antakya, İskenderiye, Kudüs, Konstantinopolis. Ancak, Roma ile olan zaman içindeki ayrılıklardan sonra Roma Papalık olmuş ve Doğu kiliselerinden ayrılmıştır ve dört patriklik İstanbul baş olmak üzere ayrılmıştır¹⁴. Bizans Kilisesi, üç bölüme ayrılmıştı. Öncelik ile yüksek nitelikli bir üst ruhban sınıfı vardı; bunların bir bölümü keşişlikten, diğer bölümü ise üst düzey yönetim mevkilerinden gelir idi ve hemen hemen hepsi de antik kültüre hayran bir aristokrasiye mensuptu. Daha sonra halkın din işlerine bakan bağımsız bir alt sınıfta din adamlığı, genellik ile köylüler arasında babadan oğla geçer. Son olarak keşişler vardı¹⁵.

1.1. Bizans Kilisesi Ve Dini Görevlileri

1.1.1. Patrik Ve Kilise Kurumu

Bütün Hıristiyan dünyasında Kilisesinin kendi içinde kapalı bir kuruluş düzeni vardır. Bu düzen kilise görevlilerinin sıralandığı aşamalara göredir. Hıristiyan dininde ruhban sınıfı olduğundan ötürü, görevliler belirli bir hiyerarşiye göre dağılmıştır. Bu düzende, Ortodoks Kilisesinde ayrı Katolik Kilisesinde ayrıdır. Katolik Kilisesinde en yetkili dini görevli Papa, Ortodoks Kilisesinde de en büyük yetkili “Patrik”tir¹⁶.

Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde, M.S.III. asrın sonuna doğru Papa unvanı, ilk havarilerden St. Peter’in makamının Roma’da bulunuşu sebebi ile Roma Patriklerine verilmiştir. Bizans Devletinin bağımsızlığını ilanından sonra, Patrik unvanı Konstantinopolis Kilisesi ve diğerlerince de muhafaza edilmiştir. Roma patrikleri ise, Papa unvanını kullanmaya devam etmişler ve kendilerini daha üstün görmüşlerdir. Doğu Hıristiyanları arasında Patrik unvanının, Roma Katolik Kilisesinin başındaki Papa kelimesinin karşılığı olarak kullanıldığını ve onun misyonunu üstlenmiş olduğu

¹³ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, (Çev: Bilgi Altınok), İstanbul,2001, s. 61; Günay Tümer; “Çeşitli Yönleri İle Din”, *A.Ü.İ.Fak. Dergisi*, c.28, Ank. 1986, s. 265

¹⁴ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, (Çev: Bilgi Altınok), İstanbul, 2001, s. 61

¹⁵ Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, İstanbul, 2001, s. 123

¹⁶ Komisyon, “Hıristiyanlık”, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul, trz..., c.2, s.313

söylenbilir. Ortodoks Kiliselerinin başkanlarına V.Yüzyıldan beri “*Patrik*” adı verilmişti. Patrik kelimesi, genelde Yunanca aslı *Patrician* olan ve *asilzade* anlamına gelen patrik (kaf ile yazıldığında) kelimesi ile karıştırılmıştır¹⁷.

Patrik, Ortodoks Kilisesinin en yüksek ve en yetkili kişisidir, dolayısı ile Bizans içindeki konumu da o derece önemlidir, çünkü bu makamdaki Konstantinopolis Patriği, Bizans’ın hem siyasi hem de dini alanda Roma ile olan yarışında ilişkileri de yönlendiren önemli bir faktör olmuştur.

Kilise işlerine göre, patrikler genelde seçim ile işbaşına geliyorlar idi. Diğer din adamları ise, patrikler tarafından tayin ediliyorlar idi. Patriklik seçimlerine katılabilmek için yaş sınırı vardı. Patrikler genelde seçildikten sonra İmparator tarafından da onaylanır idi¹⁸. Yüksek din görevlileri buyruğu üzerine, Aya Sofya Kilisesi’nde toplanan metropolitler, İmparatora üç aday sunarlar; eğer İmparator bunların üçünü de reddeder ve kendi adayını öne sürer ise, metropolitler kurulu, yalnızca bu adayın patrikliğe layık olduğunu kabul etmek ile yetinirlerdi. Senatonun ve rahiplerin huzurunda İmparator yeni seçilen Patriğin,” *Tanrı’nın ve imparatorun adayının*” da kilisenin izlediği siyasette ve din görevlilerinin seçiminde bir etkisi vardı ve bu durum, Doğu devletinin birliğini güçlendirmeye yaramış idi¹⁹. Kilisenin en yüksek görevlilerinin kutsallıklarını belirtmek bakımından ancak, *hosios* ya da *hogios* (aziz, ermiş) unvanlarını kullanmaya hakları olmasına karşılık, *deios* yani *Tanrısal* unvanı ancak İmparatora ayrılmış idi²⁰.

Bizans zamanında Konstantinopolis Patriği, büyük bir debdebe içinde yaşamakta idi. Aya Sofya Kilisesi’ndeki ve ona bitişik yapılardaki çok sayıda yapıları vardı. Konstantinopolis Patriği, Katedralde sabah ayinini yaptıktan sonra dairelerinden birinde kahvaltı etme alışkanlığında idi. İmparatoru sık sık burada ağırlar idi. Kutsal Sinod diye bilinen ruhban sınıfının oluşturduğu meclisin yardımı ile kilise işlerini yönettiği bir şer’i

¹⁷Levent Öztürk, *Asr-ı -Saadetten Haçlı Seferlerine Kadar İslam Toplumunda Hıristiyanlar*, İstanbul,1998, s. 61; Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Ankara, 1988, s. 188

¹⁸Levent Öztürk, a.g.e., s. 64

¹⁹G.L Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi*, (Çev: Mete Tunçay), İstanbul, 1997, s. 26

²⁰G.L Seidler, a.g.e., s.24

bürosu ve konferans salonlarına da sahip idi. Önceleri yalnızca Konstantinopolis Piskoposları bu meclise hizmet etme yetkisine sahiptiler, fakat kilisenin toprakları, onları piskoposların sorumluluğu altındaki piskoposluk görev bölgelerine ayıran metropolitlerin başında bulunduğu metropolice ismi verilen bölgelere bölündükten sonra, hem metropolitler ve hem de başına buyruk (auto- kephalos ya da kendi kendine yöneten) piskoposlar da bu meclisin toplantılarına katılmaya çağrılıyor idi. Metropolitler bu göreve kutsal sinod tarafından kendisine verilen üç isimlik listeden Patrik tarafından seçilerek atanıyorlar idi. Metropolitler de piskoposlarını benzer yollar ile yerel Sinodların hazırladığı kısa listelerden seçerek atıyorlardı. Yine de bazı piskoposlar doğrudan doğruya imparator tarafından atanırlardı ve bunun için metropolitin yarısı yetkisinin dışındaydılar²¹.

Patriklik, Bizans dini hayatında çok önemli bir yerde idi ki, Patriğin mahkemesinin kararlarına karşı gidilebilecek bir üst mahkeme de yoktu. Başka bir mahkeme onun bulgularını düzeltemezdi, çünkü onun kendisi kilise mahkemelerinin temeli ve kökeniydi (arkhe). Bütün kilise mahkemeleri ondan kaynak alır ve hepsi ona döner, onda sona ererlerdi; ama o herhangi bir başka mahkemeden kaynak almaz ve herhangi bir başka mahkemeye dönmez, onda sona ermezdi. Bu mahkeme yalnız ruhani olarak ve kendisi tarafından denetlenirdi²².

Patrikler, İmparatora, İmparatorluk tacını giydirme görevi ile de üstünlüklerine üstünlük katmıştır. Taç giyme töreni sırasında, İmparatora taç giydiren Patriğin devletin iradesini temsil ettiği düşünülmüş, kutsal yağma ile imparatorluk erkinin Tanrısallığı gösterilmiş idi. İmparatorlar, saygınlıklarını anlatmak için ayrıca Latince *augustus* unvanına karşılık Yunanca *deios* (*Tanrısıl*) sözcüğünü de kullanılmış idi²³.

İmparator olmak isteyen kişi, İmparatorluğunu halk gözünde meşrulaştırmak için, Patriğin onu kutsamasına ihtiyacı duymuştu. Bu Batıda Papanın Krala taç

²¹ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, (Çev: Bilgi Altınok), İstanbul, 2001, s. 63

²² Ernest Barker, *Bizans Siyasal ve Toplumsal Düşüncesi*, (çev: Mete Tunçay), İstanbul, 1995, s. 109

²³ G.L Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi*, (Çev: Mete Tunçay), İstanbul, 1997, s. 26

giydirmesi ile karşılaştırılmıştı.. İmparator, kendi başına imparatorluğunu ilan eder iken aynı zamanda din görevlilerinin ve de ordunun desteğini de görmek zorunda idi. Bizans'ın ilerleyen dönemlerinde bunun iyice farkına eden bazı Patrikler, zaman zaman, İmparator ile uzlaşmadığı konularda bu güçlerini koz olarak da kullanmışlardır.

Bizans'ta Patrik ve Patriğin özelliklerine dair bilgilere *Titulus III*'de değinilmiştir ki bunlar; 1-Patrik, doğruyu örnekleyen eylem ve sözler ile *Mesih*'in canlı ve yaşayan bir benzeridir. 2-Patriğin amacı, önce, Tanrı'dan emanet aldıklarını dini bütünlükte ve yaşam ayrılıklığında korumak; bütün sapkınları elinden geldiğince kilisenin doğru yoluna (Ortodoksluğuna) ve birliğine çevirmek; son olarak da parlayan, en açık ve hayran edici işlerinin esinlediği huşu ile inançsız olanları inanca getirmek, 3-Patriğin taşınması gereken nitelikler, bir öğretmen olması ve yüksek ve aşağı bütün insanlara eşitlik ile ve yan tutmazlık ile davranması; kuralların önünde Kilise öğretilerinin doğruluğu ve savunması adına sesini yükseltmesi, utanıp sıkılmasıdır. 4-Bütün metropolitliklerin ve piskoposlukların, bütün manastırların ve kiliselerin denetimi ve gözetimi, ayrıca yargılama, mahkum etme ve aklama hakkı kendi patriğine ayrılmıştır. Konstantinopolis'teki başkanın, öteki tahtların alanı içinde daha önce kutsanmış yerlerde haç koymaya hakkı vardır. Ayrıca, öteki tahtların egemenlik alanları içinde anlaşmazlıklar baş gösterince, bu gibi anlaşmazlıkları inceleyip karara bağlamak ve sorunları sonuçlandırma hakkı da on aittir. 5-Bütün kiliselerde her türlü ruhani sorunun gözetimi Patriğe ayrılmıştır²⁴.

Bizans'ta devlet idaresinde her ne kadar İmparator en yetkili kişi olsa da, zaman zaman Patrik de söz sahibi olabilmiş bir şahsiyetti. Hiçbir mezhebe mensup olmayan serbest ruhban sınıfı ile, son söz, her zaman imparatorlukta kalmıyordu. Salâhiyetinin hükmü, kilisede oynadığı rol, ona itaat eden keşiş ordusunun icra ettiği siyasi nüfuz ve kudretin ona ilham ettiği geniş ihtiraslar ile, İstanbul Patriği aslında korkulacak bir şahsiyetti. Hükümete sadık bir patrik, ne kadar büyük hizmetler görebilir ise, hasım bir Patrik de o surette garip bir tehlike idi ve muhalefeti, bizzat imparatora bile bozgun

²⁴ Ernest Barker, *Bizans Siyasal ve Toplumsal Düşünüşü*, (çev: Mete Tunçay), İstanbul, 1995, s. 105-106

verebilirdi²⁵. Ancak yine de tam manası ile Patrik birinci derecede etkili güç olamamıştır. İmparator, dini işler de dahi üst makam sayılacak derecede kendini üstün görmüştü. Patrik atanırken dahi şöyle ilan edilmiştir; ”Bu adam Tanrı’nın lütfu ile ve Tanrı’nın lütfundan kaynaklanan bizim İmparatorluk yetkinde Konstantinopolis Patriği olarak atanmıştır”²⁶.

Bizans’ta kökü Roma Païen devletine kadar giden dini-siyasi bir kurum vardı: Bu, *Pontifex Maxsimus* yani Büyük Rahip’ti. Büyük Rahip, tek Tanrılı dine geçerken Hıristiyanlaşmış ve her dönemde olduğu gibi İmparatorun icraatına uhrevi-dini gerekçeler arayan bir kurum niteliğini savunmuştu. Bu sebepten, Bizans’ta Patrik, İmparatorun yanında yer almış, monarkın icraatının, Baba-Oğul-Kutsal Ruh inancına uygun olduğu hususunda fetvalar vermiştir. Zaman zaman da, güçlü Patrikler çıkarak İmparatoru oyuncak haline getirmiştir. Bugün Ortodoks Kilisesinin siyasette ağırlığının olması bu geleneğe kökenini dayandırmasındandır²⁷.

Bizans Patrikleri, kendi güç sistemi ile İmparatorluk zayıf düştüğünde dahi Kiliseyi güçlü tutabilmişlerdir. XI. yüzyılda Patrik Kerullarios, Kiliseyi taçtan daha önemli kılma girişiminde bulunmuş, ancak bunda başarısız olmuştu; ama çabaları Kilisenin saygınlığını da arttırmıştı; öyle ki, Osmanlı Türklerinin, sürekli Batı’ya doğru ilerlemeleri ile İmparatorun saygınlığı ve gücü azalırken, Kilisenin gücü ve saygınlığı sarsılmamıştır²⁸.

Doğu İmparatorluğu’nda Kilise gücünü gösterebilmiş ve ruhani bağımsızlığını koruyabilmiş olsa bile tümü ile devlet ile kilise iç içe geçmiş ve yaşayışında onun ile sıkı sıkıya bütünleşmişti. İmparatorluk ile Patrik zaman zaman anlaşmazlığa düşebilirdi; fakat genel görünüş, iyi geçinen bir çift başlı düzendi (diarşi)²⁹

²⁵ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çeviren: Cevdet R. Yularkıran), İstanbul, 1939, s. 108

²⁶ Tamara Talbot Rice, *Bizans’ta Günlük Yaşam*, (Çev: Bilgi Altınok), İstanbul, 2001, s. 61

²⁷ Niyazi Öktem, “Din-Devlet İlişkilerinde Sosyal Olgu ve Hukuk İkilemi”, *Din-Devlet İlişkileri ve Türkiye’de Din Hizmetlerinin Yeniden Yapılanması/Uluslararası Sempozyum*, Cem Vakfı (Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Vakfı) yay. 2, s. 78

²⁸ Tamara Talbot Rice, *Bizans’ta Günlük Yaşam*, s. 61

²⁹ Ernest Barker, *Bizans Siyasal ve Toplumsal Düşünüşü*, (çev: Mete Tunçay), İstanbul, 1995, s. 26; Georg Ostrogorsky, “Bizans İmparatoru ve Hiyerarşik Dünya Düzeni”, (Çev: Özden Arıkan), *COGİTO, Bizans*, Yapı Kredi Yay. S.17, İstanbul, 1999, s.61

Bizans Kilisesi, bir Kaesarizm ya da Erastianizm sistemi altında yaşayan ve işleyen yahut ruhani sorunlarda dünyevi gücün üstünlüğünü kabul eden bir kilise de değildi; İmparatorluk ile yakından ilişkili olmak ile birlikte, İmparatorluğun yarattığı bir kurum değildi, ondan bağımsız olarak kendi geleneğine dayanan ve kendi kuralları ve Patriği aracılığı ile yine bağımsız olarak görüşlerini dile getiren, İmparatorluğa paralel bir yapı düzeniydi³⁰.

1.1.2. Kilise İçindeki Diğer Dini Görevliler

Ortodoks Kilisesindeki en yetkili kişi Patrik idi, öteki görevliler ise, Patrikten sonra; Metropolit, Despot, Papaz gelmekte idi. Papaz, kilise kuruluşunda Ruhban sınıfının en küçük görevlisidir³¹. Her şehirde yerleşmiş piskoposun maiyetinde, yardımcıları olan bir papazlar gurubu vardır³².

Diokenezlerin başında, şeklen bütün inançlılar tarafından gerçekte ise, metropolitin ve Patriğin onayı ile o diokenezin rahiplerince seçilen piskoposlar vardı. Piskoposlar, yetkileri birer ili kapsayan metropolitlere bağlıydılar, metropolitlikler de beş Patriğin, Roma, Konstantinopolis, Antakya, Kudüs, İskenderiye Patriklerinin birimlerini oluşturuyorlardı³³.

Piskoposlar ise rahiplerden seçilirdi. Piskoposluğa uygun olabilmesi için bir rahibin otuz beş yaşını geçmesi ve Mezmurlar Kitabını ezbere söylemesi gerekiyordu; aynı zaman da iyi bir eğitim görmüş olması gerekmekte idi³⁴. Cemaatin şefi ve reisi olan piskopos, bütün yetkileri elinde toplamıştır. Müminler kuruluna başkanlık eder, papazlarla yardımcılarını ve astlarını o tayin ve takdis ediyordu. Kilisenin mallarını idare ediyor, yoksullara sadaka dağıtıyordu. Çömezlerle müstakbel papazların eğitimini idare ediyor, Müminler topluluğu önünde vaazlar veriyor idi.

³⁰ Ernest Barker, *Bizans Siyasal ve Toplumsal Düşünüşü*, (çev: Mete Tunçay), İstanbul, 1995, s. 45

³¹ Komisyon, "Hıristiyanlık", *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul, trz., c.2, s.313

³² Charles Seignobos, *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, (Çev: Semih Tiryakioğlu), İst. 1960, s.77

³³ G.L.Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi*, (Çev. Mete Tunçay), İstanbul, 1986, s. 27-28

³⁴ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, (Çev: Bilgi Altınok), İstanbul, 2001, s. 63

Vaftiz ile komünyon de dahil, bütün takdisleri yalnız o yapmakta idi. İmparatorluk makamlarına karşı cemaati o temsil ediyordu³⁵. Bizans İmparatorluğu'nda, Piskoposlar toplumsal ve kamusal işlevler de görürlerdi; İmparatorluk yasalarını ilan ederler, ayrıca hastaneler (nosokhemia), yetimhaneler (orphanotropheia), yaşlıhevleri (gerontokomeia), ve hanlar (ptokhotropheia) işletirler idi³⁶.

İlk başlarda, karısı bir manastırda rahibe olarak yaşamak üzere kendisini terk etmiş olması koşulu ile evli bir erkek yüksek mevkiler için uygun sayılıyor idi; fakat çok geçmeden yalnızca keşişlerin piskopos ya da metropolit olabilecekleri veya en yüksek mevki olan Patrikliğe yükselmek için uygun oldukları düşünölmeye başlanmıştır³⁷.

Kırsal kesim, daha çok papazların bulunduğu bölgelerdendi. Resmi adı ile papazın ruhani çevresi denen kilise tarafından çizilmiş bölgeler olmasa bile köy, ayin yeri ile itaate açık olan ya da vaaz yeri olarak kullanılan kilisesi ile din adamları ile bir Hıristiyan topluluğudur, aynı zamanda köy kiliselerinde hizmet verenler başka gelir kaynakları olmadığından papazlığın yanında çiftçilik yapar, kuşaktan kuşağa aktarılan toprağı işlerdi. Yarı zamanlı papazlık yapanların sayısı az da değildi; iki yüz nüfuslu bir köyün iki ya da üç papazı olurdu.

Yetkileri babadan oğla geçen, papazlık nitelikleri tartışılır olan, halktan gelme bu din adamları topluluğı, köy halkının dinsel gereksinimlerine tam anlamı ile karşılık veremezler idi. Komşu ya da civar köylerinin iyi kalpli koruyucu ruhları sayılan bu tür aziz adamların çoğı köylerin çevresinde otururdu³⁸. Çekirgeleri kovmaları, ırmağı yatağına geri sokmaları ya da kuraklık zamanlarında yağmur yağdırmaları için bunlardan yardım istenirdi; bu kişilere en çok da toprak kazıldığında ortaya çıkan İblisleri kovmaları için başvurulurdu. Köy halkının içinden çıkan bu azizler, köylünün derdini de dinlerdi.

³⁵ Charles Seignobos, *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, s.58

³⁶ G.L.Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi*, s. 28

³⁷ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, s. 64

³⁸ Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, s.92

Böylelikle İmparatorluğun dört bir yanında birkaç küçük tarla ile çevrili vakıf arazilerinde birçok köy manastırı ortaya çıkmıştı. Hayatta kalma umutları fazla olmasa da, bunlar buğday tarlaları ya da üzüm bağları gibi kırsal manzaranın bir parçası olmuşlardı³⁹.

Köy papazı gerektiğinde, hiç kuşkusuz saban veya çapa kullanmaktan kaçınmaktaysa da, esas geçimini köyün senyörünün köylülerden toplamasına izin verdiği bazı küçük ödentilerden sağlamakta idi. Müminlerin sadakalarının biriktirilmesiyle meydana getirilen, satıcının ruhunun selameti için yapılan duaların fiyatı yerine geçtiği alımlarla arttırılan, büyük kiliselerin mal varlığı veya daha iyisi azizlerin mal varlığı öz olarak senyörial nitelikteydi. Böylece, dinsel cemaatlerin veya kilise kodamanlarının elinde, bazen bir eyalet büyüklüğüne ulaşan muazzam servetler meydana gelmiştir. Böylece kilisenin büyükleri, her düzeyde ve çok sayıda laik bağımlının patronu haline gelmişlerdir⁴⁰.

2. BİZANS KİLİSESİ VE MANASTIR KURUMLARI

Manastır kurumu, Bizans toplumunu tanımlayan en önemli özelliklerden biri idi ve yaşam pratiği içinde birçok bakımdan, İmparatorluğun tebaası olan herkesi etkilemiş bir dini kurumdu⁴¹.

2.1. Manastır Yaşamının Kökenleri

Uzun tarihi boyunca Bizans toplumunun her kademesini derinden etkilemiş olan bu kurumun kökenini tespit etmek için İmparatorluğun ilk yüzyıllarına bakmak gerekir. Manastır yaşamının ortaya çıkışı, Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın yayılması ile yakından ilişkilidir; ilk keşişler, Hıristiyanlara yönelik zulmün son evrelerini içeren III. Yüzyıl sonlarında ortaya çıkmıştı. Sonraki yüzyılda, İmparator Constantinus'un Hıristiyanlığı kabul etmesinden hemen önceki evredir bu...

³⁹ Michel Kaplan, a.g.e., s.93

⁴⁰ Marc Bloch, *Feodal Toplum, trz...*, Savaş yay., s.435

⁴¹ Alice-Mary Talbot; "Bizans Manastır Sistemine Giriş", (Çev: Özden Arıkan), *Cogito*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, S.17, s.161

“Manastır” sözcüğü Yunanca bir kelimedir ve *tek başına yaşamak* anlamındadır; nitekim ilk keşişle, tek başına yaşayan birer münzevi idi. Dini bütün Hıristiyanlar, baskı ve zulümden kurtulmak için çöle sığınır, orada rahatsız edilmeden ibadetlerini yerine getirerek çilekeş bir hayat sürdürebilirlerdi. Geleneksel anlatıya göre bu çetin hayat tarzını benimseyen ilk kişi, Paulus adında biri idi (Havari Pavlus ile karıştırılmaması için İlk Münzevi adı ile anılır).

Kendisinden genç bir çağdaşı olan Aziz Antonios çok daha fazla tanınmaktadır. Paulus yalnız yaşamıştı; oysa Antonios’un yanına müritleri akın etmiş ve böylece keşiş toplulukları gelişmeye başlamıştır. Keşişler hafta içinde ayrı ayrı hücrelerde kalıyor, dua edip hasırdan şilteler yapıyorlardı; hafta sonunda ise ibadet için toplanırlardı. Bu tür manastır topluluklarına *Larva* adı verilirdi⁴².

IV. yüzyılın başlarında insanlar Antonios’u örnek alarak çöle koşmuşlardı. Hıristiyanlığın kuruluşu ile birlikte manastır yaşamının çöküşe geçmesi beklenebilirdi, çünkü ilk başlarda çok sayıda keşiş, baskılardan kaçarak çöle sığınmıştı. Artık Hıristiyanlık hoş görülmeye başlanınca keşişlerin sayısı daha da artmıştır. Birçok Hıristiyan, artık inançlarının yeterince sınanmadığı hissine kapılarak kendi çetin sınavını kendi yaratmak üzere çöle çekilmeye başlamıştır. Üstelik sadece erkekler değil, kadınlar da münzevi oluyordu.

Hıristiyanlar, artık uhrevi olmayan sebeplerle de, sözgelimi vergiden ve askerlikten kaçmak için keşişliğe yönelince sorunlar başlamıştır. O kadar çok genç çöle çekilmişti ki, sonraları, IV. yüzyılda bir İmparator, kamusal görevlerinden kaçmak için manastırlara sığınan keşişlerin buralardan çıkarılması için emir vermiştir.

Larva’larda yaşayan münzevilerle keşişlerin yanı sıra 300 dolaylarında Mısır’da başka bir manastır sistemi gelişti. Bu “Ortak Yaşam” adlı bir tarikat manastırı idi. Yukarı Mısır’da, Teb ile Luksor’un hemen kuzeyinde, son derece örgütlü bir yapı göstererek gelişen bu manastır sisteminin kurucusu, Pakhomios idi⁴³.

⁴² Alice-Mary Talbot, a.g.e, s.163; G.L.Seidler, a.g.e., s. 164

⁴³ Alice-Mary Talbot, a.g.e, s.164

Pakhomios tarzı manastır, sonraları Akdeniz'in doğusunda da batısında da gelişen bütün manastırların modeli oldu, ama Doğu Ortodoksluğuna özgü Basileios ve Batı'daki Benedik'ten manastırlarının gelişimini etkiledi. "Basileios" manastır sistemine adını veren kişi, Doğu Kilise Babaları'ndan Kaisareialı (Kayseri), Aziz Basileios'tu ve klasik gelenek ile Hıristiyan inancı arasında bir sentez yaratarak önemli bir rol oynamıştı. Bu sentez Bizans İlahiyatının temel dayanağı oldu. IV. yüzyıl ortalarında Basileios, Kapadokya'da kurduğu manastır için hazırlamaya koyulmuştur. Mısır, Suriye ve Filistin'de gelişen manastır sistemini çeşitli değişiklikler ile Anadolu'ya uyarlamaya çalıştı. Tarikat manastırlarını sonuna kadar destekliyor, tek başına yaşamayı onaylamıyor idi. Nefsine olağan üstü biçimde hakim olmadıkça bir keşişin tek başına yaşamasının çok zor, hatta tehlikeli olduğu kanısında idi. Hem bir münzevini kendi kendine yetmesi de zordu; gündelik ihtiyaçları için keşiş, ziyaretine gelenlerin hayırseverliğine bağımlı idi⁴⁴.

Ortaçağda Doğu ve Batı manastır sistemleri arasında ortaya çıkan en önemli farklılıklardan biri, Batı'daki Bendikten, Fransisken ya da Dominikenlerin aksine Bizanslı keşişlerin ayrı tarikatlar halinde örgütlenmiş olmasıdır. Bir anlamda bütün Bizans keşişlerin ayrı tarikatlar halinde örgütlenmiş olmasıdır. Bir anlamda bütün Bizans manastırları aynı tarikata bağlı idi ve Aziz Basileios Kuralları'na uyuyordu; bir yandan da her manastır kendi başına örgütlenmişti ve kurucusunun koyduğu kurallara göre yaşamını düzenliyor idi⁴⁵.

Tüm manastırların hemen hemen hepsinde büyük bir mülk sahibi tarafından verilmiş olan ve içinde bunu ekip biçen köylüler de bulunan büyük bir arazi üzerine kurulmuştu. Keşişler bilhassa mal sahibi rolünü yapmakta idiler; her manastırın bir kilisesi vardı ve laikler de buraya gelerek ayinlerde hazır bulunuyorlardı. Bu kilise, o dolaylardaki halk için bir Hıristiyan propaganda merkezi haline geliyor idi.

⁴⁴ Alice-Mary Talbot, a.g.e., s165-166; MV. Levtchenko, *Bizans Tarihi*, s. 24

⁴⁵ Alice-Mary Talbot, a.g.e., s.167

Manastırların kiliseleri, yavaş yavaş bütün memlekette kurulmağa başlayan ruhani bölgeler şebekesini tamamlamağa yarıyorlar idi⁴⁶.

Manastırlar ile ilgili toprak kanunları da devlet tarafından belirlenmişti. İmparatorluk bağışları ile, laik büyük mülk sahiplerine vergi bağışlıkları ihsan edilmesinden –Bizans’ın yükselme çağından sonra aşağı yukarı tamamen terk edilen, ama XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sistemin bir gereği olarak yeniden ortaya çıkan uygulama- başlayıp, “kharistikia” sistemine kadar gidiyor idi. Bu sistem, manastır ve manastır mülklerinin, bunları yönetmek yükümlülüğünü üstlenmek, buna karşılık da gelirlerinden yararlanmak kaydı ile, genel olarak laik kişilere verilmesine dayanıyor idi⁴⁷.

2.2. Manastırlar Ve Keşişlik

Hıristiyanlık, Avrupa’da yayılırken, IV. yüzyılın sonlarında, Doğu aslı yeni çeşit din adamları belirlemiştir. Bunların Avrupa’da yeni olan yaşayış tarzları, toplumun tamamen kötü olduğu ve insan tabiatının kötülüğe meyilli bulunduğu düşüncesi üzerine dayanmakta idi; şu halde gerçek Hıristiyan’ın, dünyadan tamamen elini eteğini çekmesi ve tabiatın eğilimlerine karşı Grekçe’den gelme adı ile *ascétisme* (perhiz, oruç, sofuluk) ile savaşması lazımdı (ki Grek filzofları da zaten daha önce aynı yolu tutmuşlardı).

Bunlar, Doğu’da çöle çekilmek ile işe başlamışlardı; *münzevi*, *keşiş* anlamına gelen adlarını, Grekçe’deki “*monakhos*” (Fransızcada:moine) sözünden almışlardır. Sonra Suriye kökünden gelme (Latince abbas, Fransızcada abbé adlı) yine kendilerinden olan reisin emri altında hep birden perhiz, oruç ve ibadetle hayat sürmek için toplanmışlardı. Bunların cemaati de Grek kökünden “*monasterion*” dan gelme “manastır” (topluluk) adını almıştır⁴⁸.

⁴⁶ Charles Seignobos, *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, (Çev: Semih Tiryakioğlu), İstanbul, 1960, s.79

⁴⁷ Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, (Çev: Babür Kuzucu), İst.1986, s.56

⁴⁸ Charles Seignobos, *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, (Çev: Semih Tiryakioğlu), İstanbul, 1960, s.58-59; Yalçın Kaya, *Hıristiyanlık 2000 Yaşında*, İstanbul, 2000, s. 73

Keşişlik de, zaman içinde Hıristiyanlık gibi hızlı bir yayılış göstermiştir. İmparatorluğun tüm eyaletleri ve sonunda tüm kentleri sayısı durmadan artan keşişler ile dolmuştur⁴⁹. Toplumsal yaşamdan sürülen bu mutsuzlar, kendi karanlık ve kuruntulu iç dünyalarının tepilerine kapılmışlardır. Bu işe dayanma güçleri her yaş ve her katmandan kadı-erkek çok sayıda insanın verdiği örnek ile desteklenmişti. Bir manastıra giren keşiş adayı, çetin ama sonsuz mutluluğa götüren gerçek yolun o olduğuna inanıyor idi. Bu inançlar, karaktere ve duruma göre az ya da çok etkili oluyordu. Kuşkusuz, akıl bu etkiyi reddediyor, tutkular ise bunu bağınazlık haline sokuyordu. Bağınazlığın egemenliği yumuşak yaratılışlar, özellikle kadınların ve çocukların benliği üzerinde kolayca yerleşiyor idi.

Esenlik yolunda yürümek için dünyadan elini ayağını çekmiş olan yalın ve sofu keşişler Hıristiyanların dinsel yaşamını yönetmek ile, hücrelerinden çıkacak ermit de, bir baş piskoposluk sarayına-alçakgönüllülük ile- yerleşmek ile görevlendirileceklerini biliyorlardı. Mısır, Galya ve Doğu manastırları durmadan, bol sayıda azizler ve piskoposlar yetiştiriyorlardı. Tutku, kısa süre sonra, zenginliğe ve saygınlığa götüren yolu buldu. Manastır düzeninin kendilerine ün sağladığı ve halkın en sevdiği keşişler, yoldaşlarının sayıları ve zenginlikleri ile tanınmış yurttaşlarla içli dışlı ilişkiler kuruyorlar, manastır mesleğinin huzuruna ya da saygınlığına kazandırmak için onlara her türlü düzeni ve çekiciliği uyguluyorlardı. Baba, biricik oğlunun evden götürüldüğünü görüyor idi. Yeni yetişen aile kızı, gururu okşandığı için doğa yasalarını çiğnemeye sürüklenmişti⁵⁰.

Boş inançlar, keşişler için bir takım garip giysiler icat etmiştir. Asıl acayıplık, zamanın değişmesi ile gülünç gelmiş bir modele bağlanmalarından ileri gelmekte idi. Benedictus'lerin kurucusu, giyim kuşam konusunda her türlü yeğ tutulmayı ve gösterişi reddetmektedir. Ayrıca, öğretilerini, içerisinde yaşadıkları ülkenin yalın ve kaba

⁴⁹ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, (Çev.Asım Baltacıgil), İst.1988, c.3, s.312

⁵⁰ Edward Gibbon, *a.g.e.*, c.3, s.313

giysilerini benimsemeye özendirilmektedir. Eskilerin manastır giysileri iklimlere ve yaşayış biçimlerine göre değişiklikler göstermekte idi. Hiç ayırt etmeden Mısır köylülerinin koyun derisinden, Yunan filozoflarının harmanilere varıncaya dek her tür giysiyi kullanıyorlar idi. Keşişlerin çamaşırları Mısır ürünlerindendi. Batı'da bu yabancı ve pahalı savurganlığa yanaşmıyorlardı. Genel yöntemleri saçlarını makasla ya da ustura ile traş etmek ve din dışı nesnelere görmekten korunmak için başlarına kukuleta geçirmektir. Çok soğuk havalarda yalın ayak ve çıplak bacak ile yürüyorlar, ağır adımlarında ellerindeki bastondan yaralanıyorlardı. Gerçek bir *tarik-i dünyanın* görünüşü ürküntü ve tiksinti verici idi. İnsan için sıkıntılı ve kötü gelen duyular Tanrı'ya hoş görünmek amacı ile yapılmıştır. Çile çıkarmakta olan keşişler tahta, hasır ya da kaba bir örtünün üzerinde yatıyorlar, hurma yapraklarından oluşmuş bir demeti, gündüzün minder, geceleyin de yastık olarak kullanıyorlardı. İlkel hücreleri, sağlam olmayan nesnelere yapılmış küçük kulübelere⁵¹.

Keşişlerin ekonomik olarak kazandıklarına gelince, ormanlarda açtıkları ve bataklıklarda kurutarak kazandıkları özenle ekiyorlardı. Hiç yüksünmeden uşakların ve kölelerin yapacağı en ağır işleri görüyorlardı. Büyük manastırların dış duvarları ile çevrili alanında giysilerinin kullanacakları araç ve gereçlerin ve hücreleri için gerekli nesnelere yapımı ile ilgili zanaatların yer aldığı görülüyordu. Kendi gereksinimlerinden artığını keşiş topluluğunun gereksinimleri için satıyorlardı⁵².

Keşişlerin ellerinin çalışması kısa sürede yararsız olmuştur. Yasaların zararlı hoşgörüsü, keşiş adayına yalnız, yaşamını kendileriyle geçirmesi gereken azizlere tüm servetini vermekle kalmayıp, manastıra girdikten sonra da vasiyet ya da kalıt olarak alacağı varlıkları da kazanmasına izin vermiştir. Böylelikle manastırların zenginliği yavaş yavaş artmıştır. Hıristiyan keşişler, yoksullara yardım bahanesi ile çok büyük sayıda zengin aileyi yoksulluğun içerisine düşürmüşlerdir. İlk zamanlardaki aşk ve şevklerini yitirmedikleri sürece, özenlerine bırakılmış yardımcılığın içtenlikli ve akli başında paylaştırıcıları olarak görünmüşlerdir. Ne var ki, gönençleri arttıkça

⁵¹ Edward Gibbon, *a.g.e.*, c.3, s. 315-316

⁵² Edward Gibbon, *a.g.e.*, c.3, s.317

disiplinlerinde de gevşemeler olmuştur. Varlıklılılaşma kendini beğenmeyi getirmiş, o da gösteriş ve şefaati doğurmuştur. Dinsel saygının kazanılması uğrunda görkemlilik hoş karşılanılabilir ve durmadan ilerleyen bir topluma ayrılmış yapıların gösterişli olması akla yakın gelebilir. Ne var ki, kilise, ilk zamanlarından beri keşişlerin bozulması üzerine dikkat çekmişti. Keşişler, kuruluş amaçlarını unutarak, vazgeçtikleri dünya zevklerine kendilerini kaptırmışlardır ve kurucularının ağırbaşlı erdemleri ile elde edilmiş servetleri, utanç verici davranışlarla kötüye kullanmışlardır⁵³.

Manastır malları genellikle vergiden muaf olduğu için muazzam genişlikteki araziler vergi kayıtlarından çıkarılmış oluyordu. Böylece manastır keşişleri de arazi zengini olmuş oluyor idi. Dönem dönem imparatorlar, yeni manastır kurulmasını ya da manastırların daha fazla arazi sahibi olmasını sınırlamaya çalışmışlardı. Bir yandan da manastırlar, başka toplumlarda devletin sağladığı sağlık ve refah hizmetlerini yerine getirerek devlete hazineden tasarruf sunmuşlardır⁵⁴.

Bizans'ta manastır toprakları için çeşitli toprak kanunları da uygulanmıştı. Bunlardan biri, *Exuseia* sistemi idi ve bu sistemin zamanla gelişmesi ile merkezi idarede zayıflamalar olmuştu. Bu terimin manası, hükümetin sık sık özellikle manastırlara ihsan etmiş olduğu mali kazai muafiyet ile ilgilidir. Bu sistemin XI. yüzyılda çıktığı zannedilirken, IV. yüzyılda ruhban sınıfına verilen çeşitli imtiyazların gelişmesinden meydana gelmiş olabildiği düşünülmektedir. Ancak geniş ölçüde kullanımı XI. yüzyılda olmuştur. Bu dönemde, manastır mülkleri çok geniş olduğundan Exkuseia ihsanından dolayı İmparatorluğun büyük miktarda gelir kaybı olmuştur. Aynı zamanda exusei'lar dünyevi aristokrasinin, servetinin artmasına da katkıda bulunmuştu. Çünkü, XI. yüzyılın ikinci yarısında ve daha sonraki zamanlarda İmparatorlar çoğu kez taraflarına manastır gelirlerini, yani *kharistikia* olarak bilinen ihsanları bağışlıyorlardı. Gelirleri bu şekilde verilen manastır, çoğunlukla *exuseia* imtiyazına sahip olmuşlardır⁵⁵.

⁵² Edward Gibbon, *a.g.e.*, c.3, s.317

⁵³ Edward Gibbon, *a.g.e.*, c.3, s. 318; MV. Levchenko, Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi, (Çev: Maide Selen), İstanbul, 1999, s. 157

⁵⁴ Alice-Mary Talbot, "Bizans Manastır Sistemine Giriş", (Çev.Özden Arıkan), *Cogito*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, S.17., s.174

⁵⁵ Peter Charanis, "Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşündeki Ekonomik Faktörler", (Çev: Melek Delilbaşı), *Bellekten*, S. 191-192, c.48, 1984, s.530; Evelyne Patlagean, "Yoksullar", (Çev: Elif Özsayar), *Cogito-Bizans*, İstanbul, 1999, S.17, s.152

3. BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA MANASTIR SİYASETİ

Bizans İmparatorluğu'nda, hem dini bir misyon ile hem de sosyal bir misyon ile çalışan manastır kurumlarının, İmparatorlukta etkili olmaya başladığı yüzyıllar V. ve VII. yüzyıllardı. Bu yüzyıllardan itibaren manastır kurumları ekonomik olarak da imparatorluk içinde varlıklarını güçlendirmişlerdi. Manastırlar, adeta Bizans Kilisesinin gizli bir misyonerlik silahı haline gelmişlerdi. Ancak, imparatorluk içinde zaman zaman bozulma gösteren bu kurumlar, imparatorlar tarafından çıkarılan yasalar ile bu bozulmalar engellenmeye çalışılmıştır.

Özellikle İmparatorluk içinde en çok etkili oldukları dönem İkona Kırıcı dönem olmuştur. Kilise mülklerinin ve manastırların gücünün sürekli olarak büyümesi, ikonakırıcılık hareketini doğurmuştur. Tasvir kültürüne karşı savaş giysisi altında, ordunun ve aristokraziyle piskoposların bir bölümünün desteklediği imparatorluk gücü, Kilise ve manastır servetlerini kendi eline geçirmeyi başarmıştı. V. Konstantinos (741-775) manastır topraklarını toptan istimlak ederek kendi adamlarına dağıtmıştı, keşişleri de devletin içinde olağan bir yaşayışa zorlamıştır. 765 yılında Bizans sakinleri olağan üstü bir seyire tanık olmuşlardı; V. Konstantinos, keşişlerin evlenmelerini emretmişti; bunu üzerine, hipodromda , manastırların kapatılmasından aşırı bir sevince kapılan heyecanlı bir halk kitlesinin çılgınlıkları arasında diziz dizi rahipler ile rahibelerin evlenme törenleri yapılmıştır. Manastırların el konulan malları, askeri aristokrasinin elinde kalmıştır. 843'te ikon-kırıcı dönem bitince, ikonacılar karşı barış ilan edilmiş ve ödünler verilmeye, başlanmıştır⁵⁶. Manastırlara ile savaşımın kesilmesiyle, manastırların servetinde yeniden artışlar olmaya başlanmıştır ki bu dönem Makedonya Hanedanlığı dönemiyle başlamıştı.

Bu hanedanlık döneminden sonra, genişleyen manastır zenginlikleri zaman içinde bazı Bizans İmparatorları tarafından yeniden durdurulmaya çalışılmıştır. Biz de burada bu imparatorlardan manastır icraatleri bakımından en önemli olanları vermeye çalışacağız..

⁵⁶ G.L.Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi*, (çev: Mete Tunçay), İstanbul, 1997, s.64-65

3.1. Makedonya Hanedanlığı Döneminde Bizans Manastır Siyaseti

Bu dönemde, Bizans İmparatorluğu gücünün zirvesinde idi. Dolayısı ile dini sınıfta bundan fazlası ile faydalanmıştı. Halkı dini yönden kullanarak para bağıışı, toprak bağıışı yapmaya iten manastır keşişleri, din adamları git gide zenginleşmiş olduğu zaman da İmparatorların bazısı buna dur dese de dış işlerle meşguliyet bunu bazen engellemiştir.

Serbest derebeylik, toprak zenginliği arttıkça çoğalmıştı, ancak bunun yanında, din derebeyliği de ne ondan daha az kuvvetli, ne de daha az tehlikeli olmaya başlamıştı. VIII. asırda olduğu gibi X. Asırda da emlak mülkiyetinin mühim bir kısmı keşişlerin elinde ordu ile maliyenin zararına olarak muattal bir halde duruyordu. X. asır imparatorları bu emlak genişlemesini durdurmaya çalıştılar. Nikephoros Phokas, herhangi bir yeni manastırın tesisini ve mevcut manastırlara verilen bütün hediyeleri menetmeğe kadar varmıştır. Fakat, bu gibi tedbirlerin uzun zaman tutunabilmesi için, yeterli zemin yoktu; Bizans İmparatorluğunda, kilise çok nüfuzlu idi bu yüzden kanunlar dahi bir şey yapamamıştır. Kiliseye çok defa ihtiyacı olan imparatorlukta ona ihtimamdan vareste kalacak vaziyette değildi. 988'de ise II.Basil, Phokas'ın emirnamesini ilga etmiş, ve böylece Manastır partisi galip gelmiştir⁵⁷.

3.2. Komnenoslar Dönemi Bizans Manastırları

3.2.1. Aleksios Komnenos ve Bizans Manastır Siyaseti

I. Aleksios'un saltanatı devresinde manastır ve manastıra ait emlakin dünyevi idarecilere tevcihi değişikliğe uğramıştır. XI. yüzyıldan beri birçok yaygın hale gelen bu uygulama bakımından manastırların yükselmeleri gayesine matûf olmak ile beraber, çoğu zaman ruhanilerin bir kısmının itirazlarına uğramıştır. Tevcihlerin daha önceki devrelerde kilise tarafından yapılmasına mukabil şimdi manastır emlakini tehdit etmek düşüncesi ile bunu yapmış olması düşünülebilir. Bu kilise çevrelerinde hoşnutsuzluk doğurmuştur.

⁵⁷ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev: Cevdet R. Yularkıran), İstanbul, 1939, s. 108

I. Aleksios, aynı şekilde Norman ve Peçeneklere karşı savaşı esnasında elini kilise hazinelerine uzatmak zorunda kaldığı zaman kilise çevrelerinde kuvvetli bir muhalefet ile karşılaşmıştı. Bu muhalefetin baskısı ile sadece zorla aldığı bu hazineleri geri vereceğine dair yemin etmeye mecbur kalmak ile kurtulmayıp, ayrıca 1082 yılında da bir ferman ile gelecekte ne suret ile olursa olsun kilise mülküne el uzatmayı yasaklamış idi⁵⁸. Buna rağmen birkaç yıl sonra yine güçlükler ile karşılaştığında, yeniden kilise malına el koymuştu. Kilise ile imparatorluk arasındaki bu mücadeleye rağmen ikisi arasında derin bir çıkar birliği temeline dayanan ve işbirliği mevcut olmuştur. İmparator ve kilise, gerek devlet, gerek ise kilise organizasyonunu tehlikeye düşüren dinsel ve sapık hareketlere karşı el ele mücadele etmekte olup, son sözü söyleyen yine imparator olmuş oluyordu

I. Aleksios, Hıristiyan inancına ters düşen antik felsefe ile ateşli mücadelelere girmiştir. Hıristiyanlığı yaşama koşullarının saflığı ve temizliği için gayret göstermiştir. Athos Dağının ciddi ve sert zahidane manastırını ve özellikle Patmos Adasında keşişhane hayatın reformcusu olan keşiş Khristodulos'un faaliyetini desteklemiştir. Patmos ve ona komşu olan adalar ebedi mülk olarak ona tevcih edilmiş ve en geniş imtiyazlar ile donatılan bu ada, Athos'a benzer bir şekilde, bir keşişler cumhuriyeti haline gelmiştir⁵⁹.

3.2.2. İmparator Manuel Ve Bizans Manastırları

Bizans XII. asırda dini bahane ederek, arazi eden ruhban sınıfı ile sorunlar yaşamıştır. Askeri asalet sınıfının hükümeti, büyük arazi sahipliği müessesesini, özellikle dünyevi büyük araziye teşvik ve himaye etmekte idi. 1158 Martında isdar olunan bir *khrisobullon* ile İmparator Manuel, İstanbul ve civarındaki manastırlara, arazi mülklerini her türlü genişletmeyi yasaklamış idi⁶⁰.

⁵⁸Arzu Taşcan, "Bizans-Papalık İlişkileri (X.-XV. Yüzyıl)", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Elazığ, 2000, s.41

⁵⁹Arzu Taşcan, "Bizans-Papalık İlişkileri (X.-XV. Yüzyıl)", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Elazığ, 2000, s.42; Anna Kommena, *Alexiad, Malazgirt Sonrası*, (Çev: Bilge Umar), İstanbul, 1996

⁶⁰Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev: Fikret Işıltan), Ankara, 1981, s. 363

Büyük mülk sahipliği ile bunun gerektirdiği iş hayatının, kendilerini yalnızlığa adanmış olan kimselerin huzurunu bozacağını ve onları kendilerini yemin ile bağlamış oldukları Tanrı'ya hizmet adağından uzaklaştıracağını biliyordu⁶¹.

Bu sebep ile, manastıra hiçbir mülk, tarla veya bağ bağışlanmamış; bunun yerine onlara imparatorluk hazinesinden geçimleri için uygun bir *maaş* tahsis etti. Bu suretle pek çok soylunun manastırlara vakıflarda bulunmak temayülüne karşı çıkmak ve böylece kendisinden sonra geleceklere Tanrı evlerinin nasıl inşa edilmesi ve yaşama yüz çevirerek kendilerini yalnızlığa adayıp bütün maddi şeylere veda etmiş olan kimselere yiyecek olarak neler verilmesi gerektiği hakkında bir örnek vermek istiyor idi. Manuel, keşişlerin, keşiş hayatı süreceklerine dair yemin etmiş olmalarına rağmen, bu dünyanın nimetlerinden, açlık duyan nimetlerinden zevk alan kişilerden daha zengin oldukları ve (bu durumlarını sürdürmek için) onlardan daha fazla endişe duydukları zamanımızdaki hoş görmekten çok uzak olmuştur⁶².

Bizans, bir yandan Haçlıları kontrol etmekten bir yandan da Türk saldırılarını durdurmak ile uğraşır iken, içte de din adamları devletin bu boşluğundan yararlanıp, elde edebilecekleri kadar mülk edinmeye çalışmışlar idi. İmparator Manuel bunu engellemeyi bir süre başarmış ise de sonra gelen imparatorlar bunu görmezden gelince, ülke yine aynı haline dönmüştü.

4. MANASTIR KURUMUNUN BİZANS SOSYAL HAYATINA ETKİLERİ

Manastır, kırsal alanda bir köyün ya da bir kentteki mahallenin ruhani merkezi idi; buralarda yaşayanlar, manastır kilisesinde ibadet eder, ruhani konularda keşişlere danışır, ya da gerektiğinde onlardan yardım isterlerdi. Bir Bizanslı hastalandığında, manastır kompleksi içinde bulunan hastaneye başvururdu. Gece karşısına çıkan bir handa konaklama konusunda tereddütleri olan yolcu, keşişlerin yönettiği bir konuk evine sığınabilirdi. Kendisine bakacak çocukları olmayan ihtiyar bir dul, manastırda hem manevi yoldaşlar bulurdu hem de fiziksel bakımı ile ilgilenilecek hemşireler; aynı rahibeler, bu dulun öldüğünde dini usullere uygun olarak gömülmesiyle, ölümden sonra

⁶¹ *Niketas Khonitias Historia*,(Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri) (Çev. Fikret Işıltan), Ankara, 1998, s. 144

⁶² *Niketas Khonitias Historia*, (çev:Fikret Işıltan), Ankara,1998, s. 145

yapılacak ayinler ile de ilgilenirlerdi. Bütün bunlara karşılık manastıra yüklüce bağış yapmak yeterli idi.

Yoksullar manastır kapısına gelip ekmek, şarap ve yemekhaneden artanları alabilirlerdi. Bir kiliseye değeri yüksek, tezhipli bir İncil bağışlamak isteyen soylu ve zengin kimseler, manastır yazıcılarına başvurarak böyle bir el yazması kopyalatıp bezemelerini yaptırabilir, ya da manastırdaki atölyeye özgün el yazması sipariş edebilirdi.

Köylülerin yanı sıra İmparatorlar da manastırlarla kişisel olarak ilgilenirlerdi; yeni manastırlar kurabilecekleri gibi mevcut manastırlara yeni araziler bağışlayabilir veya bunları vergiden muaf tutabilirlerdi. İmparatorlar, dini politika ile ilgili konularda olduğu kadar devlet işlerinde de keşişlere akıl danışırđı. Ömrünü manastırda tamamlamış Bizans İmparatorlarının sayısı da az değildi; bir kısmı tahttan indirilip zorla keşiş yapılmış olsa bile, bir kısmı da sonlarının yaklaştığını görünce kişisel inançları gereği olarak kendi istekleri ile manastıra çekilmiştir. Manastırlar, Bizans Ortodoks Hıristiyanlığının kalesi idiler. VIII. ve IX. yüzyıllarda keşişler, dini tasvirlerle hürmet gösterilmesini canla başla destekleyip ikona kırılcılığın en aman tanımaz düşmanları oldular⁶³.

4.1. Manastırlar ve Sosyal Hizmetleri

Manastırlar, Bizans Kilisesinin, yoksul halka ve muhtaç insanlara yardım için oluşturulmuş kurumlardır denilebilir. Bu sistem, Hayır sever zengin halktan alınan bağışlar ile yürütülmüştür. Hayır işlerini dağıtan, halka hizmeti götüren de keşişler ve rahibelerdi. Yoksullara genellikle ücretsiz yemek verildiğini daha öncede belirtmiştik; yemek manastır kapısında, düzenli bir programa göre dağıtılırdı. Özel bayramlarda ufak miktarlarda para dağıtıldığı bile görülürdü.

⁶³ Alice-Mary Talbot, a.g.e., s.162

Birkaç manastırın bünyesi içinde hastanesi de vardı ve çağın imkanları ile en iyi tıbbi hizmet buralarda sağlanırdı. Konstantinopolis'te XII. yüzyılda kurulmuş Pantokrator Manastırının *typikon*'unda böyle bir hastanenin örgütlenmesi ve yönetimi konusunda ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bu hastanede beş koğuş toplam altmış bir yatak vardı. Kadınlar için de on iki yataklı bir koğuş vardı. Hastalar özel hastane giysileri giyer, bu arada kendi giysileri de yıkanıp, iyileşince giymeleri için hazırlanırdı. Hastane kadrosu da oldukça kalabalıktı. Kadroda şifalı otlardan ilaç hazırlayan eczacılar, çamaşırcılar, aşçılar ve dört mezarcı bulunuyordu. Keşişlerin ise altı yataklı kendi revirleri vardı.

Pantokrator manastırında bir de düşkünler ve yaşlılar yurduda bulunmakta idi ve sakat ya da yatalak yirmi dört erkeğin bakımını gerçekleştirecek şekilde düzenlenmişti. Sağlığı iyi olup da buraya sığınmak isteyenler kabul edilmemiştir. Kurumda kalan herkese, ekmek, şarap, kuru sebze, peynir ve yağdan oluşan belirli yıllık bir tayin ile yakacak odun sağlanırdı. Ağır hasta olan kimseler hastaneye yatırılırdı. Manastır kompleksinin dışında faaliyet gösteren bir de cüzamlılar yurdu bulunmakta idi. Sağlıksız insanlar dışında, dul kalan kadın ve erkeler de manastıra sığınarak teselli aramışlardır; manastıra bağış yapacak gücü olanlar, burada yiyecek ve barınağın dışında ahbab bulma, iyi bakılmak, manevi huzur için manastıra sığınarlardı⁶⁴.

Manastır kompleksinin kültür ve hayır işleri görebilmesi, böyle faaliyetlere destek olabilmek için sağlam bir mali dayanağa ihtiyacı vardı. Birçok Bizans manastırı, bu açıdan iyi kaynaklara sahipti ve yüzyıllarca, hatta bazıları günümüze kadar ayakta kalmıştır. Bazıları ise, damlarını aktaracak kaynaklardan bile yoksundu. Bizanslılar, manastırlara bağış yapmayı dindarlığın gereği sayardı ve birçok manastır da hem tarım arazisi hem de, kentlerde kiraya verilecek imalathane ve ev şeklinde gayri menkullerle birlikte önemli bir servet toplamıştı. Hem kentler de hem kırsal alanda bulunan manastırların işlettiği çiftlikler vardı; buralarda kiracı çiftçilerden kira toplama ve hasat edilen ürünü satma gibi işlere bakacak kahyalar görevlendirilirdi. Rahibe manastırının

⁶⁴ Alice-Mary Talbot; "Bizans Manastır Sistemine Giriş", (Çev.Özden Arıkan), *Cogito*, Yapı Kredi, 1999, s. 170

Konstantinopoliste'ki mülkleri, üç yüz bağ, sayısız bahçe, altı değirmen ve yirmi kadar konuttan oluşuyordu⁶⁵.

Manastırlara bağışlar, ilk zamanlar dindarlığın gereği için yapılırken, zamanla manastırlardaki keşişlerin mal servet düşkünlüğüne düşmeleri sonucu bu bağışlar artık zorbalık usulü ile toplanmaya başlanmıştır. Bağış vermek istemeyenler, toplum içinde küçük düşürücü tabirlere maruz kalmışlar ve bu kişilere dinsizliğe varan suçlamalarda bulunulmuştur. Zaman içinde devletin müsamahaları ile önüne geçilmez bir dini, siyasi kurum olmuşlardır. Manastırların bu tutumları yalnız Bizans'ta değil, Avrupa'da da böyle olmuştur.

⁶⁵Alice-Mary Talbot; "Bizans Manastır Sistemine Giriş", S.17, s.173

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HİRİSTİYAN CEMAATLERİ ve BİZANS KİLİSESİ İLE İLİŞKİLERİ

Hıristiyanlık tarihinin ilk dönemlerinde, “cemaat” veya “kilise” kelimeleri Hz. İsa’ya bağlı olanlar ya da Hıristiyanlık dinine mensup olanlar anlamında kullanılmıştır¹. O dönemde, henüz kilise kelimesi ile kurum ve organizasyon kastedilmiyordu. Zira Hıristiyanlığa uygulanan baskılar teşkilatlanmaya imkan tanımamıştı. Miladi I. yüzyılın sonlarına doğru Antakya’da inşa edilen kiliseler ve ardından XI. yüzyılın sonlarına doğru İskenderiye’de yapılan Kiliseler Hıristiyanları etrafında toplamaya başlamış ve organizasyon ihtiyacı ortaya çıkmıştır. IV. yüzyılın başlarından itibaren Bizans İmparatoru Constantin’in Hıristiyanlığa geçtikten sonra, Bizans topraklarında mabet yapımı da hızlanmıştır.

Doğu Hıristiyanlık coğrafyasında Hıristiyanlık öncesi ve sonrasında İskenderiye, Antakya, Kudüs, Urfa gibi pek çok önemli büyük merkezler bulunmakta idi. Bizans İmparatorunun Hıristiyanlığı himayesi üzerine bu merkezler arasına Constantinople (İstanbul)’da katılmıştır². Bu şehirler, hem Hıristiyanlığın baş merkezleri olarak hem de ticari anlamda Constantinopolis’ten önce her bakımdan ilk sırada yer almış şehirlerdi. Ancak kısa zaman sonra, İstanbul ticari anlamda da bütün devletin ana pazarı haline gelmiş ve uzak doğu ile yapılan ticarete kendisine daha dolambaçsız yollar arayanlar için orta Asya steplerinden kuzeye giden kestirme bir yol olmuştur. Bu ise, kendilerini gölgede bırakmaya başlayan türedi İstanbul şehrini zaten kıskanmakta olan eski büyük Antakya ve İskenderiye şehirlerin ahalisi için büyük bir darbe teşkil etmiştir. Suriyeliler ve Mısırlılar da yeni Bizans devlet sisteminin sıkı bir merkezîyetçiliğe dayanmasından da şikayetçilerdi³. Aradaki rekabete dayalı bu düşmanlık ve anlaşmazlıklar Hıristiyanlık

¹ Levent Öztürk, *Asr-ı Saadetten Haçlı Seferlerine Kadar İslam Toplumunda Hıristiyanlar*, İstanbul, 1998, s. 59

² Levent Öztürk, *Asr-ı Saadetten Haçlı Seferlerine Kadar İslam Toplumunda Hıristiyanlar*, İstanbul, 1998, s. 60

³ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c.1, s. 4-5

kabul edildikten sonra, dini sorunlar olarak açıkça patlak vermiştir. Bizans'ın bu şehirlerdeki insanların inançlarına yönelik baskılarının temelinde ise bu sebepler yatmıştır.

İlerleyen yıllarda İmparator Constantin tarafından düzenlenen konsiller, Hıristiyanlık dünyasına önemli bir kargaşa yaşamış ve mevcut kutsal metinlerin büyük bir kısmı yasaklanırken inanç esasları formüle edilmiştir. Bu konsillerde, farklı düşüncelere imkan tanınmamıştır. Bu farklı düşüncelerin de daha çok merkez şehirlerde (Antakya, Kudüs, İskenderiye) ortaya çıkmış olması şaşırtıcı olmamıştır. Bu inanç esaslarını Yunan felsefesinin donelerine uydurma ya da onların yardımı ile yorumlama gayretleri de vardı. Fakat bu çalışmalar Bizans Kilisesi tarafından aforoz edilmiş, dolayısıyla da zaman içinde önem kazanmıştır.

Bu inançların takip altına alınması ile Hıristiyanlık dünyası parçalanmıştır. İnanç esaslarındaki farklı yorumlara bağlı olarak birçok mezhep ortaya çıkmıştır. Bu mezheplerin bir kısmı başlangıçta bir kısmı ise zamanla Bizans Kilisesi ile bağlarını koparmıştır. Bir kısmı ise, bölgelerindeki Bizans hakimiyeti sebebi ile ilişkilerini, gerginde olsa sürdürmek zorunda kalmıştır; ama müstakil bir kilise olma özelliğini korumuştur. Böylece cemaatler, daha açık bir ifade ile bazı inançları ekolleştiren kiliseler ortaya çıkmıştır. Bu kiliselerin bir kısmı varlıklarını devam ettirmiş ve kendi kurumlarını oluşturarak çevrede yayılmaya çalışmıştır. Bir kısmı ise, kısa sürede silinip gitmiştir⁴.

Antakya, Kudüs ve İskenderiye gibi Doğu şehirleri zaman içinde ortaya çıkmış olan Ortodoksluk dışındaki bu mezheplerin ve Süryaniliğin yayıldığı merkezler olmuşlardır; bundan dolayı Bizans'ın başta Süryaniler olmak üzere diğer mezhep üyelerine karşı davranışı pek iyi olmamıştır. İlk zamanlar daha çok ufak tefek dini çekimlerle, ticari yönden bazı anlaşmazlıklar olmuştur. Ancak Bizans'ın Roma ile olan ökümeniklik yarışında bu bölgelerin de Hıristiyanlık baş merkezleri olarak anılması Bizans'ı oldukça rahatsız etmiştir. Çünkü Roma'nın kendini dini tek yetkili merkez ilan etmesinden sonra Bizans'ın da Roma ile yarışında tek kalması gerekmişti. Ancak

⁴ Levent Öztürk, *a.g.e.*, s.60

Antakya, Kudüs ve İskenderiye dini-siyasi merkezlerinin konumunu düşürerek bunu yapacağını düşünmüştür. Bunu zaman içinde gerek baskı ve şiddet ve gerekse çeşitli dini ayrılıkçı uygulamalarıyla yapmaya çalışmıştır. Buralarda yaşayan halkın başka mezheplere mensup olması da Bizans'ı daha çok kızdırmıştır. Bizans'ın Haçlı Seferlerine kadar sınırlarının Doğusundaki bölgelere yönelik davranışları pek değişmemiştir. Haçlı Seferleri ile zirveye tırmanan Katolik-Ortodoks mücadelesinde Doğu Kiliselerinin halkları da Müslümanların tarafını tutmuştur. Çünkü Bizans'ın baskılarına rağmen İslam hakimiyeti her mezhebin kuralları içinde ibadetini serbest bırakmış, Hıristiyanlar üzerinde herhangi bir mezhep baskısı yapmamıştır⁵. Bu merkezlerde kurulan kiliseler ve halkları ile Bizans arasındaki ilişkileri de elimizdeki kısıtlı kaynaklarla anlatmaya çalışacağız.

1. SÜRYANİ KİLİSESİ

Süryaniler, kökenleri M.Ö.5000 yıl öncesine giden bir toplumdur. Mezopotamya'da yeşeren ve uygarlığın gelişiminde önemli rol üstlenen eski Mezopotamya halklarının köklü kültürünün mirasçılarıdır. Süryaniler, Mesih İsa'dan önce putperest bir yaşam sürmekteydiler. İsa'nın gelişiyle Hıristiyanlık, Kudüs'ten Antakya'ya oradan da Mezopotamya'ya doğru hızla yayılmıştır. Hıristiyanlığın Mezopotamya'ya yayıldığı dönemlerde bu bölgede yaşayan Süryaniler, bu yeni öğretiyi benimsemişler ve böylece onlar için artık yeni bir dönem başlamıştır⁶.

Süryaniler, M.S.37 yılında seçtiği Hıristiyanlıkla birlikte kilise etrafında kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Süryani Antakya Patrikliğinin ilk merkezi olan Antakya, Mor Petrus (şemun) tarafından MS.37-43 yılları arasında kurulmuştur⁷.

Antakya'dan sonra Urfa (Orhoy) Süryani kilisesi ile bölgedeki bir çok halk Hıristiyanlığın şemsiyesi altında bütünleşmiştir. Hıristiyanlık böylece yerel kültürlerin etkisiyle kültürel gelişimine devam etmiştir. Dönemin ve bölgenin egemen gücü olan

⁵ www.antakyarehberi.com/hataytarih/2i4.htm, s.2-3

⁶ www.suryaniler.com/suryanilerkimdir.asp s. 1-2

⁷ Samuel Akdemir, "Geçmişte ve Günümüzde Türkiye'deki Süryani Kilisesi", *Dinler Tarihi Araştırmaları III. Ankara, 2002, s.9*

Roma İmparatorluğu ve Bizans, Hıristiyanlık inancındaki etkin rolün IV. yüzyıldan itibaren ağırlıklı olarak hissettirmeye başlamıştır. Bu dönemde, ortaya çıkan kristolojik tartışmaların temelini oluşturan İsa(Oğul) ve Tanrı(Baba) ilişkisi üzerine oturan fikir ayrılıkları belirlemiştir. Daha sonraları doğu ile batıyı, imparatorlukları ve kiliseleri birbirinden ayıracak olan bu teolojik tartışmalardan en çok Süryaniler etkilenmiştir. Bu dönem içerisinde Süryaniler, tarihçiler tarafından coğrafik olarak Batı ve Doğu Süryanileri olarak isimlendirilmişlerdir⁸. Batılı yazarlar, *Nasturileri* Doğu Süryanileri *Ya'kubileri* de Batı Süryanileri olarak zikretmişlerdir⁹. Batı Süryanileri coğrafi olarak Diyarbakır, Antakya, Maraş, Urfa, Mardin, Midyat, Nusaybin ve Suriye'de; Doğu Süryanileri ise, İran, Irak ve Hindistan coğrafyasında yaşayanlardır. Bu birlik anlayışı içerisinde faaliyetlerini sürdüren Batı Süryanileri ile Doğu Süryanilerinin birbirinden ayrılmasında, MS. 451 yılında toplanan Kalkedon(Kadıköy) Konsilinin önemli bir rolü olmuştur.

Süryani kilisesi, Kalkedon (Kadıköy) iman ilkelerini kabul etmeyerek İstanbul Kilisesi ile ilişkilerini kesmiştir. Bu ayrılığa en önemli neden, Bizans'ın Doğu'da Süryaniler tarafından kurulan kiliselere kendi görüşlerini empoze etmeye çalışmasıdır. Bu konsilde öne çıkan isim ise, Süryani asıllı olan ve konsil esnasında Bizans Kilisesinin patriği olan Mor (Aziz) Nastur'dur¹⁰. Mor Nastur'dan önce bir çok, Süryani bilge, Bizans otoriteleri tarafından sindirilmiştir. Mor Nastur da sindirilmeyi göze almayınca sürdürülmüştür. Onu savunan herkese “*Nasturi*” damgası vurulmuştur. Doğu Süryaniler üzerindeki baskılar Mor Nastur'dan sonra da devam etmiştir. Bu anlaşmazlıkta Nastur'un görüşlerini benimseyen Süryaniler tarihte *Nasturiler* ismi ile anılmaya başlamıştır. Bu ad, onları küçümsemek için verilmişti.

Bizans sınırları içinde yaşayan, Süryani halka karşı baskı ve şiddet mezheplerine yönelik eleştiriler yüzünden Bizans ile aralarında uzun yıllar bir çekişme olmuştur. İslam hakimiyetine girdikten sonra, Haçlı Seferlerine kadar bu baskı biraz olsun

⁸ www.suryaniler.com/suryanitarihi.asp s.1/2; Mehmet Şendal, “Kadim (Antakya) Süryani Ortodoks Kilisesi'nin Doğuşu, Bölünüşü, Merkezleri ve Görevlileri”, www.doststrateji.net/maksuryani2.htm s.2/3

⁹ Levent Öztürk, *a.g.e.*, s.66

¹⁰ Mor Nastur ya da Süryanice'deki adı ile Mo Barsawmo, M.S.380 yılında Maraş'ta Batı Süryani anne ve babadan dünyaya geldi. Bkz. www.suryaniler.com/suryanitarihi.asp s.1/2;

durmuştur. Süryanilere karşı baskı ve şiddet, Urfalı Mateos'un Vekayinamesinde şöyle dile getirilmektedir: "Antakya'daki Süryaniler çok zengin olup, debdebeli bir hayat sürüyorlardı. Romalılar bunları kıskandılar, onlara karşı derin kin beslediler. Bu baskılar yüzünden, bazılarını zorla kendi mezheplerine döndürdüler. Şehirde, her gün mezhep yoklamaları ve nizalar vuku buldu, hatta Süryanilerin İncilini de yaktılar"¹¹.

2. YA'KUBİ KİLİSESİ

Batı Süryanileri olarak adlandırılan *Antakya Süryani Kilisesi* V. ve VI. yüzyıllarda Bizans'ın yaptığı baskılardan ötürü yok olma noktasına varmıştır. Yok olma noktasına gelen Batı Süryanilerini Yakup Burdono isimli genç bir Süryani rahip toplamıştır. 578 yılından ölen Burdono (Baradeus), Urfa'da 543'te ayrı bir kilise örgütlemesine gitmiştir. Bu kilise anti-Kalkedoncu (Kadıköy) olarak bilinmiştir. Kilisenin adı daha sonraları Bizans otoriteleri tarafından küçümseyici anlamda *Yakubiler* adı ile tanıtılmıştır (Günümüzdeki Süryani Ortodokslar)¹². Bu mezhebe mensup olanların diğer bir ismi de Monofizitlerdir. Monofizitlerin ve diğer Süryani halkın öncelikli alanları içerisinde Antakya önemli bir dini-siyasi merkez olmuştur. Antakya, Hıristiyanlığın ilk yayılış dönemlerinden itibaren önemli bir dini merkezdi. Kadıköy konsilinden sonra Bizans'ın Antakya ve diğer doğu Hıristiyanları ile ilişkileri gerginleşince, baskılar başlamış, ancak VII. yüzyıldan sonra İslam hakimiyeti ile ilişkilerdeki gerginlik de bir süreliğine ortadan kalkmıştır. Haçlılar döneminde buralarda Haçlı kontlukları kurulmuş ancak yöre halkına Bizans'ın davrandığından daha kötü davranılmıştır.

Antakya'nın ardından İskenderiye Ya'kubiler için önemli bir dini merkez olmuştur. Onlar, mezhep parçalanmalarının hızlandığı V. yüzyılda milli bir hüviyet arz ederek ikiye bölünmüşlerdir. Böylece biri Antakya'da Suriye kökenlilere ait olan Ya'kubi kilisesi, diğeri ise, İskenderiye'de Kıptilere ait olan Ya'kubi kilisesi ortaya çıkmıştır¹³.

¹¹ Urfalı Mateos Vekayi-Namesi(952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli(1136-1162), (Çev:Hirant D. Andreyan, T.T.K., Ankara, 2002, s.98-99

¹² www.suryaniler.com/suryanitarihi.asp s.2/3

¹³ Levent Öztürk, *a.g.e.*, s. 79-80

2.1. Antakya Ya'kubi Patrikliği

Antakya Hıristiyanlık tarihinde, Kudüs'te Hıristiyanlara yapılan zulümlerden kaçan kişiler ile önem kazanmıştır. Yaklaşık Miladi 70'li yıllarda burada dini bir merkez oluşturulmuştur. Antakya Kilisesi *Kudüs ana kilisesinden* sonra kurulan ilk Hıristiyan kilisesidir. Bu da Antakya şehrinin oldukça önemli bir konuma sahip olması demektir. Aynı zamanda Süryani Patrikliğinin de ilk merkezi Antakya'dır. MS. 37-43 yılları arasında kurulmuş olan patriklik, 518 yılına kadar Antakya'da kalmış, patriklik merkezi daha sonra geçici olarak bir çok yerlere ve manastırlara taşınmıştır. 969'da Patrik VII. Yuhanna zamanında Malatya'ya yerleşti. 1058'de özellikle Melkit(krallığa mensup) Rum Ortodoksların baskı ve saldırılarından dolayı Diyarbakır'a alınmıştır. 1293 yılına kadar hem Diyarbakır hem de Deyrulzafaran manastırı merkez olarak kullanılmıştır¹⁴.

Bu bölge, VII. yüzyıldan sonra, İslam hakimiyetine girmiş ve Constantinopolis Patriği ve dolayısıyla Bizans bu bölgelere fazla nüfuz edememiştir. Zaten, dini, mezhebi yönlerden aralarındaki düşünce ayrılıklarından dolayı ilişkiler pek de iç açıcı düzeyde gelişmemiştir. Malkoye Melkit denilen Bizans taraftarı Hıristiyanlar tarafından sık sık baskı ve zulümlere uğramışlardır. Haçlı Seferlerine kadar Bizans ve İstanbul patriği ile ilişkileri gergin devam etmiştir. Bu konu hakkında bilgilerimiz kısıtlı olduğundan konu hakkında geniş bilgi veremiyoruz.

2.2. Mısır Ya'kubi Patrikliği (Kıpti Patrikliği)

Ya'kubi Patrikliğinin diğer bir merkezi İskenderiye idi. Heraclius, Mısır'a hakim olunca bir ferman çıkararak farklı mezhep ve dinlere mensup olan herkesi aynı inanç altında toplamaya çalışmıştır. Bu süre içinde Melki Hıristiyanlar Mısır'daki bütün kiliselere el koydular. İskenderiye'de bulunan Ya'kubi Patrikliği İslam hakimiyetine kadar on üç sene boyunca boş kalmıştır. Mısır'ın fethi sırasında Bizans'a bağlı Melki Kilisesinin başında Patrik Cyrus vardı ve Kıptiler kendisinden bir hayli eziyet

¹⁴ [www.http://www.bilgilik.com/makale/tarih/dinler_tarihi/suryanilik-odev.html](http://www.bilgilik.com/makale/tarih/dinler_tarihi/suryanilik-odev.html), s.1-2; Levent Öztürk, *Asr-ı Saadetten Haçlı Seferlerine Kadar İslam Toplumunda Hıristiyanlar*, İstanbul, 1998, s. 80

görmüşlerdi. Amr bin el As Mısır'ı fethedince, Ya'kubi Patriği Bünyamin'e bir menşur yazarak kendisini İskenderiye'ye davet etmiş ve Ya'kubi Kilisesine kaybettikleri tüm hakları iade etmiştir. Bundan sonra, Mısır'da Ya'kubi hareketi güçlenmiştir. Patriklik varlığını İslam fethinden sonra da İslam öncesi merkezde sürdürmüştür. Mısır'da İslam fethiyle başlayan Ya'kubi devri, çevreye de tesir etmişti, bu dönemde Nubye topraklarında yaşayan Hristiyanlar, Melki Kilisesi fonksiyon icra edemediği için oraya gönderilen Ya'kubi rahiplerinin elinde Monofizit Hristiyanlığa geçmiştir¹⁵. Genelde monofizit inançlarından dolayı Bizans Kilisesi ile aralarında uzun zamanlar bir anlaşmazlık baş göstermiştir.

3. MELKİ KİLİSESİ

Bizans Kilisesi ya da ona bağlı faaliyet gösteren kiliseye verilen isimdir. Bir grup Süryani Bizans İmparatoru Markian (Markinos,450-457)'in yapabileceği baskı ve zulüm uygulamalarından korkup Kadıköy Konsili'nin aldığı kararları benimsemiştir. Bu Süryanilere de, konsilin kararlarını benimsemeyen Süryaniler tarafından "Malkoye Melkit" (Melkitler, Melkiler) denilmiştir. Bu isim Süryanice'de "Kralın yandaşları" anlamına gelmektedir. Uzun bir süre Bizans Kilisesinin şemsiyesi altında Süryanice liturjik dille devam ettiler¹⁶.

İslam fetihleri öncesinde Heraclius'un bölgede gerçekleştirdiği çabalar neticesinde güçlenen Melkilik, İslam hakimiyeti ile zayıflamıştır. Arap istilalarından sonra, Bizans Kilisesinden ayrılmışlardır. Bilhassa Müslümanlar tarafından ele geçirilen kentlerde buralarda yaşayan Bizanslı ailelerin ve onlara bağlı olanların şehirleri terk etmeleri üzerinde buralarda bulunan Melki nüfusta bir azalma olmuştur. Bununla birlikte varlıklarını korumuşlardır. Melkiler de milli teşkilatlanma içinde Mısır, Suriye, Filistin ve Ermenistan'da faaliyet göstermiştir. Dillerini daha sonra Süryanice'den Arapça'ya çevirmişlerdir. Bu topluluk günümüzde Rum Ortodoks adıyla anılmaktadır¹⁷.

¹⁵ Levent Öztürk, *a.g.e.*, s.81-82

¹⁶ www.suryaniler.com/suryanitarihi.asp s.2/3

¹⁷ Levent Öztürk, *Asr-ı Saadetten Haçlı Seferlerine Kadar İslam Toplumunda Hristiyanlar*, İstanbul, 1998, s. 82-83; www.suryaniler.com/suryanitarihi.asp, s.2/3

Malkoye Melkit denilen bu topluluk içerisinde M.S. VII. yüzyılda bir bölünme daha yaşanmıştır. Başını Aziz Maro'nun çektiği Lübnan'daki Mor Marun'un Manastırı rahipleri, Melkit Patriği Maksimus'un savunduğu dini teorik-itikadi görüşle ters düştüler ve "Maronit Patrikliği" adı verilen bağımsız bir patriklik kurmuşlardır. Bu patrikliğe bağlı insanlar "Maruniler" olarak anılmıştır¹⁸. Köken olarak Monofizit olan Maruniler, Heraclius'un Doğu seferi sırasında Bizans Kilisesine bağlanmışlardır.

Maruniler, yakın bir zamana kadar da Roma Katolik Kilisesine (13.yüzyıl) dahil olmuşlardır. Antalya'ya yakın bir yerde bulunan St. Maro (Marun) Manastırı onların merkezi idi. 694 yılında Bizanslıların akınları sonrasında, Araplar tarafından bölgenin boşaltılması üzerine Kadisa Vadisi'ne taşınmışlardır. Haçlı Seferlerine kadar bu bölgede kalmışlardır¹⁹. Diğer Süryani kökenli halkla gibi Melkiler de Bizans ile pek iyi anlaşmamıştır. Çünkü Monofizit bir görüş benimsemişlerdi ki, bu görüşte Kadıköy konsilinde kesinlikle red edilmişti. Ancak yine de zaman içinde Bizans İmparatorlarından monofizitliğe geçenler olmuş, böylece biraz olsun, monofizit inanlı halklar da rahat etmişlerdi. Bu konunun siyasi gidişatını giriş bölümünde ele aldığımız için ayrıntısı ile üzerinde durmaya gerek duymuyoruz. Melki Patriklikleri, başta Antakya olmak üzere, Mısır ve Kudüs'te de faaliyet göstermişlerdir.

3.1. Kudüs Melki Patrikliği

İsa peygamber yeryüzünde iken yaydığı yeni öğretiler sonucunda Mor Yakup'un başkanlığında Hıristiyanlık inancına sahip ilk düzenli topluluğun oluşumu söz konusu olmuştur. Ancak bu topluluk tinsel anlamda gerçek bir kilise olma niteliğini ve yetkinliğini Hıristiyan inancına göre Kutsal Ruh'un inişiyle birlikte kazanmıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan Kudüs Kilisesi, yapısı içinde sadece Yahudi kökenli Hıristiyanları barındırmaktaydı. Kudüs Kilisesi, Mesih'in ilk kilisesi olması sebebi ile kilise babaları tarafından bu dönemde "Ana Kilise" adıyla tanımlanmıştır²⁰.

¹⁸ www.suryaniler.com/suryanitarihi.htm.asp, s.2/3

¹⁹ Levent Öztürk, *a.g.e.*, s. 82

²⁰ [www.http://bilgilik.com/makale/tarih/dinler_tarihi/Suryanilik_ödev.html\(Suryanilik\)](http://bilgilik.com/makale/tarih/dinler_tarihi/Suryanilik_ödev.html(Suryanilik)), s.2-3

Kudüs Hıristiyanlığın merkezi olmasına rağmen uzun zaman sadece matranlık olarak tarihte yer almıştır. Kudüs matranı Cyrill görevde bulunduğu miladi 349-386 yılları arasında Kudüs'te bir patriklik merkezi oluşturulması için çabalamış ise de Kudüs ancak miladi 451 yılında (Kadıköy Konsili ile) patriklik merkezine kavuşabilmiştir. Daha sonraları yine iç çekişmelerden dolayı önemini kaybetmiştir. Sasanilerle savaşmak üzere Doğu'ya gelen ve Kudüs'e giren Heraclius, Modestus isimli bir patrik tayin etmiştir. Kudüs patrikliği onun ölümünden sonra altı sene boş kalmıştır. Müslümanların Kudüs'ü ele geçirmelerinden az önce Melki din adamlarından Soruniyus tarafından yeniden teşkilatlanmıştır²¹.

Kudüs, hem Bizans için hem de Hıristiyan alemi için önemli bir dini-siyasi merkezdi, ancak Konstantinopolis'in Roma ile olan Ortodoks-Katolik savaşından dolayı diğer Doğu şehirlerinde olduğu gibi Kudüs'te biraz geri plana itilmişti. Burada kendi mezhep hakimiyetini sağlamak için Melki Patrikliğini kurmuş ancak, İslam saldırıları neticesinde Müslümanların eline geçmiştir.

Haçlı Seferlerine kadar Müslüman idaresinde kalan diğer Hıristiyan cemaatleri gibi Kudüs'te de kendi haline bırakılmış görüntüsü mevcut olmuştur. Haçlılar Kudüs'ü geri almak için oldukça kanlı mücadelelerde bulunmuş ve neticede kendi Hıristiyan halkı dahi acımasızca kırılmıştır. Haçlılar şehri ele geçirdikten sonra burada Haçlı Krallığı kurmuşlardı. Kudüs halkı bu dönemde karışık menşe'li olup Arapça konuşuyor ve hemen hepsi de Ortodoks kiliseye mensup bulunuyorlardı. Kudüs'te monofizit, Mısırlı ve Habeşistanlı, Suriyeli Yakubilerle, daha haçlı seferlerinden önce buraya muhaceret etmiş ve yerleşmiş az sayıda Latin kolonilerinin grupları da yaşamaktaydı²². Haçlılar zamanında yöre halkının inanç sisteminde pek bir değişiklik olmamıştır.

²¹ Levent Öztürk, Asr-Saadetten Haçlı Seferlerine Kadar İslam Toplumunda Hıristiyanlar, İstanbul, 1998, s.85

²² Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, c.II., (Çev: Fikret Işıltan), T.T.K., Ankara, 1992, s. 245

XI. ve XIII. yüzyıldan sonra Türk taarruzları neticesinde, Bizans'ın Doğu'sundaki topraklar Türklerin ve Arapların eline geçmiştir. Dolayısıyla Anadolu, Kudüs, Mısır'daki Hıristiyanlar ile bağları iyice kopmuştur. Ancak buralardaki Patriklikler ve dini kurumlar faaliyetlerine devam etmişlerdir.

4. ERMENİ PATRİKLİĞİ

Ermeniler, Hıristiyanlıkla ilk olarak birinci yüzyılda tanışmıştır. İsa'nın havarilerinden Aziz Teodeos ve Aziz Bartalemeos ve takipçilerinin çabaları sonucunda Ermeniler arasında yayılmaya başladı. Bu yüzden kilise, apostolik ya da elçisel (rasuli) sıfatını taşır. Romalıların karşı çıkmalarına rağmen, 197 ve 230 yıllarından itibaren Hıristiyanlığın Ermeniler arasında yayılmasını durduramadı. Nihayet, 301 yılında Aziz Krikor'un önderliğinde Ermeni Kralı III. Dırsat, ailesi ve diğer saraylı aileler Hıristiyanlığı benimseyerek vaftiz oldular ve Ermeni Krallığı ilk Hıristiyan devlet ilan edilmiştir²³.

406 yılında iki rahip tarafından Ermeni alfabesinin oluşturulup İncil dahil kutsal metinlerin Ermenice'ye çevrilmesi kilise ayinlerini artık Ermenilerin anadilinde yapılmasına yol açtı. Bu gelişme tarihçiler tarafından, Ermeni kilise ve halkının diğer din ve kiliselerin etki alanından çıkarmak için yaptığını düşünülmektedir. Özellikle Kilisenin 451 Kadıköy Konsilinin kararlarını kabul etmeyip sadece ilk üç konsilin kararlarını tanınması yani Diyoftizim ile birlikte aşılı kılıp onun milli olma özelliğini pekiştirdi. Bu çeşit doktrinel farklılıklar, evrensel bir din olarak başlayan Hıristiyanlığı ulusallaştırarak etnik kimliklerinin uzun zamandır bilincinde olan halkların bu kimliklerini yeni şekiller ortaya koymasına neden olmuştu²⁴.

Başlangıçta babadan oğla geçen dini reisleri, Gregori'nin torunu Sahak'ın varisi olmadığı için rahiplerden seçilerek belirlenmiştir. Bu patrikler, ilk patriklik makamı olan Muş'taki Ardişad'ı bırakarak Eçmiyazin'e(Erzurum) yerleştiler. Miladi V. yüzyıldan sonra Tovin'e (İran) taşındılar. İslam tarihçilerine göre Ermeniler, Sümeysat

²³ Arus Yumul, "Günümüzde Gregoryan Ermeni Kilisesi", *Dinler Tarihi Araştırmaları III*. Ankara, 2002, s.5; [www.http://minidev.com/kulturler_ermeni_tarih1.asp](http://minidev.com/kulturler_ermeni_tarih1.asp) s.1

²⁴ Arus Yumul, "Günümüzde Gregoryan Ermeni Kilisesi", s.6

(Palu yakınlarında bir yer) ile Fırat arasında bir yer olan “Kla’atur-Rum”, Ermenilerin Ketagikus dedikleri patriklik merkezleriydi. Burada bir merkez edinmeleri, Bizanslıların Lan yöresinde oturan Ermenileri Suriye topraklarına yerleştirmelerine dayanır ki, bu Hıristiyanlar Abbasi devletinin burada kurulmasıyla buradan uzaklaştırılmıştır. Onların daha sonra burada yine Bizanslıların bölgede hakim olduğu zamanlarda varlıklarını sürdürmüş oldukları söylenebilir²⁵.

Bizans İmparatorluğu ile Ermeni ilişkilerine gelince, Bizans kuruluş, İstanbul Doğu İmparatorluğu’nun merkezi olduktan sonra, 360 yılında Ermeni Katolikosu (Başpatrik) 1. Nerses’in Yassıada’ya sürüldüğü sırada başkentte küçük bir Ermeni cemaati de bulunmaktaydı. Bizans İmparatorluğu VI. ve X. yüzyıllarda Ermenilerin İstanbul’a göçünü teşvik etmişlerdi²⁶.

Hıristiyanlık dünyasında yaşanan fikri bölünmelerden onlar da etkilendiler. Önce Roma Kilisesi’nden ardından da Bizans Kilisesi’nden koştular. Bununla birlikte Bizans Kilisesi onlar ile birliği sağlamak için sürekli teşebbüslerde bulundu, ama bunlar genellikle siyasi adımlar idi²⁷. Özellikle VII. yüzyılda Heraclius’un bu konudaki teşebbüsleri önemlidir. Ermeni kilisesini mensubu olduğu Monothelite kilisesiyle Ermeni kilisesini mensubu olduğu Monothelite kilisesiyle birleştirmek amacıyla 633 senesinde Erzurum’da bizzat kendisinin katıldığı bir kilise kurultayı düzenlemiştir. Ayrıca, 620’li yıllarda Perslilere karşı girişilen savaşlara katılmak üzere Ermenilerden orduya çok sayıda asker topladı. Yapılan savaşlarda Ermenilere önemli görevler vermiştir²⁸.

Heraclius’un yaklaşımlarına rağmen Ermenilerin tam desteğini almış değildi. Onun kilise ile ilgili politikaları pek çok Ermeni papaz ve rahiplerinin muhalefetine neden olmuştur. Heraclius dönemi, Bizans ve Ermeniler arasındaki ilişkiler açısından en

²⁵ Levent Öztürk, *a.g.e.*, s.8

²⁶ www.minidev.com/kulturler_ermen_i_tarih1.asp s.1

²⁷ Levent Öztürk, *a.g.e.*, s.87

²⁸ Walter E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, (çev:Mehmet Özey), İst. 2000, s. 278

önemli dönemdir. Heraclius'un, Ermenistan'a ve mensubu olduğu Ermenilere bağlılığı inkar edilemezdi²⁹.

Heraclius yaşamının büyük bir kısmını, X. yüzyıla kadarki imparatorlar arasında, başka bir imparatorun gösteremeyeceği kadar Ermenistan'a ve Ermenilere yakınlık göstermekle kalmadı, bunu yanı sıra, Pers İmparatorluğuna karşı askeri seferi orada başlattı. Orduyu Ermenilerden oluşturdu ve kilise kurultayı toplandı³⁰.

Heraclius hem kişisel düşüncesiyle hem de Ermenilerin askeri gücünü kullanma düşüncesiyle Ermenilere yakın olmuştu, ancak Ermeniler, Müslüman taarruzları başladıktan sonra, Müslümanların yakın davranışlarından ötürü bir kısım Ermeni Müslümanların tarafına geçmiş, bu da Bizans'ı Müslüman saldırılarına karşı zor duruma düşürmüştür. Ermeniler ise, Müslümanlar ile askeri destek için anlaşmalar yapmaya devam etmişlerdir. Zaten, Ermeniler ve Yunanlılar arasındaki etnik düşmanlıklar ve Heraclius'un kendi Monothelite kilisesiyle birleşmesi yönünde Ermenileri zorlamaya yönelik çabalarından dolayı bir uyuşmazlık söz konusu olmuştu. Heraclius'tan sonra Müslümanlar karşısında savunma teşebbüsünde bulunacak güçlü bir Bizans ordusu da mevcut olmamıştır³¹.

Heraclius'un (610-641) İmparatorluğu dönemi sayılıp yüksek görevlere gelen Ermenilere zaman zaman mezheplerinden ötürü baskılarda yapılmıştır, ancak yine de imparatorlukta en çok sözü geçen ırk Ermeniler olmuştur. İmparator Moris, Mezizos, imparator Filipikos-Vartan, Ardazavad, Alexios Museles, Bardanes, Arsaber, V. Leo, İmparator Makedonyalı Vasil (Basil), Romenos-Lekapenos gibi birçok Bizans

²⁹ Walter E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, (çev: Mehmet Özay), İst. 2000, s. 278

³⁰ Walter E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, s. 279; Andrew Sharf, "Byzantine Orthodoxy and the Preliminary Fast Of The Armenians", *Byzantium Byzantium Tribute to Anreas N'staratos*, Athens Voluma II, 1986, s. 665-666

³¹ Walter E. Kaegi, a.g.e., s.296-297

yöneticisi, Sezar Bardas, Gramerci Ioannis, Fotios ve Filozof Leo gibi bilim adamları tamamen ya da kısmen Ermeni idi³².

Arap-İslam hakimiyetine girip, onlara askeri yardım sağlayan Ermenilerin inançlarına Araplar tarafından serbestlik tanınmıştır. Fatimi halifesi el-Mustansır Kahire'ye büyük sayılarda Ermeni yerleştirmiştir. Bunlar, başlangıçta Handak ve Harat er-Rum'daki kiliselerde ibadet etmişlerdir. Daha sonra bunlara ez-Zuhri'de patriklik tesis edilmiştir. Ermenistan bölgesindeki Hıristiyanlar, Melki idi ve din görevlileri Bizans kralı tarafından görevlendirilmiştir³³. Yani Bizans ile dini bağlarını tamamen koparmamışlardı.

VII. yüzyılda Ermeniler Arap hakimiyetine girmiş ve Bizans burada siyasi hakimiyetini bir süre kaybetmiştir. IX.yüzyılda bölgede yarı bağımsız Ermeni Prenslikleri ortaya çıkmıştır. Bizans 970'te sonra Ermeniler üzerine sefer düzenlemeye ve Abbasilerin yerini almaya başlamıştır.

1020'den sonra Oğuz saldırıları ile karşı karşıya kalan Ermeni yerleşimlerindeki Vaspurakan beyleri Bizans İmparatorluğuna başvurarak topraklarını Bizans'a bırakmış ve karşılığında Sivas'ı almıştır. Bölgeyi adım adım işgal eden Bizans (Ani'nin zaptı), bu toprakların beylerine Sivas, Kayseri ve Kapadokya'da arazi vermiştir. Bu beyleri kalabalık göç grupları izlemiştir. Ermeni toplumu dağılmıştır. Bölgeye Selçuklu akınları başladığında Türklere karşı koyan Gürcüler ve Bizans'tı. Malazgirt Savaşı'nda Romenos Diogenos'in Türkler önünde uğradığı ağır yenilginin ardından bölge Selçukluların eline geçmiştir.

³² www.minidev.com/kulturler_ermeni_tarih1.asp ,s.2

³³ Levent Öztürk, a.g.e., s.87

XI. yüzyılda Bizans, bölgeyi işgal ederken Anadolu'da toprak verdiği beylerden bazıları imparatorluğun zayıflamasından yararlanarak Bizans ile bağlarını koparmışlardır. 1080 yılında Kilikia Ermeni beyliği kurulmuş ve Haçlı Seferleri sırasında Haçlıların yanında yer almışlardır³⁴. Bir kısmı da Müslümanların yanında yer almışlardır.

Ermeniler ile Bizans arasında bir iyileşen bir kötüleşen dini, siyasi ve askeri bir dizi ilişkiler kurulmuş ancak tam bir istikrar sağlanamamıştır. Başlarda da belirttiğimiz gibi etnik farklılıklar ve dini mezhebi farklılıklardan dolayı, bu yakınlık kurulamamıştı. Ayrıca iki tarafta birbirine karşı güvensiz tavırlar sergilemiş ve dini anlamda da üstünlük sağlama mücadelesine girişmişlerdir.

³⁴ Komisyon "Ermenistan", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet*, İstanbul, 1986, c.8, s.3783-378

SONUÇ

Bizans İmparatorluğu'nun ilk kurucu İmparatoru olan Constantine, IV. yüzyıla kadar hızlı bir yayılış gösteren Hıristiyan inancına yönelik yapılan baskı ve zulümleri IV. yüzyılın başlarında (313) Milano Fermanı ile durdurmuş, bu safhadan sonra ise, Hıristiyanlık bir din olarak kabul görmüş ve baştan beri sürdürdüğü gizli saklı yayılış daha fazla hız kazanmaya başlamıştır. Constantin bu hareketiyle, Bizans Kilisesinin de kurucusu olmuştur. IV. yüzyıldan sonra başkent Constantinople'de, kiliselerin yapımıyla ve patrikliğinde kurulmasıyla birlikte kilise, kendi dini gücünü İmparatorluk içinde oluşturmaya başlamıştır. Kiliselerin ülkenin her yanında inşa edilmesiyle, Constantin de, kiliseye ve ruhban sınıfına çeşitli ayrıcalıklar getirerek Bizans kilisesinin yetki alanlarını da genişletmiş oldu. Bu hareket Constantin'in, büyük bir insan kitlesini peşinden sürükleyen kiliseye karşı vermiş olduğu bir ödül gibi görülmüştür. Böylelikle Kiliseye, siyasi yönden ileriki dönemlerde hükmedebilmesi ve siyasetin yararına kiliseyi kullanabilmesi için bir fırsat olmuş oldu.

Bizans İmparatorluğu'nun IV. yüzyılın başlarında Hıristiyanlığı resmen bir din olarak tanınmasıyla birlikte bu din, her yerde büyük bir inanç kitlesine kavuşmaya başlamıştır. Hem Doğu'da hem Batı'da bu yayılış artmıştır. Özellikle Roma İmparatorluğunun da Hıristiyanlığı tamamen benimsemesiyle, devletin Doğu yarısında (Bizans) bu din, zaman içinde dağılma sürecinde olan Roma İmparatorluğuna karşı siyasi ve dini bir vasıta olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bizans Kilisesi, IV. yüzyılda Hıristiyanlığın Milano Fermanıyla kabulüyle birlikte kendini birtakım dini meselelerin içinde bulmuş, ve Roma ile kim daha ruhani tartışması yapmaya başlamıştır. Roma kendini havari Petrus'un Roma'da ilk kiliseyi inşa ettirmesinden dolayı, söz sahibi olmasının gerekenin kendisi olduğunu öne sürerken, Bizans Kilisesi de Hıristiyanlığı resmi bir din olarak kendilerini kabul ettiğinden dolayı kendini daha ruhani saymıştır. Başlangıcından XI. yüzyılın sonlarına kadar çıkmazlarla dolu ilişkilerin temelinde hep bu yarış söz konusu olmuştur. Daha Hıristiyanlığın kabulünden çok geçmeden Hıristiyanlık içinde bazı görüş anlaşmazlıkları patlak verince, o sıralarda siyasi yönden güçlü olan Bizans'ın Hıristiyanlığın hamisi sıfatı ile dini meselelere müdahalesini doğurmuştur. Daha ilk dönemlerde çıkan bu anlaşmazlıklar ise genelde, Hz. İsa ve mahiyeti ve Hz. Meryem'in kişiliği ve ruhaniliği hakkında görüş birliği

yapılamamasından kaynaklanmıştır. Papa ise o sıralar, bu konsillere sadece dini bir görevli olarak konsillere temsilcileri aracılığıyla iştirak etmiştir.

V. yüzyılın sonlarına kadar, ilk konsil olan İznik konsilinin kararları her iki kilise için geçerli olmuştur. Ancak, V. yüzyılın sonlarında Bizans'ın Doğu sınırlarında ortaya çıkan bazı yeni görüş anlaşmazlıklarının çıkması ve Bizans'ın Roma'nın Katolik görüşünü benimsemekteki ısrarı neticesinde, Bizans Ortodoks inancını ortaya atarak mezhepsel olarak Roma'dan kendini ayırmıştır. Bu konsilden sonra olan tüm olaylar ise, Bizans Kilisesinin XI. yüzyılda kendini Roma Kilisesinden dinen ayırıp soyutlamasına kadar uzanan olayları ortaya çıkarmıştır.

Bizans Kilisesinin Roma Kilisesi ile siyasi ve dini ilişkileri Kadıköy konsilinden sonra bozulmaya yüz tutmuş, ancak VIII. yüzyıla kadar Bizans İmparatorlarının bir kısmının Roma Kilisesiyle dini ve siyasi gücünden dolayı tamamen kopmak istememelerinde dolayı bu ilişkiler gergin de olsa devam etmiştir. Özellikle bu gerginliklerde ise, Doğu'daki diğer Hıristiyan cemaatlerine Bizans Kilisesinin mezhepsel anlaşmazlıklardan dolayı uyguladığı baskı ve bazen de zulümlerinde payı olmuştur. Roma Kilisesi, Hıristiyanlığın ilk ve önemli merkezlerindeki halklara karşı Bizans'ın bu baskıcı uygulamalarını yanlış bulmuş ve Bizans'ı ancak onlarla birlikte tanıyacağını belirtmiştir. Bizans'ın Doğu'daki bu halklara baskı yapmasındaki tek neden dini yönden anlaşmazlıklar değildi; bu merkezlerin bir çoğunun oldukça verimli topraklar üzerinde oluşu ve bu yörenin halklarının da bu zenginliklerle ekonomisi oldukça gelişmiş olmasından dolayı Bizans'ın onları kendi mezhebine döndürmeye çalışmalarını kabullenemeyişleri etkili olmuştur. Bizans Kilisesinin hem Roma Kilisesiyle hem de cemaatlerle olan gergin ilişkileri Bizans siyasetini oldukça yıpratmıştır. Baskı uyguladığı bu cemaatlerin XI. yüzyıldan sonraki Türk-Arap saldırılarında Bizans'ın karşısında yer almış olması da bunun kanıtı olmuştur.

VIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise, Bizans'ın bir yüzyıllık dönemini siyasi, dini ve sosyal yönlerden oldukça kötü etkilemiş olan, İkonalar inancı denen kutsal resimlere inanma furyası sarmıştır. Kutsal kişilere, özellikle Hz. İsa, Hz. Meryem ve azizlerin resimlerine saygı duymak ile başlayan bu resim inancı Bizans İmparatorlarını oldukça kızdırmıştır. Çünkü bu inanç daha çok pagan kökenli bir inanç olup, İmparatorlukta putperestliğin geri döndürülmeye çalışıldığının sinyalini vermiştir.

Ayrıca Bizans Kilisesinin, Hıristiyan dinini bu inançtan koruyacağına, halka bu resimleri kendi elleri ile yapıp yüksek ücretler ile satması ve halkı yanlarına çekerek galeyana yaratması, devletin memur çalışan kadrolarını da yanlarına çekmeleri siyasetin hoşuna gitmemiştir. Bu yolla, devletten bağımsız bir kilise yaratılmaya çalışılması da Bizans siyasetinin kabul edemeyeceği bir olay olmuştur. Hıristiyanlık, İkonalar inancıyla putperestliğe doğru giderken o sıralarda yayılmasında yükseliş gösteren İslam dini ve İslam ülkeleri ile savaş halinde olan Bizans, devletin resmen seçtiği Hıristiyanlığı, İslamiyet karşısında da güçlü kılmak telaşına düşmüştür.

Bizans'ın siyaset olarak Kiliseye ve halkın özgür inancına bu kadar sert müdahale etmesi Papayı oldukça sınırlendirmiştir. Ayrıca, yapılan bir dizi konsillerin belgelerinin dil karmaşasından dolayı Papa tarafından yanlış yorumlanması da Papa'nın Bizans'a karşı nefretini arttırmıştır. Olaylar, ülke içinde Bizanslı dini adamlarının halkı galeyana getirmesi ile daha fazla büyümüş ve sosyal yönden de devlet ile halkı karşı karşıya getirmiştir. Papalığın mezhepsel olarak baştan beri tasvip etmediği, Bizans'ın bu son olayı Papalığı çileden çıkarmıştır, ancak Papa Bizans'a karşı tam bir sert yanıt da verememişti. Çünkü Roma siyasi yönden güçsüzdü ve Barbar saldırıları, dış saldırılara karşı Papanın siyasi ve askeri yardıma ihtiyacı olduğu anda Bizans İmparatorlarından yardım almıştı. Bu da Papalığı uzun bir süre Bizans'a ve dini icraatlerine tahammül etmesini gerektirmişti. Ama IX. yüzyıla girerken Batı'da güçlü Krallar ortaya çıkmaya başlamış ve artık Batı siyasi yönden güçlenmeye başlamıştır. Papalık da bu durumu yakından takip ederek, o sırada kendini Roma İmparatorlarının varisi gören Frank Kralları ile siyasi ve dini birtakım görüşmeler yaparak siyasi ve askeri yardımlarına karşılık Papalığın dini yönden desteği sözünü vermiştir. Charlemagne ile Papalık arasında yapılan bu anlaşmadan sonra Papa kendi elleriyle Charlemagne'ye İmparatorluk tacını giydirmiştir. Bu safhadan sonra gerek Avrupa gerekse Bizans'ın dünya siyaseti açısından dengelerin bozulduğu dönem olmuştur. Papanın bu hareketi Bizans'ta oldukça kızgınlıkla karşılanmıştır. Bu olay ile Papanın Bizans'ı hem bir devlet olarak hem de kilise olarak baştan beri tanımadığının göstergesi olmuştur.

Papanın bir Krala taç giydirecek onu dinen kutsaması Bizans'ın kendini hem siyasi hem de dini yönden ökümenik kabul edip ona göre davranması da tarihe karışmıştır. Bu hareket artık kültürel, ırki ve de mezhepsel yönlerden farklı olan iki kilise halklarının birbirinden daha fazla nefret etmesine sebep olmuş, 1054'teki ayrılığın

alt yapısını da oluşturmuştu. Üstelik Papalık bunu bir kere değil, iki kere yapmıştır. X. yüzyılda da I. Otto'ya da aynı davranışta bulunmuştur. Bizans ve Roma Kiliseleri arasında baştan beri bir takım siyasi ve sosyal gelişmeler yaşanırken IX. yüzyıldan sonra XI. yüzyıla kadar yaşanan bu olayların temelindeyse, iki kilisenin kendi siyasi gücünü artırmak için verdikleri bir çabanın yattığı söylenebilir. 1054'te tamamen aradaki iyi ilişkilerin resmen kesilmesiyle her iki tarafın birbirine karşı olumsuz tavırlarıyla artık daha fazla gerginleşmiştir. Ancak Papanın, Batı'daki siyasi nüfuzunun güçlenmeye başlamasıyla birlikte, bu durum Bizanslı yöneticileri endişelendirmeye başlamış ve Papalıktan tamamen siyasi olarak uzaklaşmalarını engellemiştir. Çünkü Batı giderek güçlenirken, X. yüzyıldan itibaren Bizans ise, gerek içteki tehlikeler gerekse dıştaki Doğu sınırlarındaki tehlikelerle meşgul olmuştur.

X. yüzyıla kadar Bizans, güçlü bir devlet olarak kilisesiyle oldukça iyi geçinmiş ancak kiliseyi de tamamen serbest bırakmamıştı. Patrikleri seçerken dahi İmparatorlar kendi siyasetine hizmet edecek Patrikler seçemeye dikkat etmişlerdir. Ancak Kilise de tamamen kendini siyasetin kollarına atmış değildi, sadece dini bir mekan olmasından öte Kilise, zaman zaman Bizans siyasetinde karışıklıklar çıktığında siyasi ve sosyal olaylarda birinci derecede etkin bir rol oynamıştır. Bizans Kilisesi ilk başlarda hem devletine ve İmparatoruna bağlı bir hava çizmiş olmasına rağmen, kendi emrinde olan manastır kurumlarının devleti zor durumda bırakan gidişatına da dur dememiştir. Devlet zor durumdayken Kilise, halkı devlete karşı desteklemesi gerekirken kendini kurtarmaya çalışmıştır. İşte bu yüzden ki, Bizans devleti ortadan kalkarken kilise varlığını devam ettirmiştir. Bizans Kilisesinin bu davranışında, İmparatorların kararsız uygulamaları ve değişen hanedanlıkların kendi aile mensuplarını zenginleştirme çareleri için çıkardığı kanunlar da etkili olmuştur. Ayrıca hiç tasvip etmediği halde baştan beri Roma Kilisesi ile olan yakınlaşma çabalarında İmparatorların ısrarı da kiliseyi devlete karşı kararsız bir hale itmiştir. Çıkarları söz konusu olduğunda kendi Patriğini dahi saymayıp Papaya bağlılığını bildiren İmparatorlar da Bizans Kilisesini oldukça yıpratmıştır.

XI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise, gerek Papalık ile gerek kendi Kilisesiyle olan gergin ilişkiler neticesinde Bizans'ın siyasi otoritesinde büyük boşluklar oluşmuştur. Özellikle üst üste kaybedilen savaşlar ve ağır vergiler ile halkın ezilmesi de ülke içinde isyanlara ve siyasi kargaşaya sebep olmuştur. Kilisenin de bu

kargaşalıklardaki payı büyük olmuştur. Bu olaylar Bizans siyasetini yıpratarak boşluklar yaratınca, bu boşluktan Türkler ve Araplar faydalanarak Anadolu'ya kadar gelmişler ve Anadolu içinde yerleşmeye başlamışlardır. Ayrıca Hıristiyanlık içinde önem taşıyan Kudüs ve diğer hac merkezleri de Müslüman Arapların eline geçmiş, Bizans ne Anadolu'yu ne de diğer yerleri koruyamaz olmuştur. Bizans İmparatorları da bu durumda yardım için Papalığa başvurmaktan başka çarelerinin olmadığını düşünüp Roma'ya başvurmuşlar, ancak istenen bu yardım istenen bu cevap ancak, XI. yüzyılın sonlarında Roma'da bir Papa değişikliği olduktan sonra gelmiştir. Roma Kilisesinin Papası II. Urban olmuştur.

II. Urban hem Hıristiyanlığın kutsal topraklarını kurtarabilmek hem de Batılı halkı Bizans'a yardıma gönderebilmek için çalışmalara başlamıştır. Papa Urban, Bizans'ın bu askeri yardım çağrısına destek bulabilmek için Avrupa'daki halklara ve İmparatorlara yalnız sıradan bir asker çağrısı yapmamış, bu çağrının içine dini, siyasi ve ekonomik bazı çekici unsurları da katarak Avrupa halkının bu savaşa gönülden katılmasını sağlamaya çalışmıştır. Batının aç ve fakir sıradan halkı zaten Doğu'ya giden tüccarlar ve seyyahlar aracılığıyla Doğu'nun özellikle mezhepsel yönden kin besledikleri Bizans'ın zenginliklerini duyup merak içine girdiklerinden dolayı, Papa da Batının dini yönü zayıf isyan eden çapulcu halklarını Doğuya gidilirse bu zenginliklere ulaşabileceğini dair vaatler vermiştir. Dini yönden hassas insanlar içinse, cennete gitmek ve de günahlarından kurtulmanın tek yolunun Kudüs'ü Kutsal hac merkezlerini kurtarmak olduğunu söyleyerek ikna etmiştir. Bu da o zamana kadar kötülük etmiş, günah işleyip kurtulma yolunu arayan zengin kesimden, Batılı, Kralının, şövalyesinin, senyörünün aradığı bir fırsat gibi görünmüştür.

XI. yüzyılın sonlarında, görünürde dini anlaşmazlıkları ve Bizans'ı kurtarmak amaçlıymış gibi başlayan bu olaylardaki asıl amaç ise, baştan beri Doğu ülkelerinin gittikçe zenginleşen ekonomisine Bizans'ın daha fazla yakın olması ve artık Türk-İslam gücünün Bizans'ta etkin olamaya başlamasıyla Bizans devletinin elinde bulunan bu zenginlikleri Müslüman Türklere kaptırması endişesi olmuştur. Çünkü Türk devletlerinin Bizans'a saldırılarından önce, Arap saldırıları zamanında Roma Kilisesi Bizans'a her hangi bir yardımda bulunmamışken, Türklerin Anadolu yani Bizans'ın içlerine kadar gelip Bizans'ın Anadolu topraklarını büyük bir kısmını ele geçirmesinden sonra, tüm bunları elde edecekken Batı zihniyeti, bir başka düşman olarak gördükleri,

Türk-Müslümanlara bu toprakları kaptırmak istemeyişlerinden dolayı Papanın çağrısına cevap vermişlerdir. Elbetteki ilk dönemlerden beri Papalık, dini baskılar ile Bizans'ı yıpratmışken ve Katolik kilisesinin üstünlüğünü kabul ettirecekken Bizans'ı yıkma zaferini Türklere yaşatmak istememiştir. Bizans Kilisesinin ve devletinin zamanla yanlış uygulamaları da bu fırsatı daha da çabuklaştırmıştır. Yapılan haçlı savaşları da tüm bunların neticesi olmuştur.

Papanın bu çağrısına her ne sebeple olursa olsun pek çok insan kısa zamanda iştirak etmeye başlamış ve Bizans'a yardım için Kralların komutanlığında büyük Haçlı birlikleri yola çıkmıştır. Bizans İmparatoru Aleksios ise, sıradan bir asker yardımı beklerken, karşısında muazzam büyüklükteki haçlı ordularını görünce o an nasıl bir hata işlediğini anlamaya başlamıştır. Asıl niyetlerinin Bizans'ı saf bir dindaşlık duygusuyla savunmak olmadığı sonraları ortaya çıkacaktır ama artık iş işten geçmiştir. Batının yüzyıllardır beklediği fırsatı Bizans kendi eliyle vermiş oldu. Haçlı savaşlarının sadece ilki Bizans için karlı denebilecek sonuçlar getirmiş, ondan sonraki seferlerde artık Doğu'nun zenginliğinden adeta başı dönmüş başı bozuk birlikler sorunlar çıkarmaya başlamıştır. Bir kısım Latin halkı Bizans'ın ve de İstanbul'un zenginliğini görüp buraya yerleşmişler burada kendilerine koloniler kurmuşlardır. Bir kısmı da Kudüs'ü ve Anadolu'nun pek çok yerini ele geçirerek buralarda Haçlı kontlukları kurmuşlardır. Selçuklu devleti ile ve Arap devletleri ile bir dizi savaşlar neticesinde Doğu'da fazla başarı elde edemeyen Haçlılar başarısızlıklarının tüm sorumluluğunu nefret duydukları dindaşları olan Bizans'ı kendi başarısızlık duygularından kurtulmak için suçlayarak ortadan kaldırmak istemişlerdir. Neticede, İstanbul'a yerleşen Latin halkı hiç değilse burayı elimizde tutalım deyip, XIII. yüzyılın başlarında 1204'te İstanbul zayıf düştüğünden zapt etmişlerdir.

Bizans Kilisesi baştan beri siyasetçilerine Latin halkı ile ittifak oluşturmanın yanlış olduğunu söylemiş olmasına rağmen Bizans'ın kurmuş olduğu bu ittifakın sonuçları Ortodoks Kilisesini haklı çıkarmıştır. Sonuçta ise, Bizans siyaseti bu olaylardan sonra tamamiyle çökmüş ve İmparatorlar da çareyi kaçmak da bulmuşlardır. Bizans Kilisesi ve halk Latinlerin İstanbul'u zaptetmeleri sırasında oldukça büyük yıkımlara uğramışlar, Latinler önüne geleni yakmış, alabildikleri kadar değerli eşyaları alarak Bizans'ı gasp etmişlerdir. Bu olaylarda, kiliseler özellikle yağmalanmış, kutsal azizlerin mezarları dahi soyulmuş, İstanbul, Bizans bu dönemde gördüğü tahribi

tarihinin hiçbir döneminde görmemiştir. Bizans, saldırılarından şikayet ettiği Türkleri ise daha masum bulmuş, hiç değilse onların, kadın ve çocuklara el sürmediğini düşünüp, kendi dindaşlarının onlara bunları yaşatmasını lanetleyerek bakmışlardır.

İstanbul'un Latinlerin eline kolaylıkla geçmesinde Bizans'ın oldukça büyük bir payı olmuştur. Zira, XII. yüzyıldan sonra Venedik ve Ceneviz donanmalarını ticaret yapmaları için bir takım ticari ayrıcalıklar verip İstanbul'a yerleşmelerine izin vermeleri Latinlerin o zamandan Bizans'ın zenginliklerine göz dikmesini ve kolaylıkla İmparatorluk içinde söz sahibi olmalarını sağlamıştır.

Latinler XIII. yüzyılın başında İstanbul'u ele geçirdikten sonra Bizans halkı devlet teşkilatı ve kilise mensupları birlikte Trabzon'da ve İznik'te, Bizans devletinin varlığının yeniden diriltmeye çalışmışlardır. Kilise, halkı sakinleştirmeye ve mezheplerini yaşatmak için kendini güçlendirmeye çalışmıştır. Bizans Kilisesi siyasetin dengesizliğinden sonra kendini halkın gözünde itibarını yükseltmiş ve halkın yeniden İstanbul'u alabileceği inançlarını yitirmemesini sağlamıştır. XIII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Latinler çıkar çatışmaları yüzünden kendi aralarında İstanbul'u paylaşamamaya başlamışlar ve bu da şehirde siyasi istikrarsızlığın oluşmasını getirmiştir. Bizans İmparatoru da bunu fırsat bilip, İstanbul'u yeniden Bizans başkenti yapmak için çalışmaya başlamıştır. İmparator bir yandan bunu yaparken, bir yandan da Batılı devletlerin Bizans üzerinde kurdukları kötü düşünceleri gerçekleştirmemeleri için Papalığı kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Bunu da Papalıkla Bizans Kilisesini union denen dini birleşmeyi gerçekleştirerek yapmaya çalışmıştır. Tüm çabasını Papalık için kullanan Bizans İmparatorunun birleşme siyaseti ile kendi kilisesinin ve halkının İmparatora karşı kızmasına neden olmuştur. Zaten İmparatorlarda, çok geçmeden bu birleşmenin bu safhadan sonra olmayacağını geç de olsa anlamışlardır. XIII. yüzyılın sonlarında 1261'de İstanbul Bizans'ın eline tekrar geçtikten sonra Papalık ile birleşme çabaları terk edilmiş bundan sonra Bizans Kilisesi ve devleti ile kendi başına yürüme kararı almıştır. Artık, gücünü iyiden iyiye kaybetmiş olan gücünü yeniden tesis etmek için uğraşmış ve Osmanlı'nın Bizans'ı fethine kadar bu tutumunu sürdürmüştür.

Sonuç olarak, Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla birlikte Roma dünyasında büyük değişim sürecini de başlatmıştır. Bu değişim içerisinde, toplumsal yapının farklılaşmasından siyasi ve ekonomik farklılaşmaya uzanan bir süreç yaşanmıştır. Bu

süreç içerisindeyse, Hıristiyanlık kendisine toplum ve siyaset içerisinde çok önemli bir yer edinerek güç kazanmış, bu gücü ise, zamanla kilisenin ve dini törenlerin dışına taşımıştır. İşte dinin ve din adamlarının kilisenin dışına taşın bu gücü beraberinde de Roma dünyasında uzun yıllar yaşanacak olan siyasi ve sosyal sıkıntıları da getirmiştir. Siyaset mi toplumu yönlendiren yoksa din mi şeklindeki bu ikilemin yarattığı sorunlar her ne kadar teolojik zemin üzerine oturtularak dini boyut kazandırılmaya çalışılmışsa da asıl hedefin, siyasi ve ekonomik güç elde etme düşüncesi olduğu zamanla ortaya çıkmıştır.

Hıristiyan dünyasının yaşadığı bu süreçte başlıca önemli husus ise, Doğu ile Batı'nın bir türlü ortadan kaldıramadıkları rekabet olmuştur. Bu rekabet Latin ve Grek dünyasının bir türlü birbirlerini kucaklamak istemeyişleri Hıristiyanlık inancına a yansımış, bu rekabetlerini dini fikir ayrılıkları üzerine oturtarak da kendilerine meşru bir zemin hazırlamışlardır. V. yüzyıldan itibaren başlayan bu ayrılık ancak, gerçek yüzünü 1054 yılında göstermiştir. Bu ara dönem, içerisinde Batı ile Doğu'nun ilişkileri hep gergin olmuştur. Neticede ise, Bizans'ın, gerek Roma kilisesi ile olan ilişkilerinde gerekse kendi devleti içindeki yanlış uygulamaları sonucunda, Ortaçağın en büyük çaplı değişken, siyasi ve dini olayları yaşanmıştır. Bu olaylar içerisinde, yaşanan Haçlı savaşları hem Doğu'nun hem de Batının dengelerini değiştirmiştir. Doğu'yu, Ortaçağ Avrupa'sının yaşamış olduğu siyasi, ekonomik ve sosyal buhranlara doğru iterken, Batı ise Doğu'nun bu zenginliklerini kendi ülkelerine götürüp kullanarak, kendini ekonomik, bilimsel ve düşünsel yönlerden geliştirip günümüze değin bir gelişimin başlangıcını oluşturmuştur. Doğu halkları yaşanan bu kötü olaylardan sonra, Batıya karşı kinlerinden ve yaptıklarının tesirinden kendilerini kurtaramamışlardır.

BİBLİYOGRAGYA

KUTSAL KİTAPLAR

Kur'ân-I Kerim ve Açıklamalı Meâli, Diyanet Vakfı Yayınları/86, Ankara, 1998

İsa'nın Yaşamı Ve Kilise Tarihi, *Luka-Elçilerin İşleri-Romalılar*, Yeni Yaşam yay., İstanbul, 2001

KRONİKLER

Abu'l-Farac Tarihi-*Gregory Abu'l-Faraç*, c. II, Çev:Ömer Rıza Doğrul, Ankara, 1987

Anna Kommena, *Alexiad, İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt Sonrası*, Çev: Bilge Umar, İstanbul, 1996

Ioannes Kınamos'un Historiası (1118-1176), Yay. Haz. Işın Demirkent, T.T.K. Ankara, 2001

İbnü'l-Esir, *El Kamil Fi't-Tarih Tercümesi, İslam Tarihi*, Çev: Abdülkerim Özaydın, c. 10, İstanbul, 1987

İbnü'l-Esir, *El Kamil Fi't-Tarih Tercümesi, İslam Tarihi*, Çev: Ahmet Ağırakça, c.8, İstanbul, 1987

Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Yay. Haz.Fikret Işıltan, T.T.K., Ankara,1998

PROKOPIUS, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çeviren:Orhan Duru, İstanbul, 2001

URFALI MATEOS Vekayi-Namesi ve Papaz GRİGOR'UN Zeyli, Çev:Hrant D. Andreasyon, Ankara, 2002, s.10

TETKİK ESERLER

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, Levent KÖKER, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İstanbul, 2001

AKDEMİR, Samuel, “Geçmişte ve Günümüzde Türkiye’deki Süryani Kilisesi”, *Dinler Tarihi Araştırmaları III.*, Dünyü, Bugünü ve geleceği Dinler Tarihi Derneği Yay., Ankara, 2002, s.9

AKKAYA, Tayfun, *Ortodoks İkonaları Genel Bir Bakış*, İstanbul, 2000

AKŞİT, Oktay, *Roma İmparatorluk Tarihi (M.S.193-395)*, İstanbul, 1970

ALPTEKİN, Çoşkun, “Selçuklular”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 8, Konya, 1994

AVCI, Casim, *İslam-Bizans İlişkileri*, İstanbul, 2003,

AYDIN, Fuat ,”İsa Sonrası Tanrı Araştırmalarından Havarilik ve Pavlus’un Havarilik Anlayışı” *Dinler Tarihi Araştırmalı III.*, Ankara, 2002, s.72

AYDIN, Mehmet,“Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bakış” , *A.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara,1981, c.XXVII, s.125

BAILLY, Aguste, *Bizans Tarihi*, İstanbul, Çev:Haluk ŞAMAN, trz..., c.1-2

BAKIR, Abdulhalik, *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler*, Ankara, 2004

BARKER , Ernest , *Bizans Siyasal ve Toplumsal Düşünüşü*, Çev: Mete Tunçay, İstanbul, 1995

BARROW, Reginald H., *Romalılar*, Çev:Ender Gürol, İstanbul, 2002

BAŞ, Mustafa, *Kuruluşundan Günümüze Türk Ortodoks Kilisesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara, 2003,

BAŞTAV, Şerif, “Bizans Ve Haçlı Seferleri”, *Uluslar arası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, 13-25 Haziran, İstanbul, 1997, T.T.K., Ankara, 1999, s.57-64

BAYNES, Norman H. and HSt.L.B.Boss, *Byzantium/ An Introduction to East Roman Civilization*, Oxford, trz...

BAYDUR, Nezahat , “İmparator IULIANUS”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi*, İstanbul, 1982

BAYRAK, M.Orhan, *İstanbul Tarihi(M.Ö. 657'den Bugüne Kadar 26 Asırlık Son Roma, Bizans Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri)*, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1996

BERKTAY, Halil, "Vizörden Bizans: Haritalarla Düşünmek", *COGİTO-Bizans*, S.17, İstanbul, 1999, s.93

BERL, Emmanuel, *Attila'dan Timur'a Avrupa ve Asya*, (Çev:Gülseren Devrim), İstanbul, 1999

BIHLMAYER, K.H. TUCHLE, *I ve IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, Çev:Antun Gürol, İstanbul, 2001

BLOCH, Marc, *Feodal Toplum, Savaş yay.,trz*

BROWN, Peter , *Geç Antikçağda Roma ve Bizans Dünyası*, İstanbul, 2001

BUHL, Fr. "Nasıra", *İslam Ansiklopedisi Maddesi*, c.9, Anadolu Üniv. Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997, s. 95

CAMPELL, Joseph, *Batı Mitolojisi Tarihi, Tanrının Maskeleri*, Çev:Kudret Emiroğlu, Ankara, 2003

CHALLEYE, Felicien, *Dinler Tarihi*, Çev:Semih Tiryakioğlu, İstanbul, 2002

CARDINI, Franco , *Avrupa ve İslam*, Çev: Gürol Koca, İstanbul, 2004

CHARANIS, Peter, *The Byzantine Empire Eleventh Century, A History of The Crusades*, Philadelphia, 1955, s. 210

CLARI, Robert De, *İstanbul'un Zaptı (1204)*, Çev: Beynun Akyavaş, T.T.K., Ankara, 1994

CÖMERT, Bedrettin, *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara, 1999

ÇELİK, Mehmet, "Fener Patrikhanesinin Ökumeniklik İddiası ve Tarihi Gerçeklere Aykırıdır", *Hatay Folklor Araştırmaları Derneği III. Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu Bildirisi*, 10-11 1994, s.13-14

ÇELİK, Mehmet, *Süryani Tarihi I.*, Ankara, 1996

ÇELİK, Mehmet, *Fener Patrikhanesinin Ökümenik İddiası (325-1453)*, İzmir, 2000

DEMİRKENT, Işın, "1071 –Malazgirt Savaşına Kadar Bizans'ın Askeri ve Siyasi Durumu", İstanbul Üniversitesi, Tarih Dergisi, Mart, 1980/1981, İstanbul, 1982, S.33, s.133-146

DEMİRKENT, Işın, "Bizans", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, c.6, İst.1992, s. 230-234

DEMİRKENT, Işın, *Haçlı Seferleri*, İstanbul, 1997

DEMİRKENT, Işın, "Konstantinopolis'te Haçlılar", *Toplumsal Tarih, c. Bizans Dünyası*, 2003, s. 82-85

DEMİRCİOĞLU, Halil, "Roma, Bizans ve İusitanus", *Belleten*, c.XXVII, S.106, Ankara, 1963, s.167

DIEHL, Charles, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev: Cevdet R. Yularkıran, İstanbul, 1939

DİNÇ, İhsan, *Attila, Hayatı, Savaşları ve Uygarlığı*, İstanbul, 2002

DİNÇMEN, Krinton, *600'lü Yıllardan 1460'lı Yıllara*, H.A. Nomikos, Haçlı Seferleri, Çev. Krinton Dinçmen, İstanbul, 2004

DOĞRUL, Ömer Rıza, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İstanbul, 1947

DUCELLIER, Alain, Michel BALARD, *Konstantinapolis 1054-1261*, İstanbul, 2002

DVORNİK, Francis, *Konsiller Tarihi, İznik'ten II. Vatikan'a*, Çev: Mehmet Aydın, Ankara, 1996

ELIADE, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.II-III, Çeviren: Ali Berktaş, İstanbul, 2003

EKİNCİKLİ, Mustafa, *Türk Ortodoksları*, Ankara, 1998

EROĞLU, Ahmet Hikmet, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.XLI, Ankara, 2000, s.309-235

ERTUĞRUL, Özkan, *Bizans Kültürü*, İstanbul, trz..

FIĞLALI, Ethem Ruhi, “ Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine”, *A.Ü.İ. Fakültesi Dergisi*, c. 25, Ankara, 1981, s. 179-182

GIBBON, Edward, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Çev: Asım Baltacıgil, c.2, İstanbul, 1986

GIBBON Edward, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Çev: Asım Baltacıgil, c.3, İstanbul, 1988

GOLDEN, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev: Osman Karatay, Ankara, 2002

GÜRER, Dilaver, *Fusû'l-Hikme ve Mesnevide Peygamberlerin Öyküleri*, İstanbul, 2003

GRANT, Michael, *Roma'dan Bizans'a*, Çev: Z. Zühre İlkelen, Homer Kitapevi, İstanbul, 2000

GRİGGS, C.Wilfred , *Early Egyptian Christianity*, Köln.1991

HEYT, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, Çev: Enver Ziya KARAL, T.T.K. Ankara, 2000

HAS, Kenan, “Tarihsel İsa Araştırmaları”, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, III., Ankara, 2002, s.97-117

HOLT, P.M., *Haçlılar Çağı, 11. Yüzyıldan 1514'e Yakın Doğu*, Çeviren, Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2003

JILL, Joseph , S.J, *Byzantium and Papacy 1198 1400*, America-New Jersey, 1979

KAÇAR, Turhan, ”Roma İmparatorluğu'nda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği” , *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Eskişehir, S.1, c.2, s.4

KAÇAR, Turhan, “Ortaçağ'ın Dinsel Fermantasyonu: IV.Yüzyıl Roma İmparatorluğu'nda Doğu Batı Kiliseleri ve Devlet”, *Doğu-Batı*, Ankara, 2005, yıl:8, S.33, s.97-109

KAEGI, Walter E, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, Çeviren:Mehmet Özay, İstanbul, 2000

KAHRAMAN, Ahmet, *Dinler Tarihi*, İstanbul, 1976

KAPLAN, Michel, *Bizans'ın Altınları*, İstanbul, 2001

KARAKÖSE, Hasan, *Ortaçağ Tarihi*, Ankara,2002

KAYA, Yalçın, *Hıristiyanlık 2000 Yaşında*, İstanbul, 2000

KOÇU, Reşat Ekrem, *Bizans Tarihi*, İstanbul,1934

KOMİSYON , “Bizans” , *Büyük Larousse, Milliyet*, İstanbul, 1986, c.4, 1715-1721

KOMİSYON, “Ermenistan” , *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet*, İstanbul, 1986, c.8, s.3783-3786

KOMİSYON, “Eski Roma’da Hıristiyanlık”, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul, trz., c.2

KOMİSYON, “Bizans”, *THÉMA Larousse*, Tematik Ansiklopedi, c.*İnsan ve Tarih*, *Milliyet*, 1993-94, ,c.1, s. 68-69

KOMİSYON, ”Bizans İmparatorluğu”, *Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, S.40, s.1578-1594-(15819)

KORDATİOS, Yannis, *Bizans'ın Son Günleri*, Çev: Muzaffer Baca, İstanbul, 1999

LEVTCHENKO, Metrofan Vasiliyeviç., *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Çeviren: Maide SELEN, Özne Yay., İstanbul, 1999

LOWDEN, John m, Put mu, İkona kırıcılık Tartışması”, *SANAT Dünyamız*, S. 69-70, İstanbul,1998, s.208-228

LE GOLF, Jacques , “Ortaçağ’da Batı Avrupa”, *Doğu-Batı*, Ortaçağ, Ankara, 2005, s. 44

MATHEWS, Thomas F., *Byzantium*, Newyork, 1998

MCEVEDY, Colin, *Ortaçağ Tarih Atlası*, Çeviren: Ayşen Anadol, İstanbul, 2004

MCNEILL, William, *Dünya Tarihi*, Çeviren: Alaeddin Şenel, İmge Yay., İstanbul, 2004

MEYENDORFF, John, *The Orthodox Church*, Crertwood, 1996

MURRAY, John, Albermarle STREET, *History of the Eastern Church*, London, 1908

OSTROGORSKY, Georg, Bizans Devleti Tarihi, Çev: Fikret Işıltan, Ankara, 1981

OSTROGORSKY, Georg, "Bizans İmparatoru ve Hiyerarşik Dünya Düzeni", Çev: Özden Arıkan, *COGİTO-Bizans*, S.17, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999

ÖKTEM, Niyazi, "Din-Devlet İlişkilerinde Sosyal Olgu ve Hukuk İkilemi", *Din-Devlet İlişkileri ve Türkiye'de Din Hizmetlerinin Yeniden Yapılanması/Uluslararası Sempozyum*, Cem Vakfı (Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Vakfı) yay. 2, s. 78

ÖZEK, Çetin, *Devlet ve Din*, İstanbul, trz..

ÖZTÜRK, Levent, *Asr-ı -Saadetten Haçlı Seferlerine Kadar İslam Toplumunda Hıristiyanlar*, İstanbul, 1998

PATLAGEAN, Evelyne, "Yoksullar", Çev: Elif Özsayar, *Cogito-Bizans*, İstanbul, 1999, S.17, s.152

PIRENNE, Henri, *Ortaçağ Kentleri*, Çeviren: Şadan Karadeniz, İstanbul, 2000

RICE, David Talbot, *The Byzantines*, London, Thames and Hudson, 1962

RICE, Tamara Talbot, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev: Bilgi Altınok, İstanbul, 2001

RUNCIMAN, Steven, *Byzantine Civilization*, America, 1956

RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev: Fikret Işıltan, c.1, Ankara, 1992

RUSSEL, Bertrand, *Batı Felsefesi Tarihi/Ortaçağ Tarihi*, İstanbul, 1997

SCOGRAMILLA, Giovanni, *Batının İnanç temelleri* , İstanbul, 1976

SEIDLER, G.L., *Bizans Siyasal Düşüncesi, Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökeni*, Çev: Mete Tunçay, Göçebe Yayınları İstanbul, 1997

SEIGNOBOS, Charles, *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, Çev: Semih Tiryakioğlu, İstanbul, 1960

SENNOT, Charles M., “Hıristiyanlık ve Kelam Beden Oldu”, *National Geographic, Başlangıçtan Bugüne Ortadoğu’da Tarih ve İnanç*, Doğuş Grubu Yay. Washington, 2003, s198

SEYFELLİ, Canan, ”İstanbul Ortodoks Ermeni Patrikliği”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya, 2002

SHARF, Andrew, “Byzantine Orthodoxy and the Preliminary Fast Of The Armenians”, *Byzantium Byzantium Tribute to Andreas N’stataros, Athens Volume II*, 1986, s. 649-672

ŞAHİN, Süreyya, ”Doğu-Batı Kiliseleri, Ayrılmaları ve Sebepleri”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 1986, S.4, s.318

ŞENDAL, Mehmet, “Kadim(Antakya) Süryani Ortodoks Kilisesi’nin Doğuşu, Bölünüşü, Merkezleri ve Görevlileri”, www.doststrateji.net/maksuryani2.htm s.2/3

TALBOT, Alice-Mary, “Bizans Manastır Sistemine Giriş”, Çev: Özden Arıkan, *Cogito-Bizans*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, S.17, s.161-176

TAŞCAN, Arzu , “Bizans-Papalık İlişkileri (X.-XV. Yüzyıl)”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Elazığ, 2000

TATLİCAN, İsa, *Hıristiyanların Gizli Tarihi*, İstanbul, 2005

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul, 1998

TURGAY, Nurettin, *Ruhu’l-Kudüs*, www.sevde.de/islam_Ans/R/60.htm s.1/2

TÜMER, Günay, “Çeşitli Yönleri İle Din”, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.28, Ankara, 1986, s. 265

THE GREAT CHURCH IN CAPTIVITY, Cambridge University Press,1998

ULUSOY, İ.Turgut -Veli ERTAN, *Altıparmak Peygamberler Tarihi*, 1.kitap

UMAR, Bilge, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İstanbul.1998

VASILIEV, Alexander Alexander, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev:Arif Müfid Mansel, c.1, Ankara, 1943

VILLHARDIN, Geoffroi de, Henri de VALENCIENNES, *Konstantinopolis'te Haçlılar*, (çev: Ali Berktaş), İstanbul, 2001

VOGHT, Joseph, ” Eski Çağ Tarihine Kadar İlk Konferans İmparator Konstantin ve Hıristiyanlık” *İ.Ü.Ed.Fak.*, İstanbul, 1961, s.5-8

YERASİMOS, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Çev: Babür Kuzucu, İstanbul, 1986, s.61

YETKİN, Çetin, *Hıristiyan ve İslam Siyasal Düşüncesi*, İstanbul, 2005

YILDIRIM, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Ankara, 1988

YILMAZ, Nilay, *Ayasofya Müzesi'ndeki İkonalar Kataloğu I.*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993

YUMUL, Arus, “Günümüzde Gregoryan Ermeni Kilisesi”, *Dinler Tarihi Araştırmaları III.*, Ankara, 2002

WHEATCROFT, Andrew, ”Buğulu Aynada Suretler”, *National Geographic*, Washington, 2003

www.suryaniler.com/süryanitarihi.asp s.1/2

www.suryaniler.com/süryanitarihi.asp

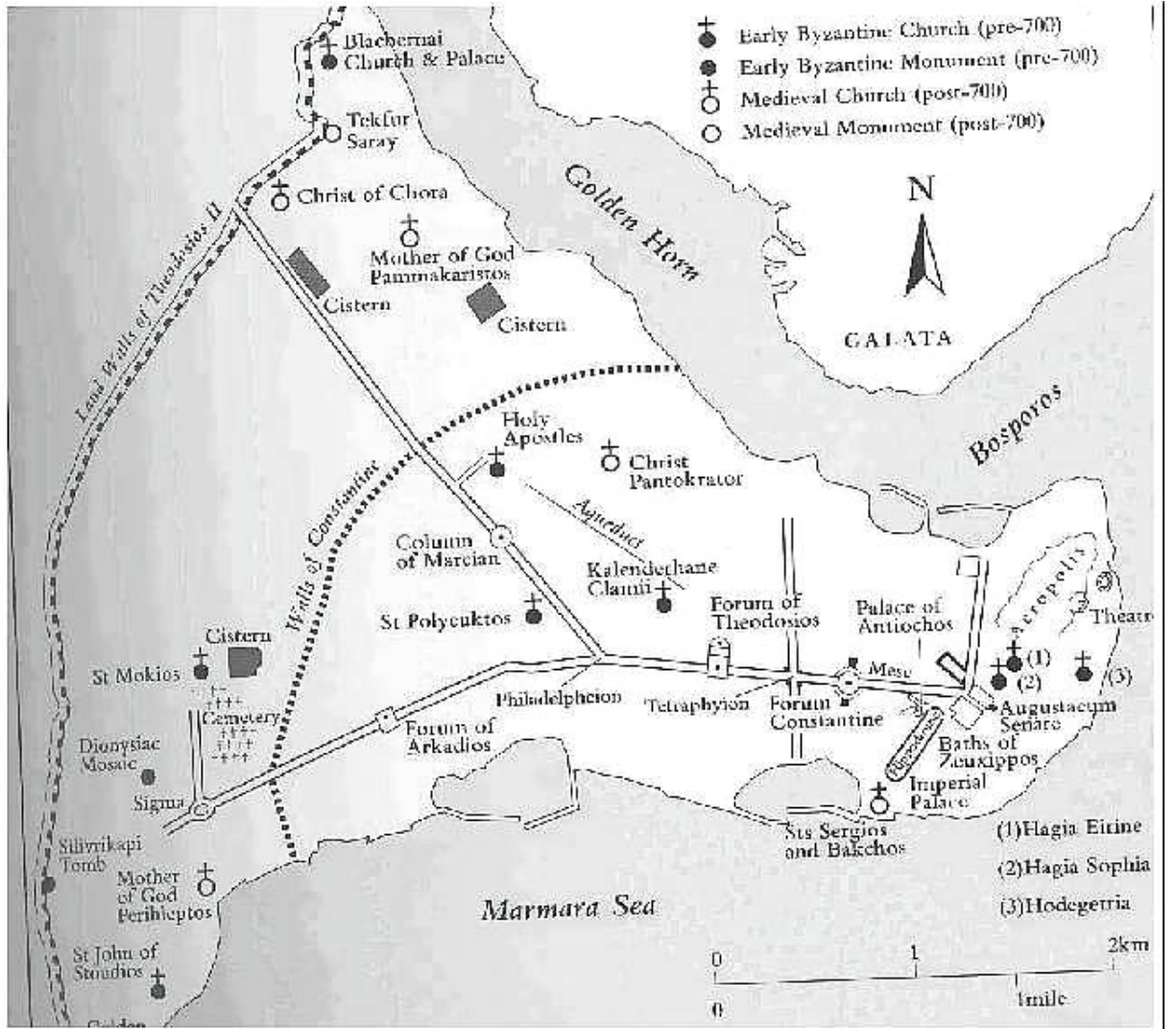
www.antakyarehberi.com/hataytarih/2i4.htm, s.2-3

www.minidev.com/kulturler_ermeni_tarih1.asp s.1

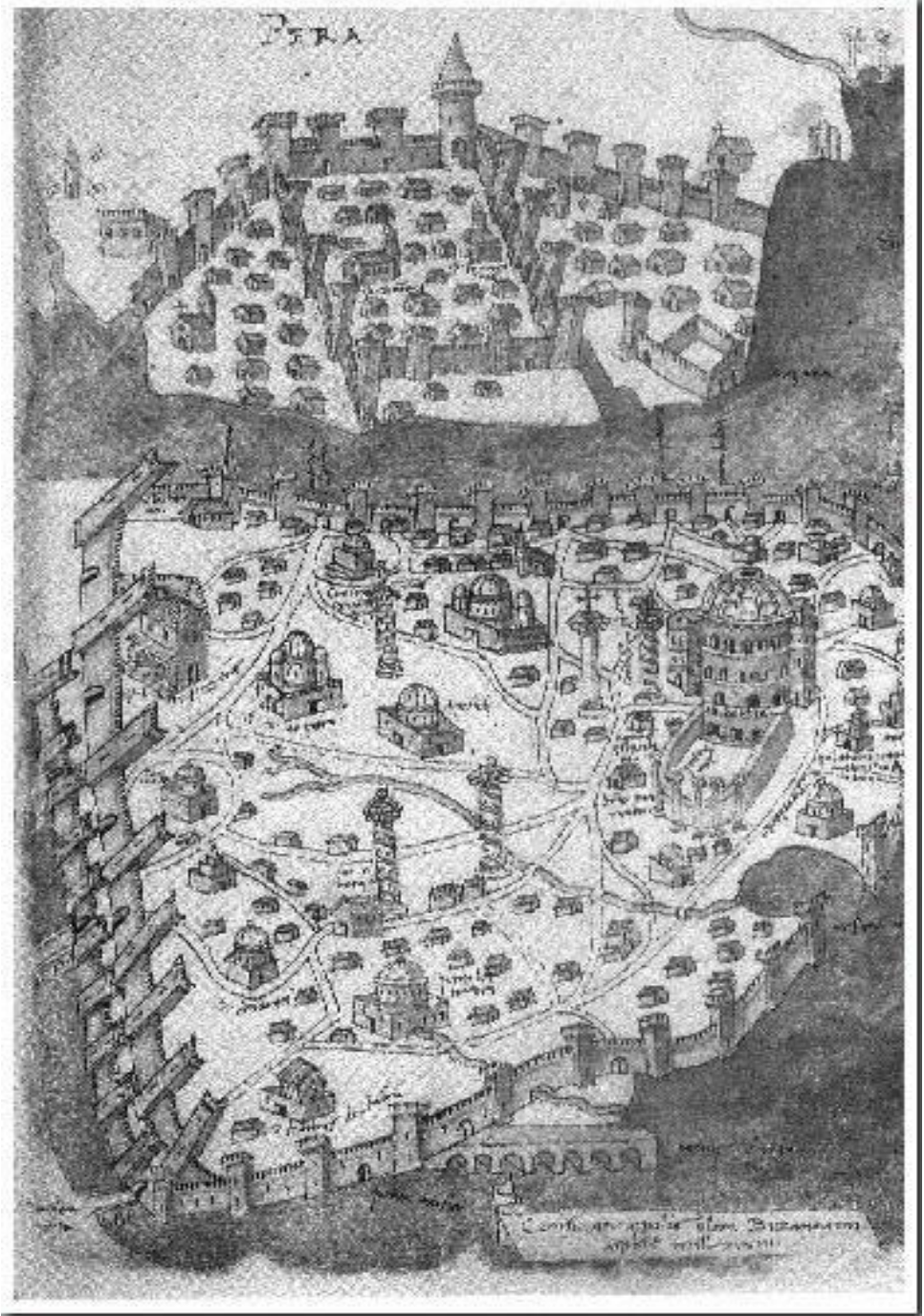
EKLER

EKLER LİSTESİ:

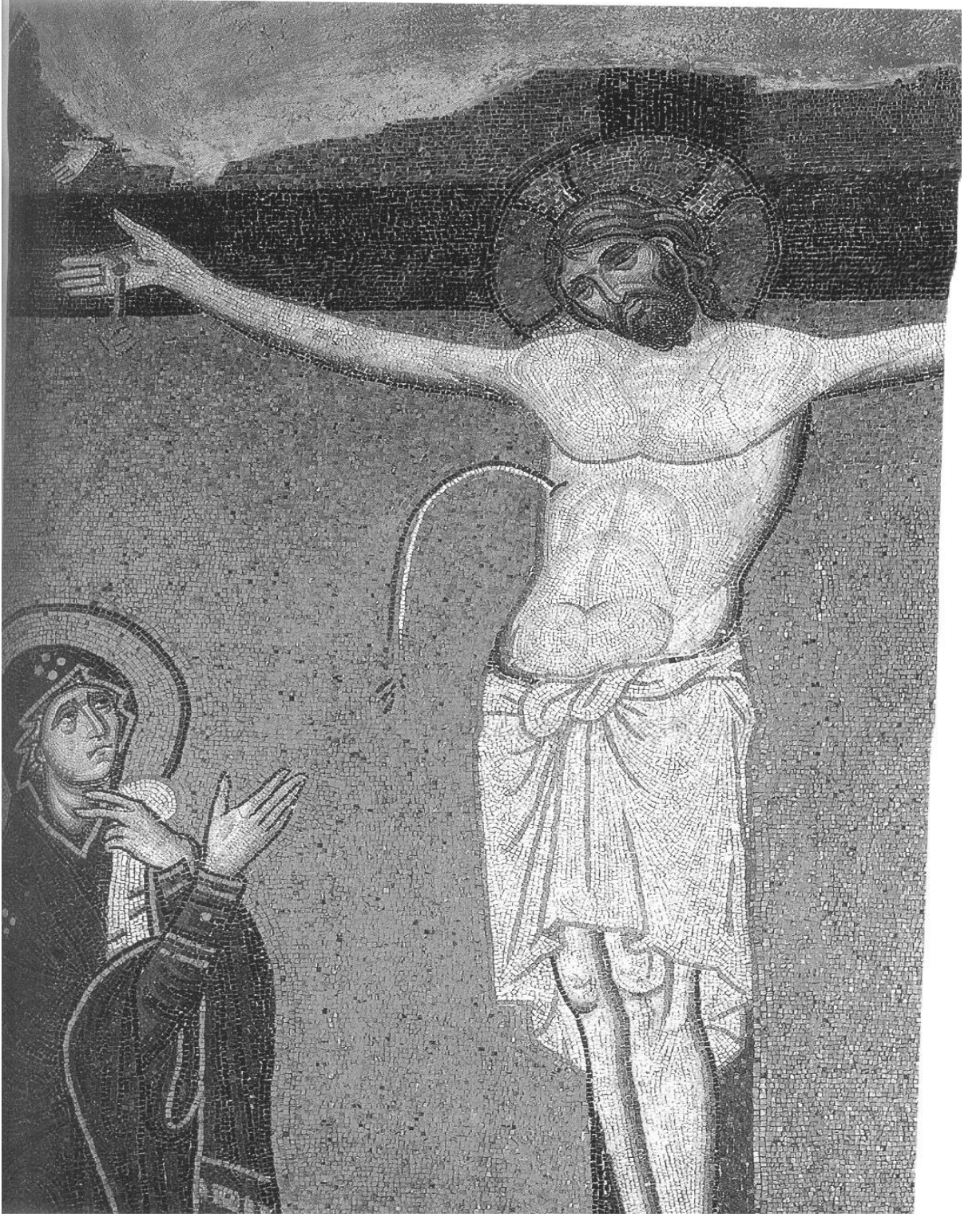
- I. Erken Çağda ve Ortaçağda İstanbul (Constantinople) Şehir Haritası , s.141
- II. İstanbul (Constantinople) Haritası, s.142
- III. Hz. İsa'nın Çarmıha gerilişi İkonu (mozaik), s.143
- IV. Tanrı'nın annesi Anne ve İkonası(XII. yüzyıl), s.144

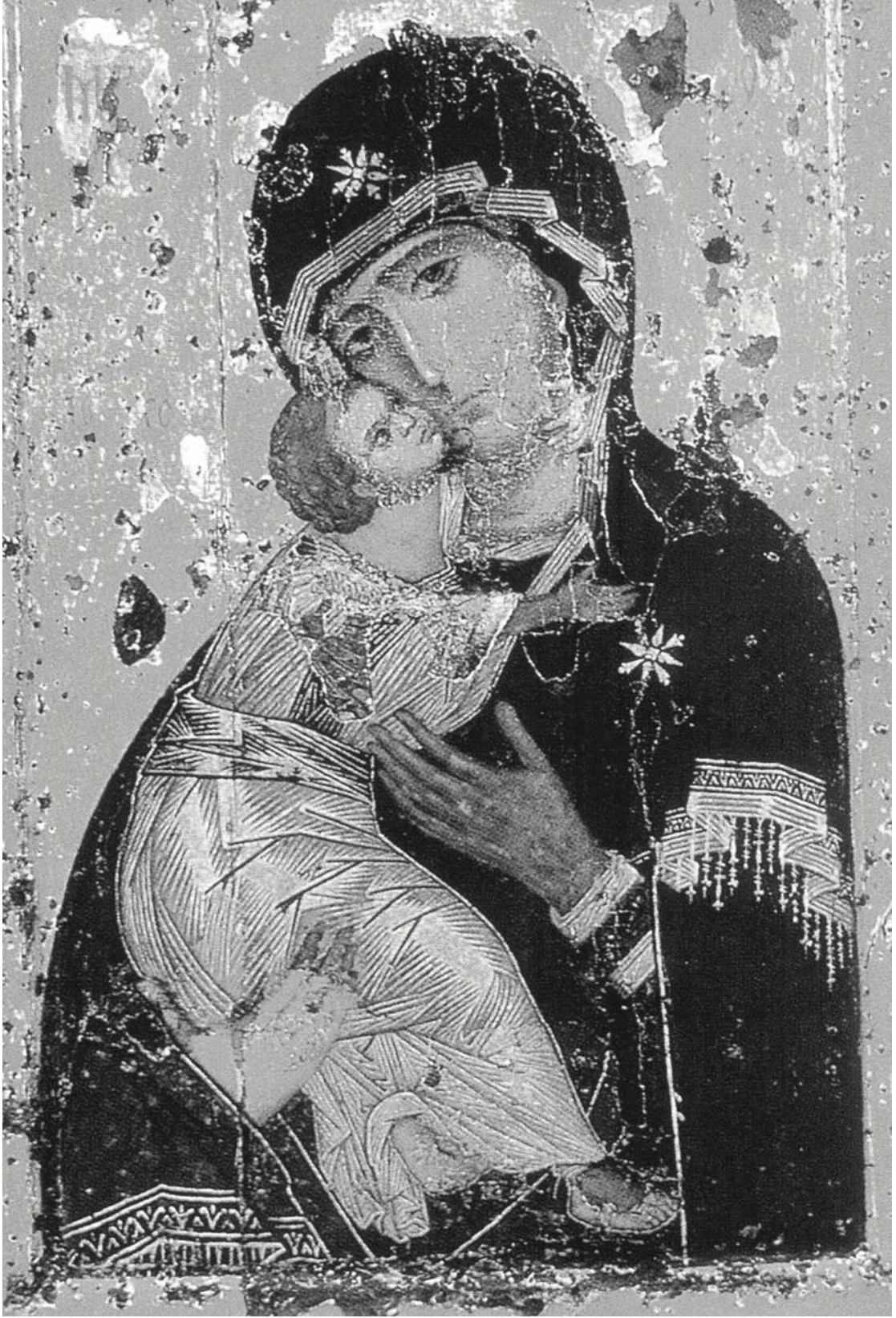
EK:I Erken ve Ortaçağda İstanbul (Constantinople) Şehir Haritası
 (Thomas F. MATHEWS, *Byzantium*, New York, 1998, s.19)

EK II Constantinopolis İmparatorluk Başkenti (İlk Dönemler)
(Thomas F. MATHEWS, *Byzantium*, New York, 1998, s.20)

**EK III Hazreti İsa'nın Çarmıha Gerilişi, 11. yy.,
(A.A. Vasiliev, "Halife II. Yezit'in İkona Kırıcı Fermanı, M.S. 721" Sanat
Dünyamız, S. 69-70, İstanbul, 1998, s.247)**

EK IV Meryem Ana ve Çocuk İsa İkonası, 11-12. yy. (Andre Grabar, "Resim Düşmanlığı, *Sanat Dünyamız*, S.69-70, İstanbul, 1998, s.230)

ÖZGEÇMİŞ

14 Ocak 1980 yılında Elazığ'da doğdum. İlkokulu Murat İlköğretim okulunda okudum. Orta öğretimimi, Mezre Orta Okulunda tamamladıktan sonra, Atatürk Lisesinde liseyi bitirdim. 1998 yılında Fırat Üniversitesi Tarih bölümünü kazandım, 2002 yılında buradan mezun oldum. 2003 Bahar döneminde Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansa başladım ve 2006 Bahar döneminde yüksek lisansımı tamamladım.

Betül SEZER